सुनछहरी गाउँपालिका

आवधिक गाउँपालिका विकास योजना

(आ.व २०७६/७७-२०८०/८१)

सुनछहरी गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
पोवाङ, रोल्पा
५ नं.प्रदेश

सुनछहरी गाउँपालिका, रोल्पा जिल्ला

पंचबर्षीय आवधिक गाउँविकास योजर्ना

(आ.व २०७६/७७-२०८०-८१)

सुनछहरी गाउँपालिकाको १० बर्षे अर्थात बि सं २०८५ सम्मको दूरदृष्टि (Vision) :

"समृद्ध, शान्त, नवीनतम् प्रविधियूक्त पूर्वाधार, सामाजिक न्याय र सुशासन सहितको सुनछहरी गाउँपालिका"

नारा: सामाजिक न्याय, सुशासन र नवीनतम् प्रविधियूक्त पूर्वाधार,
शान्ति र संबृद्धि सहितको सुनछहरी हाम्रो धरोहर,

सुनछहरी गाउँपालिकाको आ व २०७६।७७ देखि २०८०।८१ सालसम्म अर्थात ५ बर्षको लक्ष (Goal)

कृषिमा आधुनिकीकरण, पशुपालनमा व्यवसायीकरण, सामाजिक न्याय सहितको सेवा र सुविधा विस्तार, समावेशीकरणप्रति प्रतिबद्धताको अनुभूति र वातावरणीय अनुकुलनतामा आधारित पूर्वाधारको विकास गर्दै सुनछहरी गाउँपालिका बासीको दीगो आर्थिक उन्नति गर्ने ।

बिषयगत शीर्षकका लक्षहरूः

१. आर्थिक विकासः

कृषि र पशुपालनलाई उन्नत र उत्पादनसिल बनाउदै प्राकृतिक स्रोत र साधनमा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास गरी उत्पादनमा बृद्धि, थप रोजगारीका अवसर र गुणस्तरीय उपयोगको अवस्था स्रिजना गरी गाउँपालिका वासीको जीवनयापनमा दीगो सुधार गर्ने ।

२. सामाजिक विकासः

शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक न्याय, सुरक्षा, सेवा तथा सुविधाको पहुंचमा गुणस्तरीय ढंगले दिगोहुंनेगरी सुधार गरी गाउँपालिका बासीको जीवनयापनलाई सरल, सुलभ र सुखी बनाउने ।

३. पूर्वाधारः

भएका पूर्वाधारहरूको स्तरउन्नति गर्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित नयाँ पूर्वाधारहरू व्यवस्थित र सुरक्षि ढंगले निर्माण गरी गाउँपालिका बासीको जीवनयापन सहज र सुरक्षित बनाउने ।

४. वातावरण र विपदः

वन, वातावरण, प्राकृतिक स्रोत तथा उपलव्ध खनिज पदार्थको सम्बर्द्धन, संरक्षण र दीगो रूपमा उपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनले ल्याएका चुनौतीहरू र सम्भाव्य विपदका जोखिमहरू सहन गर्नसक्ने स्तरको जीवनयापन विकास गर्ने ।

५. संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहः

गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूलाई सशक्त स्थानीय सरकारका रूपमा स्पापित गरी यसका वरिपरि रहेर कामगर्ने सबै सरोकारवालाहरूको कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता, सहभागिता, सामाजिक समावेशीकरण र जवाफदेहिताको स्तर जनताले प्रत्यक्ष अनुभूति गर्नसक्ने स्तरमा बृद्धि गर्ने ।

आवधिक योजनाले निश्चित गरेका केही नाराहरू यस प्रकार छन्

मूलनाराः

सामाजिक न्याय, सुशासन र नवीनतम् प्रविधियूक्त पूर्वाधार,
शान्ति र संबृद्धि सहितको सुनछहरी पालिका हेर्ने हाम्रो रहर ।

आर्थिक विकासको नाराः

प्राकृतिक सुन्दरताले भरिपूर्ण आफ्नै भिर, पाखा, जंगल, पानी र माटो,
पौरखीहातहरू यहीं चलायमान बनाऔं, विदेशी भूमिमा पसिना बगाउनुको साटो ।

सामाजिक विकासको नाराः

मन, बचन र कर्मले गर्ने सेवाको अर्थ गहिरिएर बुझौं,
गुणस्तरीय र दीगोहुँने कामगर्ने प्रतिबद्धता प्रदर्शन गरौं ।

भौतिक पूर्वाधार विकासको नाराः

विद्यमान सुन्दरतालाई तहस नहस पार्ने खालको विकास प्रतिष्ठाको विषय हैन,
भएका संरचनाको संरक्षण र स्तरोन्नतिगरी सेवा सुचारुगर्ने वाहेक अरु विकल्प छैन ।

वातावरण तथा विपदको नाराः

सुन्दर र कञ्चन सुनछरही झरना, खोला-नाला, वन्यपंक्षि र हरियो वन,
संरक्षण, सम्बर्द्धन र विकासगर्न सके यहीहुन्छ गाउँपालिकाको ठूलो धन ।

संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहको नाराः

राम्रो शासन भनेको के हो ? गहिरिएर सोचौं, खोजौ र आफैं पहिचान गरौं,
आफ्नो काममा सुशासनको प्रत्याभूति हुनेखालको आचार व्यवहार प्रदर्शन गरौं ।

माथि उल्लेखित नाराहरू यो आवधिक योजनाको भिजन, समग्र लक्ष, विषयगत शीर्षकका लक्ष र उद्देश्यहरूका आधारमा तयार गरिएका हुन् । विकास र सम्वृद्धिका नारा यत्तिमा मात्र सिमित हुनुपर्छ भन्ने छैन । यी नाराहरू केही उद्धाहरण मात्र हुन् । गाउँपालिकाले बिषय प्रसंगसंग मिल्ने र आफ्नो विकासको मुख्य गन्तव्यलाई सहयोग पुग्ने खालका अरु धेरै नाराहरू निर्धारण गर्न र प्रयोग गर्न सक्तछ ।

आवधिक योजनाको जम्मा आँकलित बजेट

रु लाखमा							
आ व	१ आर्थिक	२ सामाजिक	३ पूर्वाधार	४ वातावरण	५ संस्थागत	जम्मा	प्रतिशत
२०७६।७७ मा	२,२५५	३५४	२,५७२	३२९	३३०	५,८४०	१५.९
२०७७।७८ मा	३२६	२,५६१	१,९२५	१,१६०	४७६	६,४४८	१७.५
२०७८।७९ मा	३,१७८	१,९२६	१,७८७	३०९	४२७	७,६२७	२०.७
२०७९।८० मा	३,३२३	१,८६८	१,७६६	३९३	३४१	७,६९१	२०.९
२०८०।८१ मा	२,६१८	३,१३०	२,००५	१,०५२	४२६	९,२३१	२५.१
जम्मा	**११,७००**	**९,८३९**	**१०,०५५**	**३,२४३**	**२,०००**	**३६,८३७**	१००
प्रतिशत	**३१.८**	**२६.७**	**२७.३**	**८.८**	**५.४**	**१००**	

- आर्थिक विकासलाई यस योजनाले प्रमुख गन्तव्यको रूपमा लिएको छ । बजेटका हिसावले आर्थिक विकास सबैभन्दा माथि अर्थात ३१.८ प्रतिशत देखिएकोछ । आर्थिक विकासकालागि भौतिक पूर्वाधार र सामाजिक क्षेत्रको विकासले महत्वपूर्ण सहजीकरण गर्ने हुंदा समग्रमा आर्थिक विकास शीर्षकको प्राथमिकता अझै माथि आउंदछ भन्ने गाउँपालिकाको ठहर रहेकोछ ।

- सबै बिषय शीर्षकहरूमा संतुलित योजना निर्माण गर्ने प्रयास स्वरुप पूर्वाधार र सामाजिक विकासका लागि बराबरी २७ प्रतिशत बजेट हुन आएको छ । सामाजिक विकासमा शिक्षा तथा स्वास्थ्यका भौतिक पूर्वाधारहरू पनि परेका छन् । भौगोलिक विकटता, जनआकांक्षा र बाटोघाटो तथा भवनले अरु विषयगत शीर्षक अन्तर्गतका विकास र निर्माणलाई पनि सहजीकरण गर्ने हुंदा यस प्रकारको बजेट हुंन आएको हो ।

- बजेटका दृष्टिकोणले संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह सबैभन्दा सानो देखिएको छ तर यथार्थमा त्यसो गर्न खोजिएको हैन किनभने संस्थागत विकासका सबै भौतिक पक्षहरू कित भौतिक पूर्वाधारमा कित सामाजिक विकासमा परेका छन् । यस शीर्षकमा राखिएको बजेट संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहको मानवीय क्षमता विकासकालागि मात्र हो । त्यसैले समग्र बजेटको ५.४ प्रतिशतले यस शीर्षकको विकासलाई अगाडि बढाउन प्रयाप्त हुन्छ भन्ने मान्यता राखिएको छ ।

गाउँपालिकाले निश्चित गरेका सात आचारसंहिता

१. *जुन काम वा सहभागिताले आफ्नो गाउँपालिकालाई प्रत्यक्ष वा परोक्ष रुपमा फाईदा पुग्दछ, त्यस्ता काममा मात्र समय दिने ।*

२. *भ्रष्टाचारका सम्बन्धमा व्यक्तिगत र संस्थागत दुबै पक्षमा सुन्य सहनसिलताको नीति अपनाउने ।*

३. *खर्चगर्दा १००=५०० को नीति लिने अर्थात गाउँपालिकाको १०० रुपिया खर्चगर्दा ५०० वराबरको प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष फाइदा हुनु पर्‍यो । फाइदा भनेको नगदमा मात्र नभै सन्तुष्टिमा पनि हुन सक्तछ ।*

४. *जनतालाई अधिकार प्राप्त र सबैभन्दा माथि रहेका हुन् भन्ने मान्यताका साथ सो अनुरुपको आचार व्यवहार गर्ने ।*

५. *काम गर्दा र कामको जस वा अपजस लिंदा "म" को ठाउँमा "हामी" भन्ने संस्कारको विकास गर्ने ।*

६. *सुशासनको अभ्यास संस्थामा मात्र हैन व्यक्तिगत स्तर देखि नै गर्ने ।*

७. *उपलव्ध समय सबैभन्दा उत्तम कामका लागि खर्च गर्ने ।*

नेपाल सरकार

मा. बर्षमान पुन ' अनन्त'
उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्री

निजि सचिवालय
सिंहदरवार, काठमाडौं

शुभकामना

नेपालको संविधानले समाजवाद उन्मुख संघीय लोकतान्त्रीक गणतन्त्रात्मक शासकीय प्रणालीको माध्यमबाट सामाजिक न्याय, सुशासन, दीगो र आत्मनिर्भरमुखी विकास मार्फत समृद्धि हासिल गरि स्वाधीन र समुन्नत अर्थतन्त्र विकासको दिशामा सवै सामर्थ्य केन्द्रित गर्न केन्द्र, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारलाई निर्देश गरेको छ ।
गरिवीको निरपेक्ष रेखामुनीरहेका ग्रामीण क्षेत्रका समुदायको आर्थिक सामाजिक सशक्तिकरण बिना समृद्धि र समाजवादको लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिदैन । स्थानीय गाउँ बस्तीमा नागरिकहरुको सहभागितामा स्रोत साधनको खोजी तथा परिचालन, आवस्यकताहरुको पहिचान र प्राथमिकिरण गरि उपयुक्त नीति, कार्यक्रम र योजना तर्जुमा र नतिजामुलक कार्यान्वयन गर्न स्थानीय सरकारको सबैभन्दा महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।
सुनछहरी गाउँपालिकाले आफ्नो पञ्चबर्षीय आवधिक योजना तर्जुमा गर्न लागेको पाउंदा मलाइ ज्यादै खुसि लागेको छ । यस आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई निर्दिष्ट गन्तव्यतर्फ केन्द्रीत गर्न र केन्द्र, प्रदेश सरकार तथा नीजि क्षेत्र, सहकारी क्षेत्र र अन्य विकास साझेदारहरुको समेत समन्वय र सहयोगमा स्रोत र साधनको नतिजामुखी उपयोग गरि जनताको आर्थिक, सामाजिक जीवनस्तर सुधारमा सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखेको छु । म रोल्पा जिल्लाको जनप्रतिनिधी र हाल नेपाल सरकारको संघीय मन्त्रीको हैसियतले यस आवधिक योजनाले पहिचान गरेका योजनाहरु कार्यान्वयन गर्नका लागि आश्यक पर्ने साधन श्रोत जुटाउन आफ्नो तर्फबाट हर सभ्भव प्रयास गर्ने प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दछु ।
मानवीय तथा भौतक विकासका मानकहरुमा सापेक्षरुपमा कमजोर रहेको यस सुनछहरी गाउँपालिकाको दीर्घकालिन सोंच सहीतको यो पञ्चबर्षीय योजनाले आगामी दिनमा विकासको प्राथमिकताहरु तय गर्ने आधार प्रदान गर्ने छ भन्ने मलाई विश्वास लागेको छ । आगामि बर्षका बार्षिक योजनाहरु यसै आवधिक योजनाले पहिचान गरेका आवश्यकता र निर्धारण गरेका प्राथमिकताका आधारमा बजेट विनियोजन गर्दै योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्तगर्न गाउँपालिका परिवारलाई सफलता मिलोस् भन्ने शुभकामना व्यक्तगर्न चाहन्छु ।
अन्त्यमा, सामाजिक न्याय सहितको लोकतान्त्रीक गणतन्त्रको प्रतिफल दुर्गम बस्तिसम्म पुराउने माध्यमको रुपमा रहेको यो योजना कार्यान्वयनमा सवै सरोकारवालाको सक्रियता र जिम्मेवारीबोधको अपेक्षा राख्दछु। आवधिक योजना तर्जुमागर्ने काममा सक्रिय योगदान गर्नुहुने गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरू सहित सबै विज्ञ तथा सहजकर्ताहरूलाई हार्दिक बधाई सहित धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

धन्यवाद

.....
बर्षमान पुन
मन्त्री,
उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय
नेपाल सरकार

मा. कुल प्रसाद के.सि
आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्री

५ नं प्रदेश सरकार

निजि सचिवालय
बुटवल, रुपन्देहि
फो नं.....

पत्र संख्या
च नं

शुभकामना

दश वर्षे जनयुद्ध सहीत हालसम्मका राजनीतिक क्रान्तीहरुमा नागरिकहरुले अपेक्षा गरेको राजनीतिक, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक रुपान्तरणलाई संस्थागत गर्दै साझेदारी, सहकारीता र सह अस्तित्वमा आधारीत भइ संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकार मार्फत शासकीय शक्तिको अभ्यास गर्दै सामाजिक न्याय सहीतको समाजवाद उन्मुख समृद्धि र दीगो विकासको चरणमा नेपाली समाज प्रवेश गरेको छ । "सुखी नेपाली र समृद्ध नेपाल"कोराष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीको लागी सवै तहका सरकारका नीति, योजना तथा कार्यक्रमहरु र बजेटहरु केन्द्रित गर्दै गरीवि निवारण, बेरोजगारीको अन्त्य, प्रकृतिमैत्री पूर्वाधार विकास गरि गुणस्तरीय नागरिक निर्माण गर्नु हाम्रो अहिलेको प्राथमिक जिम्मेवारी हो । सामाजिक न्याय र समानता आधारमा उभिएको आर्थिक समृद्धिको वृक्षले मात्र सवैको अपेक्षा अनुसारको प्रतिफल दिन सक्छ ।

क.माओले भने जस्तै "हजार माइलको यात्रा एक पाइलाबाट शुरुवात हुन्छ" र वैज्ञानीक समाजवादको सुदुर गन्तव्यमा पुग्ने हाम्रो पाइला सामाजिक तथा आर्थिक उत्पीडनका हरेक दुष्चक्रहरुको अन्त्य गरि विकासको मुल प्रवाहबाट पछाडी पारिएका वर्ग, जाती, क्षेत्र, लिङ्ग, भाषा आदीको मूलप्रवाहिकरण नै हो । यस पाइलाको शुरुवात स्वरुप सनछहरि गाउँपालिकाले दश बर्षको दिर्घकालिन सोंच सहितको आफ्नो पञ्चबर्षिय आवधिक योजना तर्जुमा गर्न लागेकोमा हर्षित छु । भुँइ तहका नागरिकहरुको पसिनाले भिजेको सपनाहरुलाई योजनाकृत र कार्यान्वयन गरेर गाउँपालिकाबासीको जीवनस्तरमा सहजता ल्याई संघीय लोकतान्त्रीक गणतन्त्रको प्रतिफल जेलबाङ्ग देखि गाम सम्मका बस्तिहरुमा पुऱ्याउन यस आवधिक योजनाले गति र दिशा निर्देश गर्ने विश्वास लिएको छु । स्थानीय श्रोत साधनको उपयोगको साथै, प्रदेश र केन्द्र सरकार संगको समन्वय तथा अन्य विकास साझेदारहरुको सहकार्यबाट मात्र निर्दिष्ट लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

आवधिक योजनाले तर्जुमा गरेका योजनाहरु सम्पन्न गर्नका लागि आश्यक पर्ने साधन श्रोत जुटाउन आफ्नो तर्फबाट अधिकतम प्रयास गर्ने छु । नागरिकहरुको सहभागितामा तर्जुमा गरिएका नीति तथा योजना तथा कार्यक्रमहरुको नतिजामुखी कार्यान्वयन बाट आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू प्राप्तगर्न गाउँपालिका परिवारलाई सफलता प्राप्तहोस भन्ने शुभकामना दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा, हामी सवैको साझा प्रयत्नबाट हुने योजनाबद्ध विकास प्रयासले समन्यायीक र सुशासन सहितको दिगो आर्थिक, सामाजिक विकासको प्रतिफल रोल्पाली जनताले उपभोग गर्न पाउनेछन् भन्ने बिश्वास लिएको छु । योजना तर्जुमा प्रक्रियामामा संलग्न हुनुहुने गाउँपालिकाका परिवार सहित सबै विज्ञ तथा सहजकर्ताहरूलाई हार्दिक बधाई तथा धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

अभिवादन धन्यवाद

.....
कुल प्रसाद के सि
मन्त्री,
आन्तरिक मामिला तथा कानून
प्रदेश - ५, प्रदेश सरकार

सुनछहरी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कर्यालय

पोबाङ, रोल्पा

५ नं. प्रदेश, नेपाल

मितिः २०७६ साल .....जेष्ठ

दूई शब्द

बि सं २०७२ को नेपालको संविधानले संघीय, प्रादेशिक र स्थानीय गरी तीनतहको सरकारको व्यवस्था गरेको छ। केन्द्र वाहेक प्रदेश र स्थानीय सरकारको संरचना र संचालन प्रकृयामा खासै तयारी नगरीकन २०७४ सालदेखि सबै तहका सरकार संचालन गर्ने जमर्को गरियो जसले गर्दा स्थानीय सरकारहरूले आफ्ना संरचना मिलाउदा, प्रकृया बुझ्दा र कर्मचारीको पदपूर्ति कुर्दा नै धेरै समय व्यतित गर्नुपरेको यथार्थ सबैलाई प्रष्टै छ। स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ र केही ऐन कानूनका नमूनाहरू प्राप्त भएपछि मात्र स्थानीय गाउँपालिकाले आफ्ना गतिविधिहरू अगाडि बढाउन सकेको यथार्थ पनि सबैका अगाडि छर्लङ्ग नै छ।

यी सबै कानून र नीति निर्देशनहरूबाट स्थानीय स्तरको विकास निर्माणका सबै चरणहरूमा स्थानीय सरकार जिम्मेवार छ भन्नेकुरा बिस्तारै स्पष्ट हुंदै गएको अवस्था छ। फलस्वरुप स्थानीय स्तरको स्रोत साधनको पहिचान गर्दै जनचाहना अनुसारका योजना छनौट गर्ने, कार्यान्वयन गर्ने, अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय सरकारको हुन आएको यथाथर्थ स्पष्ट हुन आएको छ। यसै व्यवस्था अनुरूप सुनछहरी गाउँपालिकाले गाउँपालिकाको पञ्चबर्षीय आवधिक योजना निर्माणगरी सबै सचेत जनसमुदाय सामु पुऱ्याउने प्रयास गरेको छ।

उक्त पञ्चबर्षीय योजना निर्माण गर्न यसै जिल्लाका विज्ञहरूद्वारा संचालित ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्ट (Innovative Development Consult), सुलिचौर, रोल्पालाई परामर्शदाता संस्थाको रूपमा नियुक्तगर्न पाउंदा गाउँपालिका परिवारलाई खुशीलागेको छ । उक्त संस्थाले पंञ्चबर्षीय योजना तर्जुमाका सबै प्रक्रिया तथा चरणहरू पुरागरी यस गाउँपालिकाको पञ्चबर्षीय आवधिक योजना तयार पार्ने काम सम्पन्न गरेको छ। परामर्शदाता संस्थाले यो योजना निर्माण गर्ने क्रममा बिभिन्न कार्यक्रमहरू मार्फत बिभिन्न चरणमा छलफलहरूको आयोजनागरी यस गाउँपालिका भित्रका सामाजिक, आर्थिक, धार्मिक, सांस्कृतिक, भौगोलिक, शैक्षिक, प्राकृतिक लगायत विभिन्न पक्षहरू र गाउँपालिकाको प्राथमिकतालाई उजागरगरी यस योजनामा समावेशगर्ने प्रयास गरेको छ।

प्रस्तुत पञ्चबर्षीय योजना तयार गर्ने क्रममा सूचना तथा तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने, आ-आफ्ना धारण राख्ने, योजनाका प्राथमिकता तोक्ने तथा योजना तर्जुमा प्रकृयामा सहभागी हुनुहुने सम्पूर्ण जनप्रतिनिधिहरू, गाउँबासी, जानिफ्कार व्यक्तिहरू, सम्पूर्ण सरकारी कार्यालय प्रमुख र सम्बन्धित कर्मचारीहरू, विभिन्न संघसंस्थाका प्रतिनिधिहरू, गाउँका सम्पूर्ण विद्वत वर्ग र परामर्शदाता संस्थाका विज्ञहरू प्रति गाउँपालिका कार्यालय हार्दिक आभार तथा धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ।

.....	.....	.....
बिर बहादर पुन	**पवित्रा घर्ति मगर**	**आश बहादर बुढामगर**
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	**उपाध्यक्ष**	**अध्यक्ष**

पञ्चबर्षीय योजना दस्ताबेजको बारेमा,

नेपालको संबिधान २०७२ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले व्यवस्था गरे अनुसार सुनछहरी गाउँपालिकाले आफ्नो आवधिक पञ्चवर्षीय योजना निर्माण गर्नका लागि परामर्शदाता संस्थाको खोजि गरेको सन्दर्भमा सबै प्रकृया पूरागरी ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्ट, सुलिचौर, रोल्पा उक्त आवधिक पञ्चबर्षीय योजना निर्माण गर्ने परामर्शदाता संस्थाको रूपमा छनौट भयो । तत्पश्चात यो संस्था र सुनछहरी गाउँपालिका बीच भएको सम्झौता बमोजिम निश्चित प्रक्रिया र चरणहरू पुरागरी यो आवधिक योजनाको दस्तावेज तयार गरिएको छ ।

गाउँपालिकाको कार्यालयले निर्णय गरेको लिखित कार्यबिवरणलाई पत्र र सम्झौता पश्चात भएका समझदारीहरू यो योजना निर्माणका आधारहरू हुन् । सोही कार्यबिवरण अनुसार यो आवधिक योजना निर्माण गर्ने क्रममा यस संस्थाद्वारा परिचालित विज्ञहरूले गाउँपालिकामा उपलब्ध भएका बिभिन्न दस्ताबेजहरूको अध्ययन गरेका छन् । गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरण, बिगत आर्थिक बर्षको कार्ययोजना, गाउँपालिकाको ऐन कानूनको संगालो र अन्य उपलब्ध दस्तावेजहरू यस गाउँपालिकाको सामाजिक, आर्थिक, भौगोलिक, जानसांखिक, पूर्वाधारहरू, प्राकृतिक श्रोत र उपभोगको अवस्थाको जानकारी प्राप्त गर्न सहयोगी सिद्ध भएका छन् । यिनै जानकारी र आधिकारिक प्रतिनिधिहरूसंग भएको चरणबद्ध छलफलहरूका आधारमा गाउँपालिकाको समग्र अवस्था बिश्लेषण गरी पञ्चबर्षीय आवधिक योजनाको खाका तयार गरिएको हो ।

गाउँपालिकाको कार्यकारी परिषदमा भएको पहिलो अभिमुखीकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्टिमा यस संस्थाका विज्ञहरूको सहजीकरणमा गाउँपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वार्ड अध्यक्षहरू, केही वडा सदस्यहरू र क्षेत्रगत तथा बिषयगत कर्मचारीहरू माझ आवधिक योजनाको आवश्यकता, कसरी बनाउने ? के कस्ता प्रक्रिया तथा चरणहरू अपनाउंने ? र यसको प्रयोजन के हुन्छ ? भन्ने बिषयमा छलफल गरिएको थियो । तत् पश्चात त्यसै गोष्टिमा गाउँपालिकाका कार्यकारी परिषदका सबै सदस्यहरू र विषयगत समितिहरूको अगुवाईमा पञ्चबर्षीय योजनाको भिजन, समग्र लक्ष, बिषयगत लक्ष तथा सबै बिषयगत शीर्षकको आगामि पाँचबर्षका योजना र बजेटको आँकलन गरियो ।

सम्बन्धित वडाहरूको अनुकुल समयमा यस संस्थाका विज्ञहरूले सबै वडा केन्द्रहरूको स्थलगत भ्रमणगरी वार्ड अध्यक्षको उपस्थितिमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको भेला बोलाई वडाको आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन, वाताबरण तथा विपत र संस्थागतविकास शीर्षकहरूमा गाउँपालिकाको आधिकारिक बिषयगत समितिले तयार गरेको प्रस्तावित योजना र बजेटको खाका प्रस्तुत गरिएको थियो । प्रस्तुत कार्यक्रम र बजेटउपर लामो छलफलपछि कार्यक्रम तथा बजेटलाई थपघटका सुझाव सहित सबै वडा भेलाहरूबाट अनुमोदन गरिएको थियो ।

यो आवधिक योजना एघार परिच्छेदमा बिभाजित गरिएको छ । पहिलो र दोस्रोमा परिचय, तेस्रोमा आवधिकयोजनाको मार्गचित्र, चौथो देखि आठौंसम्म विषयगत शीर्षक अन्तर्गत पाँच बर्षका विकास योजना र मोटामोटी बजेट प्रस्तुत गरिएको छ । परिच्छेद नौमा सबै बिषयगत शीर्षकहरूको बार्षिक रूपमा एकीकृत गरिएको योजना र बजेट उल्लेख भएको छ । परिच्छेद दशमा आवधिक योजनाको आधार तत्थ्यांक सहितको समग्र नतिजा तालिका प्रस्तुत गरिएको छ । यो तालिकामा अनुगमन तथा मूल्यांकनकालागि

सबै लक्ष तथा उद्देश्यहरूका सूचकहरू दिएको छ जसका आधारमा गाउँपालिकाले प्रभावकारी अनुगमन तथा मूल्यांकनको योजना बनाइ कार्यान्वयनगर्न सक्तछ भन्ने विश्वास लिइएको छ । अन्त्यमा परिच्छेद एघारमा अनुगमन तथा मूल्यांकनका केही सैद्धान्तिक पक्षहरू उल्लेख गर्दै प्रभावकारी अनुगमनको खाका प्रस्तुत गरिएको छ ।

यो आवधिक योजना निर्माण गर्दा योगदान दिने व्यक्तिहरूः

डा नानी राम सुबेदी, स्वतन्त्र परामर्शदाता - समाजशास्त्र, काठमाण्डौं
श्री सोभिता परियार, स्वतन्त्र परामर्शदाता - वन तथा वातावरणशास्त्र, काठमाण्डौं
श्री रमेश श्रेष्ठ, स्वतन्त्र परामर्शदाता - व्यवस्थापनशास्त्र, प्यूठान
श्री काशी पौडेल, स्वतन्त्र परामर्शदाता - सिभिल ईन्जिनियरिङ, प्यूठान
श्री रवि प्रसाद धिमिरे - नेपाली भाषा, काठमाण्डौं
श्री खगेन्द्र बिष्ट, स्वतन्त्र परामर्शदाता - सिभिल ईन्जिनियरिङ, रोल्पा

डा नानी राम सुबेदीले यो आवधिक योजना कसरी निर्माण गर्ने भन्ने सन्दर्भमा अभिमुखीकरण तथा संकलित जानकारीहरूका आधारमा योजनाको दस्तावेज तयार गर्ने कामको अगुवाई गर्नुभयो । त्यसैगरी श्री रमेश श्रेष्ठले पहिलो योजना तर्जुमा गोष्टिमा र श्री सोभिता परियारले दोश्रो गोष्टिमा सहजीकरणको भूमिका खेल्नुभयो र श्री काशी पौडेलले वडास्तरीय गोष्टिमा प्रस्तुती तथा छलफलहरूलाई सहजीकरण गरी प्रस्तावित योजनाको खाकालाई वडाहरूबाट अनुमोदन गराउनका लागि महत्वपूर्ण योगदान गर्नु भयो । योजनाको अन्तिम मस्यौदा दस्तावेज तयार भै सकेपछि श्री रवि प्रसाद धिमिरेले नेपाली भाषाको दृष्टिकोणले योजना दस्तावेजलाई सम्पादन गरिदिनु भयो । यसरी विज्ञ टोलिका सबै सदस्यहरूको आ-आफ्ना दक्षता अनुसारको योगदानबाट यो आवधिक योजना दस्तावेज तयार गरिएको हो ।

अन्त्यमा ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्ट, सुलिचौर, रोल्पालाई पञ्चबर्षीय आवधिक योजना जस्तो महत्वपूर्ण दस्तावेज तयारगर्ने कामको जिम्मा दिनुभएकोमा म यो संस्थाको कार्यकारी निर्देशकको हैसियतले सुनछहरी गाउँपालिकाका अध्यक्ष श्री आश बहादुर बुढामगर, उपाध्यक्ष श्री पवित्रा घर्ति मगर, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत श्री बिर बहादुर पुन, सबै वडा अध्यक्षहरू तथा समस्त गाउँपालिका परिवार प्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छु । त्यसैगरी यस कामकालागि नेतृत्वदायि भूमिका खेल्नुहुने डा नानी राम सुबेदी लगायत सबै विज्ञ मित्रहरूमा हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । धन्यवाद ।

.....
श्री खगेन्द्र कुमार बिष्ट
निर्देशक
ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्ट, सुलिचौर, रोल्पा

बिषय सूचि

परिच्छेद १: परिचय १
१.१ पृष्ठभूमि १
१.२ गाउँपालिकाको आवधिक योजनाको औचित्य २
१.३ उद्देश्य ३
१.४ आवधिक योजना सम्बन्धी कानूनी तथा नीतिगत ब्यवस्थाः ४
१.५ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया ५
१.६ सीमाहरु ७

परिच्छेद २: बस्तुस्थिति बिश्लेषण ७
२.१ गाउँपालिकाको परिचय ९
२.२ भौगोलिक अवस्थिति ९
२.३ नदीनाला तथा तालपोखरी ९
२.४ ऐतिहासिक स्थलहरू १०
२.५ वन तथा वनस्पति १०
२.६ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेला १०
२.७ कृषि १०
२.८ वस्तुस्थिति विश्लेषण ११

परिच्छेद ३: आवधिक योजनाको मार्ग-चित्र १५
३.१ आवधिक योजनाको समग्र लक्ष तथा उद्देश्यहरू १६
३.२ स्रोतको आँकलन २२

परिच्छेद ४: बिषयगत योजना - आर्थिक विकास २५
४.१ कृषि २५
४.२ उद्योग २८
४.३ पर्यटन २९
४.४ आर्थिक विकास शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष ३०
४.५ आर्थिक विकास शिर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू ३१
४.६ आर्थिक विकास शीर्षक अन्तर्गत पाँच बर्षको विकास योजना र बजेट ३२
४.७ आर्थिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू ३७

परिच्छेद ५: बिषयगत योजना - सामाजिक विकास ४१
५.८ सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षको योजना र बजेट ४६

परिच्छेद ६: बिषयगत योजना - पूर्वाधार विकास ५३
६.१ सडक ५३
६.२ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा ५४
६.३ सूचना, संचार र प्रविधि ५४
६.४ भवन ५५
६.५ पूर्वाधार विकास शिर्षकको ५ बर्षको लक्ष ५५
६.६ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू ५५
६.७ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षको योजना तथा बजेट ५६

परिच्छेद ७: बिषयगत योजना - वातावरण तथा विपद ६३
७.१ वन र जैविक विविधता ६३
७.२ विपद ६४
७.३ वातावरण ६५
७.४ वातावरण तथा विपद शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष ६५
७.५ वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू ६५
७.६ वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षे योजना तथा बजेट ६६
७.७ वन तथा वातावरण विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू ७१

७.८ वन तथा वातावरण विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू ७२

परिच्छेद ८: विषयगत योजना - संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह ७३
८.१ संगठनात्मक स्वरुप ७३
८.२ प्रशासकीय संरचना ७३
८.३ कार्यालय व्यवस्थापन ७४
८.४ वित्तिय श्रोत ७४
८.५ योजना तर्जुमा, अनुगमन र मूल्याङ्कन ७४
८.६ सुशासन ७५
८.७ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष ७५
८.८ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू ७५
८.९ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षे योजना तथा बजेट ७६

परिच्छेद ९: विषयगत शीर्षकहरूको बार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट ८३
९.१ बर्ष - १ (आ व २०७६।७७) ८३
९.२ बर्ष - २ (आ व २०७७।७८) ८८
९.३ बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९) ९३
९.४ बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०) ९८
९.५ बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१) १०३
९.६ सबै आर्थिक बर्षहरूको सबै विषय शीर्षकको बजेट १०८

परिच्छेद १०: आवधिक योजनाको समग्र नतिजा तालिका १०९
१०.१ समग्र नतिजा तालिका १०९
१०.२ समग्र लक्ष, उद्देश्य र सूचकहरुको योग ११५

परिच्छेद ११: अनुगमन तथा मूल्यांकन ११७
११.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचना ११७
११.२ मध्यावधि मूल्याङ्कन ११७
११.३ अन्तिम मूल्याङ्कन ११७
११.४ सुशासनको अनुगमन १२०

परिशिष्ठ १: स्थानीय जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरु १२३

परिशिष्ठ २: सुनछहरि गाउँपालिकाको नक्सा १२४

परिशिष्ठ ३: सुनछहरि गाउँपालिकाको भूउपयोग नक्सा १२५

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

नेपालको संविधान २०७२ ले व्यवस्था गरे अनुसार संघीय व्यवस्था कार्यान्वयनमा आएपछि गठन भएको स्थानीय सरकारलाई स्थानीय स्तरको विकास र निर्माणका लागि योजना तथा बजेट तर्जुमा गर्ने, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी प्राप्त भएको छ । यसै व्यवस्थालाई थप परिभाषितगरी स्थानीय सरकारलाई जिम्मेवार बनाउनका लागि सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय मार्फत नेपाल सरकारले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ जारी गरेको छ । यी सबै नीति नियमहरूले गाउँपालिकालाई राज्यको स्थानीय स्तरको कार्यकारी, व्यवस्थापकीय र केही न्यायिक अधिकार प्रदानगरी पूर्ण अधिकार सहितको स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापना गरेको छ। यसरी स्थापना भएको गाउँपालिकाले जनतालाई सरल, छिटो छरितो र जनताले सुशासनको भनुभूति गर्नेगरी विकास, निर्माण र सेवाप्रवाहको काम गर्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था र संवैधानिक परिकल्पना रहेको पाईन्छ । सोही व्यवस्था अनुरुप गाउँपालिकाले जनताको सर्वाधिक नजिकको सहजकर्ता भएर स्थानीय तहका सबै प्रकारका विकास र निर्माणका काम गर्न सुरुवात गरिसकेको छ ।

यसरी हालको संघीय संरचनामा गाउँपालिका स्थानीय तहको पहिलो र स्थानीय जनताको सबैभन्दा नजिक रहेको स्वायत्त गाउँसरकारको रूपमा स्थापित भएको छ । तथापि गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रको सबैखाले विकासको प्रक्रियालाई अघि बढाउंनका लागि नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारका निर्देशन र कानूनहरूको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्ता व्यवस्था र राज्यको परिकल्पना अनुसार गाउँपालिकाले आफ्नो जिम्मेवारीलाई सरल र प्रभावकारी रूपले पूरा गर्नका लागि आफ्नो क्षेत्रको वार्षिक योजना र बजेट तर्जुमा गर्नु एउटा प्रमुख काम रहेको छ ।

यस्ता बार्षिक योजनाहरूलाई पारदर्शि, दीर्घकालीन सोचबाट निर्देशित र प्राथमिकतामा आधारित बनाउनका लागि निर्वाचनबाट आएका जनप्रतिनिधिहरूको पूर्ण अवधिका लागि एउटा आवधिक पञ्चबर्षीय योजना बनाउनुपर्ने आवश्यकता थियो । स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले पनि स्थानीय तहको भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधार लगायतका क्षेत्रको यथार्थ अवस्थालाई विश्लेषण गरी वस्तुपरक ढंगले पञ्चबर्षीय योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर नेपालमा पहिलो पटक संघीयताको कार्यान्वयन गरिएको र स्थानीय तहको सरकार संचालनका लागि प्रयाप्त पूर्बतयारीगर्न नसकिएकोले गाउँपालिकाले आफ्नो आन्तरिक व्यवस्था मिलाउंदा र सबै प्रकिया बुझ्दा बुझ्दै आ व २०७४।७५ व्यतित भैसक्यो र २०७५।७६ पनि व्यतित हुंने अवस्थामा पुगेको छ । यी विविध कारणहरूले गर्दा निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको पूर्ण कार्यकाल अर्थात आ व २०७४।७५ देखि २०७८।७९ सम्मका लागि आवधिक पञ्चबर्षीय योजना निर्माणगर्न सम्भव भएन । ढिलै भएपनि निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूको कार्यकालको तेस्रोबर्ष अर्थात आ व २०७५।७६ देखि लागुहुंने गरी यो पञ्चबर्षीय आवधिक योजना निर्माणगर्ने प्रयास भएको छ ।

आवधिक योजना निर्माणका लागि गाउँपालिकाको गाउँपार्श्व चित्र (वस्तुगत विवरण) पहिलो आवश्यकता हो । उक्त बस्तुगत विवरणले ल्याएका तथ्य, तथ्याङ्कको विश्लेषण गरी सहभागितात्मक ढंगले गाउँपालिकाले आवधिक पञ्चबर्षीय योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी आवधिक योजना निर्माण गर्दा सहभागितामूलक

प्रक्रिया अपनाउनु पर्ने र नतिजामूलक ढंगले योजनाहरूको छनौट र प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने भन्ने नेपाल सरकारको निर्देशनमा उल्लेखछ । त्यसैगरी प्रदेश सरकारको नीति, लक्ष, उद्देश्य र समय सीमा समेतको अनुकुल हुने गरी गाउँपालिकाले आफ्नो आवधिक योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने हो । यसका साथै सुशासन, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित बिषयहरूलाई समेत ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ । यसरी निर्माण गरिएको आवधिक योजना वस्तुनिष्ट हुन सक्तछ भन्ने कुरा राज्यले परिकल्पना गरेको छ । सोही अनुरुप नै यो आवधिक योजना निर्माण गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१.२ गाउँपालिकाको आवधिक योजनाको औचित्य

वर्तमान ऐन तथा नियमावलीहरूले गाउँपालिकाका बिषयगत समितिहरूलाई गाउँपालिका स्तरमा योजना तर्जुमागर्नका लागि जिम्मेवार बनाएको छ । तीनै बिषयगत समितिका संयोजक लगायत सदस्यहरूको अगुवाईमा तयारहुने गाउँपालिको आवधिक योजना यस्तो दस्तावेज हो जसले गाउँपालिकाको समग्र विकास प्रयासलाई एउटा निश्चित दिशाबोध गर्दछ । गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थितिलाई विश्लेषणगरी तयार पारेको पञ्चबर्षीय योजनाले बार्षिक योजनाको छनौट तथा प्राथमिकीकरण गर्न सजिलो र पारदर्शि बनाउंदछ ।

सुनछहरी गाउँपालिका जस्तो दुर्गम गाउँपालिकामा केन्द्र तथा प्रादेशिक सरकारबाट आउने नियमित अनुदान र आफ्नो आम्दानीबाट मात्र स्थानीय जनताले चाहना गरे अनुसारका विकासका योजनाहरू सम्पन्न गर्न कठिनाई हुन्छ । बस्तुपरक ढंगले तयार पारेको पञ्चबर्षीय योजना छ भने आफ्नो नियमित स्रोत बाहेक प्रदेश वा केन्द्र सरकारबाट आशा गरिएका योजनाहरू माग गर्न र आफ्नो मागलाई पुष्टिगर्न यस दस्तावेजले एउटा बलियो आधार प्रदान गर्दछ ।

त्यसैगरी गाउँ वा जिल्लामा कामगर्ने स्वदेशी तथा बिदेशी गैरसरकारी निकायहरूलाई एकद्वार प्रणालिमा ल्याउने भन्ने नेपाल सरकारको परिकल्पना छ । त्यस्ता संस्थाहरूलाई आफ्नो क्षेत्रमा गाउँपालिकाले आधिकारिक रूपमा तोकेको प्राथमिकतामा कामगर्ने वातावरण मिलाउन पनि यस प्रकारको योजनाले सहयोग गर्दछ । सहयोग गर्ने मात्र नभएर त्यस्ता संघ संस्थाहरूलाई गाउँपालिकाले पाँच बर्षका लागि तोकेका कार्यक्रम र प्राथमिकतामा योगदान पुग्ने गरी काम गर्न यो दस्तावेजले निर्देशित समेत गर्दछ ।

समग्रमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना भनेको गाउँपालिकाको आगामि पाँचबर्षको विकासको मार्ग चित्र हो । यसले विकासका प्राथमिकता, मोटामोटी रूपमा आँकलित बजेट तथा आम्दानीका सम्भाव्य स्रोतहरू समेतको किटान गरेको हुन्छ । यस प्रकारको लामोसमयको योजनाबाट हरेक बर्ष बार्षिक योजना तर्जुमा गर्ने समयमा के गर्ने ? कहां गर्ने ? जस्ता विवादका बिषयहरू न्यूनीकरण हुंदै जानेछन् भन्ने सदासयता पनि रहन्छ । आवधिक योजनाले जनप्रतिनिधिहरू माथि हरेक बर्ष बार्षिक योजना बनाउने समयमा आउंने अनावश्यक दवावलाई कमगर्न पनि सहयोग गर्दछ किनभने बार्षिक योजनाको छनौट र बजेट विभाजन आवधिक योजनाको आधारमा गरिन्छ जसलेगर्दा बार्षिक योजना प्रकृया पारदर्शि, व्यवस्थित र छिटो छरितोढंगले निर्माणगर्न सकिने खालको हुन जान्छ ।

आवधिक योजना निर्माण र सफल कार्यान्ययन गर्नु भनेको सुशासनको एउटा आधार स्तम्भ खडा गर्नु वा बलियो बनाउनु पनि हो । आवधिक योजनाले आफ्नै गाउँपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीहरूलाई जे मनलाग्यो त्यही गर्नबाट केही हदसम्म रोक्ने काम गर्दछ । यस प्रकारको योजनाले उपलब्ध भएको सीमित श्रोत साधनको अधिकतम उपयोग गर्नेगरी बार्षिक कार्यक्रमहरूलाई क्रमबद्ध र चरणबद्ध योजनाको ढांचामा ढाल्न मद्धत गर्दछ जसले गर्दा गाउँपालिकाको स्रोत संकलन र प्राप्त स्रोतको खर्चलाई व्यवस्थित र पारदर्शि बनाउन सहयोग पुग्दछ। यसरी पारदर्शि भएर स्रोतको सदुपयोग गर्नु भनेको शासन प्रणालिलाई सुशासनतर्फ अगाडि बढाउनु पनि हो ।

१.३ उद्देश्य

गाउँपालिका क्षेत्रको समग्र विकासको लामो समयको भिजन, निर्धारित अवधिको लक्ष्य तथा उद्देश्यहरू निर्धारण गरी निश्चित अवधिभित्र तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्नकालागि आवश्यक रणनीति तथा कार्यनीतिहरू पहिचान गरी परिभाषित गर्ने मार्गचित्र सहितको दस्तावेज नै आवधिक योजना हो । यस्तो आवधिक योजनाले निश्चित अवधिकालागि विकास र निर्माणको सन्दर्भमा गाउँपालिकालाई आफूले चाहेको गन्तव्यतर्फ डोऱ्याउने काम गर्दछ । गाउँपालिका वाहेक स्थानीय स्तरमा कार्यरत सरकारी, गैरसरकारी, सहकारी, समुदायमा आधारित संस्था तथा निजी क्षेत्रलाई समेत विकासको एउटै मुलधारमा ल्याई गाउँपालिकाकाको नेतृत्वमा योजनाबद्ध र एकीकृत विकास प्रक्रियालाई मार्गदर्शन गर्नसक्ने खालको दस्तावेज निर्माण गर्नु आवधिक गाउँविकास योजना तर्जुमाको मुख्य उद्देश्य हो । समग्र उद्देश्यहरूलाई बुंदागत रूपमा यस प्रकार राखिएकाछन्:

(१) गाउँपालिकाले स्थापित गरेको गाउँपालिकाको वस्तुगत विवरणका आधारमा गाउँपालिका क्षेत्रको विकास तथा परिवर्तनको दीर्घकालीन सोच, निर्धारित अवधिको लक्ष, उद्देश्य, रणनीति र लगानीको प्राथमिकता निर्धारण गर्ने ।

(२) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका र बाहिरबाट आउंन सम्भव देखिएका श्रोतको अवस्था विश्लेषण गरी गाउँपालिकाबासी तथा सरोकारवालाको चाहना तथा सहभागितात्मक छलफलका आधारमा गाउँपालिकाको विकासको पाँच बर्षको खाका तयार गर्ने ।

(३) गाउँपालिकाको विकास प्रयासलाई मार्गदर्शन गर्ने (बाटो देखाउने) सन्दर्भमा आशा गरिएका उपलब्धिहरू प्राप्त गर्नका लागि आवश्यक पर्ने कार्यनीति तथा आगामि पाँच बर्षका लागि प्रमुख कार्यक्रमहरू निश्चित गर्ने ।

(४) गाउँपालिका क्षेत्रको एकीकृत, नतिजामूलक र योजनाबद्ध विकासकालागि साझेदार तथा सरोकारवालाहरूलाई एकैथलोमा राखी विकासमा साझा उत्तरदायित्व सिर्जना गर्न सहयोग गर्ने खालको दस्तावेज निर्माण गर्ने ।

(५) आगामि पाँच बर्षसम्म गरिने काम र नीति सम्बन्धी छलफल मार्फत सबै तहका सरकार तथा प्रशासन संयन्त्रमा कामगर्ने जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरू जनताका सेवक हुन् भन्ने कुराको विश्वस्नीयता बढाउने ।

(६) गाउँपालिकाको विकास प्रयासहरूको प्रक्रिया तथा नतिजाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको खाका तथा जिम्मेवारीको (के कामको अनुगमन कसले र कहिले गर्ने) निश्चित गर्ने ।

१.४ आवधिक योजना सम्बन्धी कानूनी तथा नीतिगत व्यवस्थाः

सर्बप्रथम नेपालको संविधान २०७२ स्थानीय सरकारको योजनावद्ध विकासको प्रेरणाको स्रोत हो । यसै संविधानको भावनालाई थप प्रस्ट्याउंनका लागि जारी गरिएको स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले किन र कसरी योजनावद्ध विकास अगाडि बढाउने भन्नेकुरा विस्तृत रूपमा बताएको छ । नेपालमा संघीय पद्धतिको पहिलो पटक कार्यान्वयन भएको हुंदा यस्ता कानूनी व्यवस्थाहरू अझै पनि वन्दैजाने र व्यवस्थित हुंदै जाने क्रममा छन् ।

गाउँपालिकाले आफ्नो आवधिक योजना निर्माणगर्दा नेपालको संविधान, यस अन्तर्गतका मौलिक हक, राज्यका निर्देशक सिद्धान्त र राज्यले अख्तियार गरेका विकास नीतिहरूसंग प्रतिकुल नहुंने गरी निर्माण गर्नु पर्दछ । त्यसैगरी संविधान तथा अन्य कानूनहरूले तोकेका स्थानीय तहको अधिकारहरू, संघीय एवं प्रदेशस्तरीय कानून तथा स्थानीय सरकार आफैले बनाएका कानून र नीतिसंग पनि यस्तो योजना बाझिनु हुंदैन । राज्यको नीति एकातिर र गाउँपालिकाको योजना अर्कैतिर हुन सक्तैन । यसका साथै आवधिक योजना बनाउंदा राष्ट्रिय प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रहरू, जस्तै - सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकुलन, विपद् व्यवस्थापन, लैंगिक तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई समेत ध्यान दिनु पर्ने हुन्छ । यिनै नीतिगत व्यवस्था अनुसार गाउँपालिकाले आवधिक योजना बनाउँदा ध्यान दिनु पर्ने पक्षहरूलाई बुंदागत रूपमा यस प्रकार राखिएका छन्:

(१) **अधिकतम् सहभागितामा निर्माण गर्नेः** गाउँपालिकाले आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा स्थानीय बुद्धिजीवी, विषयविज्ञ, समाजका अनुभवी व्यक्तित्वहरू, पेशाविद्, सीमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समूदाय, महिला, बालबालिका, दलित, युवा, अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक लगायतका सरोकारवालाहरूको अधिकतम सहभागिता गराउनु पर्ने हुन्छ ।

(२) **बनाउने मात्र नभएर कार्यान्वयन गर्ने मनसायले बनाउनेः** गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमागर्दा मध्यम तथा दीर्घकालीन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूची, प्राथमिकता, कार्यान्वयन गरिने बर्ष र सम्भाव्य स्रोतको समेत पहिचान गरी आवधिक योजनाले निर्दिष्ट गरेका प्राथमिकताका आधारमा बार्षिक योजना बनाउने परिपाटिलाई सुनिश्चित गर्नु पर्ने हुन्छ ।

(३) **विश्वसनीय आधार सहितको योजना वनाउनेः** आवधिक योजनामा आयोजनाहरूको मोटामोटी संभाव्यता अध्ययनको आधारमा आवश्यकपर्ने स्रोत र साधनको पूर्वानुमान, केन्द्र तथा प्रादेशिक सरकारको समेत स्रोतको अपेक्षा हो भने त्यस्ता आयोजनाहरूमा साझेदारीको विश्वसनीय आधार खुलाउनु पर्ने हुन्छ ।

(४) **पहिलेनै चलिरहेका योजना राखिरहनु नपर्नेः** केन्द्र वा प्रदेश सरकारले गाउँपालिका क्षेत्रभित्र धेरैबर्षमा सम्पन्न हुंनेगरी विशेष योजनाका लागि अनुदान प्रदान गरी कार्यान्वयन प्रक्रिया निर्धारण गरिसकेका आयोजनाहरू सोही प्रक्रिया बमोजिम कार्यान्वयन गर्नु पर्ने हुन्छ । यसका लागि आवधिक योजनामा

पार्नकालागि राखिरहनु पर्दैन तर त्यस्ता आयोजनाहरूमा गाउँपालिकाले गर्नुपर्ने समन्वय र सहजीकरणको काम आवधिक योजनामा राख्नु पर्ने हुन्छ ।

(५) **सबै खालका योजनाको समन्वय र अनुगमन गाउँपालिकाले गर्ने सोच राख्नेः** जुनसुकै स्तरको सरकारको लगानीमा स्थानीयस्तरमा कार्यान्वयन गरिएका विकास आयोजनाहरूको आवश्यक समन्वय तथा अनुगमनको काम स्थानीय सरकारको हुने हुंदा यो पक्ष र जिम्मेवारीलाई आवधिक योजनाले पथ प्रदर्शन गर्न सक्नु पर्दछ ।

(६) **सबै सरोकारवालाहरूलाई एउटै धारमा ल्याउन मार्गप्रसस्त गर्नेः** गैरसरकारी संस्था, उपभोक्ता समिति, सहकारी संस्था र सामूदायिक संस्थाले स्थानीय सरकारसँगको समन्वयमा रही कार्य गर्नुपर्ने र आफ्नो बार्षिक योजना, कार्यक्रम तथा बजेट स्थानीय सरकारको बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गराउनु पर्ने एवं स्थानीय तहले तोकेको संयुक्त अनुगमन तथा प्रगति प्रतिवेदन प्रणाली अपनाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्थालाई आवधिक योजनाले आत्मसात गर्नु पर्ने हुन्छ ।

(७) **दरिलो स्थानीय सरकारको जिम्मेवारी झल्काउनेः** नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिएर मात्र कुनै पनि अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले स्थानीय तहसँगको समन्वयमा आफ्ना आयोजनाहरू संचालन गर्नुपर्ने कुरालाई आवधिक योजनाले थप जोड दिनुपर्ने हुन्छ ।

यस सुनछहरी गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमा गर्दा संवैधानिक व्यवस्था तथा स्थानीय सरकार संचालन सम्बन्धी कानूनहरूका अतिरिक्त देहायअनुसार कानूनी तथा नीतिगत दस्तावेजहरूलाई पनि कानूनी आधारका रूपमा लिइएको छ :

- दीगो विकासका लक्ष्यहरू (सन २०१५-२०३०)
- राष्ट्रिय योजना आयोगबाट जारी राष्ट्रिय अनुगमन तथा मूल्याङ्कन निर्देशिका
- राष्ट्रिय भू-उपयोग नीति, २०६९
- राष्ट्रिय, प्रादेशिक तथा जिल्लास्तरीय विषयगत गुरुयोजनाहरू
- विषयगत ऐन तथा नीतिहरू
- नेपाल पक्ष भएका सन्धी सम्झौताहरू

१.५ आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रिया

यस सुनछहरी गाउँपालिकाको विस्तृत स्वरुपको आवधिक योजना गाउँ कार्यपालिकाबाट तयार गरी गराई गाउँपालिका सभाबाट स्वीकृत गरी लागु गर्ने गाउँपालिका कार्यकारी परिषदको सोच र निर्णय बमोजिम देहायबमोजिमको विधि तथा प्रक्रिया अनुसार यो आवधिक योजना तर्जुमा गरिएको छः

आवधिक योजना तर्जुमा कार्यविधि तयारी तथा स्विकृतिः स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ को दफा २४ को व्यवस्था तथा सुनछहरी गाउँपालिकाको आर्थिक ऐन २०७४ अनुसार गाउँपालिकाको आ व २०७६।७७ देखि २०८०।८१ सम्म अर्थात पांच बर्षे आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने भन्ने गाउँपालिकाले मिति २०७५।५।२४ मा निर्णय गरेको छ । विधायक समिति मार्फत स्वीकृत कार्यविधि बमोजिम विषय विज्ञसहितको परामर्शदाता संस्थाको सहयोगमा यो काम गर्नेगरी गाउँ कार्यपालिकाले कार्यविवरण पत्र

तयारगरी परामर्सदाता संस्था छनौटको कानूनी प्रक्रिया थालनी गरेदेखि यो आवधिक योजना निर्माण प्रक्रियाको सुरुभएको मानिन्छ ।

योजना तयारी कार्याशाला गोष्टिः यस गाउँपालिकाको विस्तृत स्वरुपको आवधिक योजना तर्जुमा सम्बन्धी अभिमुखीकरण गोष्टि २०७५ साल पौष १ र २ गते गाउँपालिकाको आयोजना र ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्टको सहजीकरणमा गाउँपालिका केन्द्र पोवाङमा आयोजना गरिएको थियो । यो कार्यशालामा विषयगत विज्ञहरूको सहजीकरणमा दीर्घकालीन सोच, गाउँविकासको आगामि पांच बर्षको लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति, प्राथमिकता, संभावना तथा समस्या विश्लेषण र गाउँपालिकाको विकासका प्रमुख रणनीतिक सोचहरूको मस्यौदा तयार गरिएको थियो ।

वस्तुस्थीति विश्लेषणः आवधिक योजना तर्जुमा कार्यशाला गोष्टि आयोजना गर्नुभन्दा अगाडि यस सुनछहरी गाउँपालिकाले गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र अर्थात वस्तुगत विवरण तयार पारेको थियो । उक्त वस्तुगत विवरणमा गाउँपालिकाको भौगोलिक तथा भौतिक अवस्थिति, जनसांखिक, आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन र संस्थागत विकास तथा सुशासनको अवस्था सहितको विषयगत वस्तुस्थिति विवरण समावेश गरिएको छ । उक्त विवरणमा उल्लेखित तत्थ्य र तत्थ्यांकलाई आवधिक योजना निर्माणको आधार तत्थ्यांकको रूपमा उपयोग गरिएको छ । आवधिक योजना तर्जुमाको क्रममा वस्तुगत विवरणलाई समेत छलफलगरी थप परिस्कृत गरिएको छ । यसै वस्तुगतविवरण तथा छलफलहरूबाट आएका जानकारीहरूका आधारमा गाउँपालिकाको विषयगत वस्तुस्थिति विश्लेषण गरिएको छ ।

वडास्तरीय छलफलः २०७५ साल माघ महिनामा यस गाउँपालिकाको सातवटै वडाहरूमा ईनोभेटिभ डेभेलोपमेन्ट कन्सल्टले परिचालन गरेका बिषय विज्ञहरूको सहजीकरणमा एक दिवसीय वडास्तरीय परामर्श गोष्टि सम्पन्न भएको थियो । उक्त परामर्श गोष्टिहरूमा वडा समितिका पदाधिकारी, विषयगत शाखा/उपशाखाका प्रमुख वा प्रतिनिधि, राजनितिक दलका प्रतिनिधि, दलित, महिला, अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ट नागरिकहरूको यथेष्ट प्रतिनिधित्व रहेको थियो । यी गोष्टिहरूमा गाउँपालिकाको बिषयगत समितिहरूले तयार गरेको आगामि पांचबर्षको प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट उपर छलफल गरी आवश्यक सुझाब सहित अनुमोदनगर्ने निश्कर्ष आएको थियो । वडास्तरीय परामर्श गोष्टिहरूका निष्कर्ष तथा सुझावहरू यस दस्तावेजको बिभिन्न प्रसंगमा प्रस्तुत गरिएकोछ ।

योजना दस्तावेज मस्यौदा तयारीः आवधिक योजना तयारी कार्यशाला, वडागत परामर्श कार्यक्रम र योजना तर्जुमा बैठकको निचोड तथा विवरणका आधारमा योजना दस्तावेजको मस्यौदा तयार गरियो । योजना दस्तावेजलाई मुख्य रूपमा परिचय, योजनाको अवधारणा तथा प्रारुप, एकीकृत बार्षिक योजना र समग्र नतिजा तालिका सहित एघार परिच्छेदमा विभाजन गरिएको छ । स्थानीय तहका अधिकार क्षेत्रका सवै विषयहरू र प्राविधिक पक्षहरूलाई तार्किक र वस्तुनिष्ट रूपमा प्रस्तुतगरी अन्य योजनाविद् तथा विषयविज्ञहरूको समेत सुझाबलिई यो आवधिक योजना दस्तावेज लेखन तथा मस्यौदा तयारी गर्ने कार्य सम्पन्न गरियो ।

योजना प्रमाणिकरण कार्यशाला तथा अन्तिम दस्तावेज तयारीः गाउँपालिकाको सोच, सहभागितामूलक वडास्तरीय कार्यशाला गोष्टिहरू तथा विषयविज्ञको सुझावका आधारमा तयार गरेको योजनाको

दस्तावेजलाई कार्यपालिका तथा गाउँसभा सदस्यहरू र गाउपालिकाले छनौट गरी आमन्त्रण गरेका स्थानीय तहका सरोकारवालाहरू समेतको उपस्थितिमा २०७६ बैसाख १६ गते प्रमाणीकरण कार्यशाला गोष्टिको आयोजना गरियो । उक्त गोष्टिमा मस्यौदा योजनाको प्रस्तुती, छलफल तथा अन्तिम पुनरावलोकनका लागि सुझावहरू संकलन गरियो । यो कार्यशालाबाट प्राप्त सुझाब तथा पृष्ठपोषणलाई समावेश गरि सुनछहरी गाउँपालिकाको पाँचवर्षे आवधिक योजना दस्तावेजको अन्तिम मस्यौदा तयार गरिएको हो । यो अन्तिम मस्यौदालाई गाउँपालिकाले आफ्ना कानूनी तथा प्रशासनिक प्रकिया पूरागरी २०७६ साल बैशाख वा जेष्ठमा हुंने गाउँसभाबाट स्वीकृत गराउने र आ व २०७६।७७ को सुरुदेखि नै कार्यान्वयनमा ल्याउंने भन्ने गाउँपालिका कार्यकारी परिषदको सोच रहेको छ । यो योजना सुनछहरी गाउँपालिको प्रथम आवधिक योजनाको हुंनेछ ।

१.६ सीमाहरु

यस गाउँपाललिकाको आवधिक योजना तर्जुमा प्रकृयालाई सकेसम्म बस्तुनिष्ट, व्यवहारिक र सर्बसाधारणले बुझ्न सक्ने दस्तावेजको रूपमा तयार गर्ने भन्ने यस गाउँपालिकाको सोच र सोही अनुसार गर्ने परामर्शदाता संस्था ईनोभेटिभ डेभेलोपभेन्ट कन्सल्टको प्रयास हुंदा हुंदै पनि केही सीमाहरू रहन गएका छन् । त्यस्ता सीमाहरू छोटकरीमा यस प्रकार छन्:

(१) आवधिक योजना तर्जुमागर्ने सिलसिलामा गाउँपालिकाले उपलव्ध गराएको वस्तुगत विवरणमा उल्लेखित तथ्याङ्कहरूलाई प्रयोग गरिएको छ । यो विवरणको विश्वसनीयता आफैंमा एउटा सीमा हुंन सक्तछ ।

(२) समय, भौगोलिक विकटता र स्रोतको सीमिततले गर्दा योजना निर्माण गर्ने विज्ञ समूहका सबै सदस्यहरूले सबै वडाहरूको स्थलगत भ्रमणगर्न नसकेको अवस्था रहेको छ ।

(३) समयको पाबन्दी र स्रोतको सीमिततालाई ध्यानमा राखी आवधिक योजना अभिमुखीकरण तथा योजना तर्जुमा गोष्टिमा उत्साहजनक सहभागिता गराउने प्रयास भएको थियो । तर कसैलाई सबै सरोकारवालाहरूको बृहद सहभागिता हुन नसकेको भन्ने लागेमा यसलाई सीमाको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ ।

(४) स्थानीय जनताको अपेक्षा, भौगोलिक बिकटता र सीमित साधन र स्रोत भएको गाउँपालिका भएका कारणले आवधिक योजनामा धेरै भन्दा धेरै प्रदेश र केन्द्र सरकारको सहयोगको आशामा योजना र बजेट राखिएको छ । त्यसैले पनि यो आवधिक योजनाको बजेट बढी महत्वाकांक्षि देखिनगएको छ ।

परिच्छेद २: बस्तुस्थिति बिश्लेषण

२.१ गाउँपालिकाको परिचय

सुनछहरी पूर्बि रोल्पामा रहेको गाउँपालिका हो । यो गाउँपालिकाको केन्द्र पोवाङ रोल्पा जिल्लाको सदरमुकाम लिवाङदेखि लगभग ५० किमिको दुरीमा पर्दछ । अति सुन्दर, मनमोहक र प्रसिद्ध सुनछहरी झरनाको नामवाट यस गाउँपालिकाको नामाकरण गरिएको पाइन्छ । डमरु आकारको नक्शाको आकृतिमा रहेको यस गाँउपालिका मध्य पाहाडी क्षेत्रमा अवस्थित छ । २०७३ सालमा गाउँपालिका गठन हुनुभन्दा पहिलेका छवटा गाविसहरू - सेरम, गाम, सिउरी, जैमाकसला, फगाम र जेल्वाङलाई मिलाएर यो गाउँपालिका गठन गरिएको पाइन्छ ।

यस गाउँपालिकामा ३,२६८ परिवार र जम्मा १९,०५४ जनसंख्या छ । यसमा जनजाति (बिषेशगरी मगरजाती) ८४.५, दलित १२.१ र खसमूलका बाहुन/क्षेत्रीका ३.३ प्रतिशत बसोवास गर्दछन् । यी भन्दा अरु जातजातीको प्रतिशत नगन्य रूपमा छ । यस गाँउपालिकाको क्षेत्रफल २७७.६२ वर्ग कि मि छ जस मध्ये १९७.२ वन जङ्गल, ४.३ बस्ती र ७५.७२५ वर्ग किलोमिटर खेतीयोग्य जमिन रहेको छ । यसको सीमाना पूर्वमा वाग्लुङ, पश्चिममा सुर्वणावर्ती गाँउपालिका र रोल्पा नगरपालिका, उत्तरमा रुकुम वाग्लुङ र दक्षिणमा लुंग्री र सुवर्णावर्ती गाँउपालिका रहेका छन् ।

२.२ भौगोलिक अवस्थिति

सुनछहरी मध्य पहाडी क्षेत्रमा अवस्थित उच्च डाँडाकाँडाले भरिपूर्ण गाउँपालिका हो । एक वार्डबाट अर्को वार्डमा जान घण्टौ पैदल हिड्नु पर्ने हुन्छ । गाउँपालिका केन्द्रसम्म आउंन कुनै वार्डका जनतालाई एक दिनसम्म पनि लाग्दछ । आजको अवस्थामा प्राय सबै वार्डहरूसम्म जाने मोटरबाटो खनिएको छ तर यस्ता बाटाहरू नाम मात्रका छन् । मोटरबाटो भएको ठाउंका जनताले जुन प्रकारको सुविधा पाउंनु पर्ने हो, पाउंन सकेका छैनन् । कहिलेसम्ममा त्यस्तो सुविधा पाउलान् भनेर आँकलन गर्न पनि मुश्किल छ । यस गाउँपालिकाको औषत उचाई १,५०० देखि २,००० मि छ । औषत बर्षा बार्षिक १,८४०.मि.मि.सम्म हुन्छ । न्यानो समशितोष्ण देखि ठण्डा समशितोष्ण सम्मको हावापानी पाईन्छ ।

२.३ नदीनाला तथा तालपोखरी

जलवायुका दृष्टिले सुनछहरीको विविधता उल्लेखनीय छ । सुनछहरी पहाडी प्रदेशको जलवायुदेखि विस्तारै उत्तरी भागको मध्यम पहाडी जलवायुसम्म फैलिएको छ । यस गाउँपालिकामा ठुला नदीहरू छैनन् । स-साना पानीका स्रोतहरू भने प्रसस्तै छन् । सुनछहरी झर्नाबाट बगेको नदी र अन्य प्रमुख खोला र भूमिगत एवम् सतह पानी यस गाउँपालिकाका जलभण्डारका रूपमा रहेका छन् । सुनछहरी गाउँपालिकामा अवस्थित लुङरी खोला यस गाउँपालिकाको मुख्य आकर्षणको केन्द्र हो । यो खोला रोल्पा जिल्लाको फगाम फेंदीबाट सुरु भएर झण्डै १३ वटा साना ठूला खोला मिल्दै विस्तारित भएर बगेको छ । यो खोला शुद्ध र प्राकृतिक पानीको अनुपम भण्डार हो । यस बाहेक वडा नं ३ मा रहेको दहबाङ ताल, वडा नं २ रहेको बिवाङ ताल, वडा नं ४ मा रहको सुनछहरी झरना, वडा नं ६ मा रहेको जादुङ छहरा र वडा नं १ रहेको तुलाचन दह यस गाउँपालिकाका प्रसिद्ध ताल, पोखरी र झरनाहरू हुन् ।

२.४ ऐतिहासिक स्थलहरू

यस सुनछहरी गाउँपालिकामा धार्मिक, ऐतिहासिक र पर्यटकीय हिसाबले महत्व राख्ने अनेकौं स्थलहरू छन् । गाउँपालिकाभित्र रहेका धार्मिक एवम् पर्यटकीय क्षेत्रहरूका रूपमा लुमा बह्राहा मन्दिर, बिवाङ मन्दिर र पन्चमी थान मन्दिरलाई लिन सकिन्छ । गहिरोमा दविएका खोला तथा आकासै छुनलागेका जस्ता पहाडका टाकुरा यस गाउँपालिकाका आकर्षणहरू हन् । यस्ता दविएका खोलाहरूबाट पानी तानी उच्च पहाडमा भएका ऊर्वरा जमिनमा नमूना प्रदर्शनयोग्य नगदेबाली लगाउंन सकिन्छ । यस्ता नमूनाहरु प्रदर्शन गर्न सकेमा भालुवाङ-लिवाङ राजमार्गको विभिन्न ठाउँबाट यस गाउँपालिकामा पर्यटकहरू जाने सम्भावना धेरै देखिन्छ । यस्ता धार्मिक, ऐतिहासिक तथा प्राकृतिक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण स्थलहरूका बारेमा प्रचार प्रसार गर्न सकिएमा पर्यटन क्षेत्रको विकास गर्न सकिने सम्भावनाहरू प्रसस्तै देखिन्छन् ।

२.५ वन तथा वनस्पति

यस गाउँपालिकाको जम्मा जमिनको ३६ प्रतिशत वनक्षेत्रले ढाकेकोछ जुन राष्ट्रिय सरदरको नजिकैको तत्थ्यांक हो । यी जंगलहरूमा ४५० थरिका वनस्पतिहरू, ४८ प्रजातिका घुमन्ते चरा, ५ प्रजातिका पुतली, साथै २ प्रजातिका घस्रने जन्तुहरू पाइन्छन् भनिन्छ । लोपोन्मुख अवस्थामा पुगेका र औषधिका रूपमा प्रयोग हुने साज र खयरको जङ्गल समेत हुंनु पनि यस गाउँपालिकाको विशेषता हो । वनसंग सम्बन्धित चुनौतीहरू पनि धेरै छन् । जङ्गल र सिमसार क्षेत्रमा स्थानीय समुदायको बढ्दो हस्तक्षेप, छाडा छाडिने घरेलु जनावरबाट वन विनाश, चोरीका कारण संरक्षित वन विनाश, विकास निर्माण सम्बन्धी गतिविधि र अव्यवस्थित बस्तीहरूको कारणले प्राकृतिक स्रोतको दोहन अनियन्त्रित रूपमा हुंदै आएको अवस्था छ ।

२.६ स्थानीय चाडपर्व तथा जात्रा र मेला

यस गाउँपालिकाका मानिसहरू साधारणतया नेपालको सबै क्षेत्रमा मनाईने करिब दुई दर्जन चाडपर्वहरू मनाउँदछन् । जस्तै नयाँ वर्ष, बुद्ध जयन्ती, तीज, रक्षा बन्धन, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, गौरापर्व, भाद्र सक्रान्ति, दशैं, तिहार, माघे सक्रान्ति, होली, शिवरात्री आदि पर्दछन् । यसवाहेक यस गाउँपालिकामा मात्र मनाईने बिशेष खालको चाड पर्व खासै नभएको भन्ने जानकारीमा आएको छ । यस गाउँपालिकामा अधिकांश मगर जातीको बसोवास भए पनि मगर जातीले मात्र मनाउने फरक चाड नभएको र सबैले सबै प्रकारका चाड मनाउने चलन रहको पाईन्छ । जातजातीहरूका बीचको मेलमिलाप र सौहाद्रताका दृष्टिकोणले यो चलन असाध्यै राम्रो हो । समाजमा यो त्यसको र त्यो उसको चाड भन्ने भावना छैन । चाडबाड मनाउने तरिकामा भने केही भिन्नता अनुभव गरिएको छ । उदाहरणका लागि सानै चाड भएपनि आ-आफ्नो गक्षले भ्यायसम्म भव्यताकासाथ र धेरै दिनसम्म मनाउने चलन रहेको छ भनिन्छ । यो चलनले समाजमा भोज भत्तेर तथा मादक पदार्थको प्रयोगमा हुने खर्चमा बृद्धि ल्याएको छ भनिन्छ ।

२.७ कृषि

यस गाउँपालिकाको कुल खेतीयोग्य जमिनको ७५.७ वर्ग किलोमिटर अर्थात १० प्रतिशत जमिनमा मात्र

सिँचाइ सुविधा उपलब्ध छ । बाँकी ९० प्रतिशत जग्गामा वर्षात्को सिचाइँमा भरपर्नु पर्दछ । यहाँका खेतहरू नदी किनारमा रहेका र चिसो हावापानीको कारणले उत्पादन सन्तोषजनक नहुने गरेको छ । गाउँपालिका बन्नुसँगै अन्यत्र जस्तै यहाँ पनि बस्ती विस्तारको क्रम बढेर गएको छ जसले गर्दा खेतीयोग्य जमिन क्रमशः मासिँदै गएको देखिन्छ । गाउँपालिकाका नदी किनारका जमिनहरूमा बाढीको समस्या रहेको छ । यस गाउँपालिकाभित्र उत्पादन हुने खाद्यान्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, तोरी, चना, मसुरो आदि छन् भने फलफूलहरूमा तल्लो भागमा केरा, आँप, मेवा, लिच्ची, अम्बा जस्ता फलफूलहरु उत्पादन हुन्छ भने माथिल्लो भागमा सुन्तला, कागती लगायतका अमिलो जातीका फलफूलहरु बढी मात्रामा उत्पादन हुने गर्दछ ।

यस गाउँपालिकाबाट रोजगारीका सिलसिलामा जिल्ला बाहिर जानेहरूमध्ये अधिकांश (८४.९ प्रतिशत) व्यक्तिहरू भारततिर गएको देखिन्छ । खाडी मुलुकमा ८.८ र अन्य मुलुकमा ६.३ प्रतिशत गएको देखिन्छ । २०७५ को तत्थ्यांक अनुसार वैदेशिक रोजगारीमा भएको जम्मा संख्या ३९५ देखिन्छ ।

२.८ वस्तुस्थिति विश्लेषण

सुनछहरी गाउँपालिकाका लगभग ८० प्रतिशत जनता परम्परागत कृषि पेशामा आवद्ध रहेका छन् । यसैगरि यस गाउँपालिकाका लगभग ८ प्रतिशत परिवार गैरकृषि पेशामा आवद्ध रहेका छन् । यस्ता गैरकृषि पेशा अर्न्तगत सवैभन्दा धेरै व्यक्तिहरू सानातिना व्यापारमा आवद्ध छन् । यसबाहेक नोकरी, वैदेशिक रोजगारी, दैनिक ज्यालादारी, घरेलु उद्योग लगायतका गैरकृषिपेशा यहाँका वासिन्दाहरूको जीवननिर्वाहको आधार बनेको छ ।

माथि उल्लेखित तथ्य र तथ्यांकको आधारमा भन्नुपर्दा यस सुनछहरी गाउँपालिकाको आर्थिक विकास अन्तर्गतका सम्भावनाहरूलाई हेर्दा मुख्यतया कृषिमा व्यवसायिकरण, तरकारी खेती, फलफूलतर्फ ओखर तथा स्याउ, नगदेवालीहरूमा अलैंची, अदुवा, बेसार, कोसेवालीतर्फ सिमी र वनपैदावरमा जडीबुटी संकलन तथा प्रसोधन आदि लाई आर्थिक उन्नतिको प्रमुख आधारका रूपमा लिन सकिन्छ । त्यसैगरी ब्यवसायिक पशुपालन जस्तै भैसी, गाई, बाख्रा पालनको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । संम्भावनाका प्रचुर क्षेत्रहरू विद्यमान भएपनि कठिन भौगोलिक अवस्था, सिमित सडकको पहुंच, पूर्वाधारको कमी, आवश्यक व्यवसायिक ज्ञान तथा सूचनाको अभाव, बजारसम्मको पहुँचमा कठीनाई जस्ता समस्याहरूले गर्दा घरेलु उद्योग, व्यापार र व्यवसायको सृजना र विकासका गतिविधिहरू अगाडि बढ्न सकेका छैनन् ।

गाँउवासीको प्रमुख पेशा कृषि भएतापनि अधिकांस कृषकहरू परम्परागत सीप र शैलीमा आधारित हुनुका कारण उत्पादकत्वमा खासै सुधार हुन सकेको छैन । परम्परागत खेती प्रणाली दिनानुदिन घाटाको पेशा बन्दै गएको छ । त्यसैले, आवधिक योजना तर्जुमाको पहिलो खुडकिलोको रूपमा २०७५ पौष महिनामा भएको आवधिक योजना तर्जुमा गोष्टिमा सुनछहरी गाउँपालिकाको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, सम्भावना र चूनौतीहरूको बारेमा छलफल गरिएको थियो । यसलाई अर्को शव्दमा SWOT Analysis पनि भनिन्छ । छलफलका सहभागिहरूबाट आएका जानकारीको समष्टिगत सारंश तलको टेबलमा उल्लेख गरिएको छः

वस्तुस्थिति विश्लेषण

सवल पक्ष	कमजोर पक्ष	अवसर	चुनौति
१. आर्थिक विकास			
• मकै, गहुँ, जौँ, कोदो जस्ता खाद्यान्न वाली प्रसस्त उत्पादन हुने • आलु, गोभी, काउली, मुला जस्ता तरकारी, तोरी, अलैची, भटमास, सीमी, भाँगो जस्ता नगदे बाली उत्पादन हुने • कृषिको लागि उपयुक्त मौसम र वातावरण भएको • बहुसंख्यक जनसंख्या कृषिमा आधारीत • पशुपालनको लागि प्रशस्त चरिचरण भएको • सिंचाईको लागि प्रयाप्त जलस्रोत भएको • बस्तीहरू सडक संजालसंग जोडिएको • वचत तथा ऋण सहकारी संस्था र कृषि सहकारी संस्था प्रयाप्त भएको • विभिन्न खानीको सम्भावना भएको	• भौगोलिक विकटता • सिंचाईको कमी • मौसमी बसाई सराई • निर्वाहमूखी उत्पादन • बजारीकरणको समस्या • प्राविधिक र प्रविधिको कमी • पूर्वाधारको अभाव • बैंक वित्तीय साक्षरताको अभाव • सहकारी संस्थाको कार्यक्षेत्र साँगुरो, कृषि सहकारीहरू निस्कृय • समूहहरूको आर्थिक कारोवार नियमित नहुनु • आयआर्जनको स्रोतको कमी • वन जंगलको संरक्षण नहुनु • खानी उत्खननन्का लागि पुँजी, प्रविधि र जनशक्तिको अभाव	• खेती योग्य जमीन, पशुपालनको लागि वन जंगल र पर्याप्त जलस्रोत भएको • पछिल्लो पुस्ता व्यवसायिक कृषिमा आकर्षित • जलजला, सुनछहरी, विवाङदह, कोठीभिर, तिलाचन लगायत प्राकृतिक पर्यटकीय स्थल भएको • तमाके, जेलवाङ जस्ता ठाउंमा युद्ध पर्यटनको सम्भावना • प्राकृतिक खानी तथा जलविद्युतको सम्भावना भएको	• युवा शक्ति विदेश पलायन • आकासे पानीमा आधारित खेती • भिरालो जमिन र अव्यवस्थित खेती प्रणाली • वन जंगल नासिनु वनमारा बृद्धि • खेतीयोग्य जमिन माथि पानीको स्रोत तल हुनु • पुँजी प्रविधि र जनशक्तिको अभाव • खानीको विस्तृत अनुसन्धान नहुनु • सडक संजाल जोखीमपूर्ण • शिक्षित जनशक्तिको कमी
२. सामाजिक विकास			
• विद्यालयको संख्या प्रर्याप्त, शिक्षक अभिभावनको सम्बन्ध राम्रो • बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम र गाउँघर क्लिनिक नियमित संचालन • प्रर्याप्त स्वास्थ्यकर्मी र औषधिको नियमित आपूर्ति • वर्थिङ सेन्टरको व्यवस्था भएको	• भौतिक पूर्वाधार कमजोर, शिक्षक दरबन्दीको कमी, विद्यार्थी उपस्थितिमा अनियमितता, टिकाउ दरमा कमी • तालिम प्राप्त र विषयगत शिक्षकको अभाव • गर्भजाँचमा र संस्थागत सुत्केरीको संख्या कम • धामी झाँक्रीमा विश्वास	• विद्यालयको जग्गा पर्याप्त, आर्थिक स्रोत संकलनमा सहज • महिला नेतृत्व विकास बाल तथा महिला संजाल, सामाजिक चेतना विकास गर्न सक्ने • महिला सहकारी संस्थाको माध्ययमबाट आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्न सकिने	• निजी स्रोतबाट विद्यालय संचालन • अशिक्षा, गरिवी र पछौटेपन, बालविवाह • जनचेतनाको कमी भएकाले पुरानै रीतिरिवाज र चालचलन • कर्मचारी व्यवस्थापन • बालविवाह, जाँड रक्सी नियन्त्रण

३. पूर्वाधार विकास			
• सबै वडाहरूमा सडकको ट्र्याक खुलेको • झोलुङ्गेपुलले आवत जावतमा केहीहद सम्म सहज भएको • आमा समूह, क्लव लगायत संस्थाहरूको भवन • पालिका र धेरै वडाहरूको आफ्नै जग्गा भएको	• सबै सडक धुले, कच्ची र गा.पा. केन्द्रसंग नजोडिएको • भिरालो जमिन, पहिरोको जोखिम, संरक्षण, मर्मत सुधार गर्न गाह्रो • तयारी र योजना विना नै बाटो बनाउने प्रबृत्ति	• संस्थागत भौतिक संरचना • जनजीवन संग प्रत्यक्ष जोडिएको • थप आर्थिक स्रोत र जग्गा जुटाउन सम्भव • उद्योग कलकारखाना लगायत अन्य विकास योजना आकर्षण गर्न सकिने	• भौगोलिक कठिनताले गर्दा सडक निर्माण खर्चिलो र संरक्षण गर्न कठिन • भौगोलिक कारणले बाटोमा लगानीमा अत्यधिक • भिरालो जमिनमा घडेरी बनाउन बढी खर्च हुने
४. वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापन			
• वन क्षेत्र प्रसस्त भएको • १० वटा सामूदायिक वन उ.स. कृयासिल • विपद व्यवस्थापन समिति तथा कार्यदल गठनभई क्रियासिल • खानेपानी तथा सरसफाई समिति गठनभई क्रियासिल रहेको	• वन संरक्षण गर्नको लागि जनचेतनाको कमी • विपद व्यवस्थापन समिति तथा कार्यदललाई स्रोत साधनको अभाव • योजना संचालन पश्चात समितिहरू निस्कृय देखिनु • वन वातावरण तथा विपद व्यवस्थापनमा बजेट थोरै राखिनु	• जडीबुटीलाई संरक्षण र प्रबर्द्धन गरी आयआर्जनको सम्भावना • विपद व्यवस्थापन समिति तथा कार्यदललाई स्रोत साधन उपलब्ध गराई सक्षम बनाउने • वातावरणीय स्वच्छता संरक्षणको लागि जनचेतना अभिबृद्धि	• जथाभावी जडीबुटी संकलन गर्नु • निर्माण कार्यहरू अवैज्ञानिक ढंगले संचालन गर्नु • परम्परागत सोच अनुसार वन फडानी तथा डढेलो
५. संस्थागत विकास सुशासन र सेवा प्रवाह			
• विभिन्न समयमा क्षमता विकास तालिम संचालन हुनु • नागरिक शिक्षित हुदै जानु • घुम्ति शिवीर संचालन • सबै वडामा ईन्टरनेटको व्यवस्था • अनलाईन पन्जिकरण • सार्वजनिक सुनुवाई तथा घरदैलो कार्यक्रम संचालन हुनु	• दक्ष जनशक्तिको अभाव • सामाजिक परिक्षण नहुनु • पर्याप्त मात्रामा भौतिक संरचनाको विकास नभएको • चेतनाको कमी • विद्युतिकरण नहुनु • संघीय संरचना अनुसार कर्मचारी र जनप्रतिनिधि वीच तालमेल नहुनु • संचारको पहुँच नहुनु	• ई गभर्नेन्सको मान्यता तर्फ उन्मुख हुनु • सुचना प्रविधि मैत्री हुदैजानु • पारदर्शिता र जवाफदेहिताले जनता सुसुचित हुदैजानु • सेवा प्रदायक र सेवाग्राही वीचको सम्बन्धमा सुधार हुदै जानु	• भौगोलिक विकटता • जनचेतनाको कमी • पर्याप्त मात्रामा भौतिक संरचनाको अभाव • सबैले नयाँ शासन संरचना अनुसार आफूलाई ढाल्न नसक्नु

गाउँपालिकामा भएको गोष्टिबाट तयार गरिएको माथि उल्लेखित बस्तुस्थिति विश्लेषणबाट आएका बुंदाहरूको विस्वसनीयता बढाउंनका लागि वडास्तरीय गोष्टिहरूमा पनि यी बुंदाहरू प्रस्तुत गरिएको थियो । समग्रमा यस गाउँपालिकाको सातवटै वार्ड कार्यालयहरूमा भएका छलफलमा सवल पक्ष, अवसरहरू र चूनौतीमा सबैको सहमती रहेको तर कमजोर पक्षहहरू अझै धेरै छन् भन्ने कुरा आएको थियो ।

वडास्तरमा भएका गोष्टिहरूबाट कृषि, गैरकृषि, उद्योग, बैक, सहकारी र बित्तीय क्षेत्रका बिभिन्न समस्याहरू र अवसरहरू पत्ता लागेका छन् । हालसम्म आधिकांश अवसरहरूको उपयोग गर्ने काम भएको छैन । बिशेषगरी आर्थिक बिकासकालागि जनतामा रहेको परम्परागत जीबिकामुखी सोंच, पूबार्धारहरूको अभाव, भौगोलिक बिकटता, स्थानीय क्षमता र सम्भावनाका आधारमा आर्थिक विकासका योजना बनाउन नसक्नु प्रमुख बाधाहरू देखिएका छन् । बिद्यमान अवसरहरूको यथोचित प्रयोग र उपभोग गर्न सकिएको खण्डमा बिभिन्न क्षेत्रमा रोजगारी सृजना हुने, जनताको आर्थिक अवस्थामा सुधार ल्याउन सकिने र समग्ररूपले जनताको जीवनस्तर उकास्न सहयोग पुग्नेछ भन्ने सबैको भनाई रहेको पाईयो ।

आश्यकताको आधारमा जनस्तरबाट बिभिन्न पूर्बाधारहरू बिशेषगरी सडक निर्माणको माग ब्यापक रूपमा आएको छ । यी पूर्बाधारहरू निर्माण गर्दा प्रचलित मापदण्डहरूको पालना गरिनु एकदम आवश्यक छ । हालसम्म निर्माण भएका अधिकांस पूबार्धारहरूमा निमार्ण मापदण्डको पूर्ण रूपमा पालना भएको पाईंदैन । जस्तै भवन निर्माणगर्दा सरकारी मापदण्ड अनुसार मान्यता प्राप्त, दक्ष डकर्मी र सिकर्मीको प्रयोगको साथै भूकम्प प्रतिरोधी प्रकारको संचना निर्माण गर्नु आवश्यक देखिन्छ तर व्यवहारमा त्यस्तो देखिदैन ।

वन, वाताबरण तथा विपद ब्यस्थापनका सम्बन्धमा सरकारी स्तरबाट केही कार्यक्रमहरू संचालन गरिएका भए पनि पूर्बतयारीका ठोस कामहरू हुन सकेका छैनन् । गाउँपालिकाले हालसम्म संचालन गरेका विकास र निर्माणका कार्यक्रमहरू हेर्दा वातावरण र विपदलाई अन्तरबिषयिक विधाको रूपमा हेरिएको पाइदैन । त्यसैले आगामि दिनमा अन्य विकास निर्माणका कार्यक्रमहरूको साथसाथै वातावरण र विपद ब्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यक्रमहरू पनि समाबेशी ढंगले योजना बनाइ कार्यान्वयन गरिनु पर्दछ भन्ने वडा प्रतिनिधिहरूको सुझावहरू आएका थिए ।

परिच्छेद ३: आवधिक योजनाको मार्ग-चित्र

आवधिक योजनाको निर्माण गर्नु भनेको विकास र सम्बृद्धिकोलागि एउटा गन्तव्य निर्धारण गर्नु हो । टाढाको गन्तव्यमा पुग्नकालागि धेरै चरण र खुड्किलाहरू पारगर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले आवधिक योजनालाई विकासको एउटा मार्गचित्रको रूपमा लिन सकिन्छ । दूरदृष्टि अर्थात भिजनले अन्तिम गन्तव्य जनाउंदछ भने त्यसतर्फ अगाडि बढ्नकालागि लक्ष तथा उद्देश्यहरू खुड्किलाका रूपमा निर्धारण गरिएका हुन्छन् । यसै सिद्धान्त अनुसार यस सुनछहरी गाउँपालिकाको पाँचबर्षको विकास र सम्बृद्धिको मार्गचित्र निर्माण गर्ने प्रयास भएको छ ।

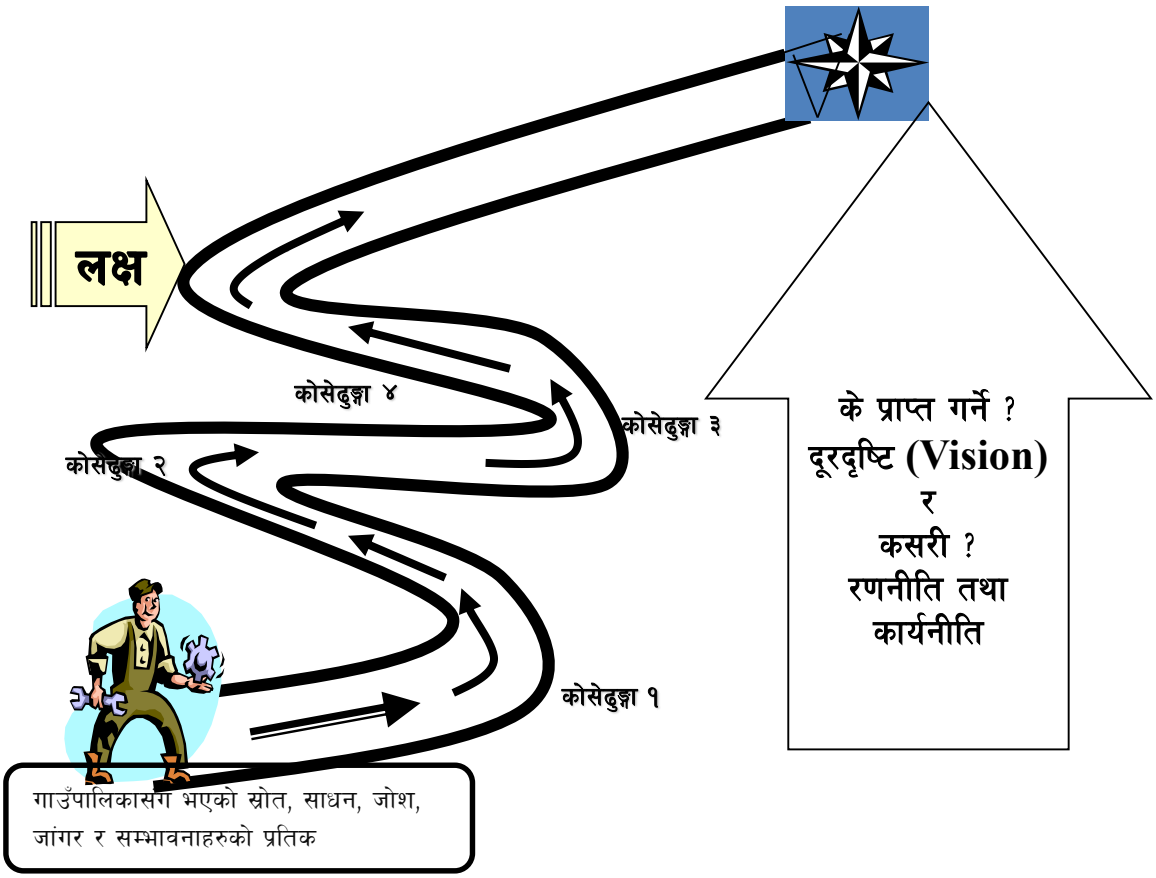

यस योजनाको दूरदृष्टिले अन्तिम गन्तव्य कताहो र खास के देख्न खोजेको हो भन्ने जनाउंदछ जुन योजना अवधिभन्दा लामो समयको छ । त्यसैगरी योजनाको अवधि पाँचबर्षमा प्राप्त गर्न सकिने समग्र लक्ष र बिषयगत शीर्षकका लक्षहरू निर्धारण गरिएकाछन् जसलाई यो दस्तावेजले गन्तव्यतर्फ चढ्ने खुड्किलाको रूपमा ग्रहण गरेको छ । सबै बिषयगत लक्षहरू सफलतापूर्बक प्राप्त भएमा समग्र लक्ष प्राप्त हुनेछ भन्ने मान्यता रहेको छ । त्यसैगरी हरेक बर्षमा सम्पन्न गर्न सकिने खालका अनुमानित बजेटसहितका योजनाहरू निर्धारण गरिएका छन् जसलाई यो मार्गचित्रमा कोसेढङ्गाको रूपमा लिईएको छ । अनुगमन तथा मूल्यांकनलाई निर्धारित कोशेढुङ्गामा पुगियो कि पुगिएन भनेर समीक्षा गर्ने साधनको रूपमा लिइएको छ । त्यस्तै प्रत्येक बिषयगत शीर्षकका लागि केही रणनीति तथा कार्यनीतिहरू तय गरिएकाछन् जसले समग्र मार्गचित्रमा अगाडि बढ्ने नीतिगत र मनोगत मार्ग प्रसस्त गर्दछन् ।

३.१ आवधिक योजनाको समग्र लक्ष तथा उद्देश्यहरू

सुनछहरी गाउँपालिकाको १० बर्षको दूरदृष्टि अर्थात Vision:

"समृद्ध, शान्त, नवीनतम् प्रविधियूक्त पूर्वाधार, सामाजिक न्याय र सुशासन सहितको सुनछहरी गाउँपालिका"

दूरदृष्टि अर्थात भिजनको व्याख्या

सम्बृद्धः सुनछहरी गाउँपालिकाको समग्र भिजन सुख र सम्बृद्धि हो । हालको अवस्थामा आधाभन्दा बढी घर परिवार राष्ट्रले निर्धारण गरेको गरिवीको रेखामुनि छन् । उचित पौष्टिक आहाराको मापदण्ड अनुसार खान पाएका छैनन्, परिवारका सदस्यहरूलाई पाल्न मुश्किलको अवस्था छ । विद्यालय उमेरका वालवालिकाहरू कुपोषित छन् । यी सबै गरिवी र आम्दानीको स्रोतको कमी भएका कारणले हो । त्यसैले सुनछहरी गाउँपालिका आफ्ना जनताको जीवनस्तर यस्तो अवस्थाबाट माथि उठेको देख्न चाहन्छ ।

शान्तः सम्पन्नता आउंन सक्तछ तर समाजमा शान्ति छाउन सेकन भने त्यस्तो सम्बृद्धिले जनतालाई खुसी बनाउन सक्तैन । समाजमा कुनै पनि समयमा प्राकृतिक वा मानवीय कारणले आउंने अशान्ति न्यूनीकरण सहितको सम्पन्नता आउंन आवश्यक छ ।

नवीनतम् प्रविधियुक्त पूर्वाधारः पूर्बाधारको विकास सबैको चाहना रहेको छ । पूर्बाधार भन्नासाथ परम्परादेखि चलन चल्तीमा आएका मोटरबाटो तथा भवनको सोच रहन्छ । यस्ता पूर्बाधारहरू पनि छिटो र कम खर्चिलोढंगले बनाउन सकिने प्रविधिहरूको विकास भएको छ । त्यसैले गाउँपालिकाले त्यस्ता प्रविधिहरू समेत ल्याई पूर्बाधारको निर्माण गर्ने भन्ने सोच अगाडि सारेको छ ।

सामाजिक न्यायः समाजमा धेरै वर्ग र आर्थिक अवस्था भएका व्यक्तिहरूको बसोबास रहेको छ । जेष्ट नागरिकदेखि बालबच्चासम्म र महिलादेखि भिन्न क्षमता भएका व्यक्तिहरू समेत छन् । लैंगिक विभेददेखि जातीय बिभेदसम्म विद्यमान छन् । यस्तो अवस्थामा सम्पन्न र सक्षम व्यक्तिहरूलाई क्रमश करको दायरामा ल्याउंदै विपन्न र असक्षम व्यक्तिहरूलाई सेवा र सुविधामा राहत पाउंने निश्चित गरिएको अवस्था देख्न खोजेको जनाउंदछ ।

सुशासन सहितकोः साधारणतया सार्वजनिक निकायहरूबाट गरिने सबै प्रकारका काम र सेवा प्रवाहलाई सहभागितामूलक, पारदर्शी, जिम्मेवारीपूर्ण ढंगले, प्रभावकारीढंगले, चुस्त दुरुस्त, छिटो छरितो ढंगले संचालन गर्नुलाई सुशासनको रूपमा लिइन्छ । यस गाउँपालिकामा गाउँपालिकाले मात्र नभएर सबै सार्वजनिक निकाय तथा संगठीत गैर सरकारी तथा निजी संघ संस्थाहरूका काम र सेवा सुशासनका निर्धारित मापदण्ड अनुरुप भएको देख्ने सपना रहेको छ ।

सुनछहरी गाउँपालिकाको ५ बर्षको लक्ष (Goal):

कृषिमा आधुनिकीकरण, पशुपालनमा व्यवसायीकरण, सामाजिक न्याय सहितको सेवा र सुविधा विस्तार, समावेशीकरणप्रति प्रतिबद्धताको अनुभूति र वातावरणीय अनुकुलनतामा आधारित पूर्वाधारको विकास गर्दै सुनछहरी गाउँपालिका बासीको दीगो आर्थिक उन्नति गर्ने ।

लक्षको थप वाख्याः

कृषिमा आधुनिकीकरणः यस गाउँपालिकाले कृषिलाई सम्बृद्धिको प्रमुख साधनको रूपमा लिएको छ । परम्परागत निर्वाहको लागि गरिने खेती प्रणालीबाट माथिउठी, भरपर्दो यान्त्रिकीकरण, उन्नत बिऊ, प्रविधि तथा मलको प्रयोग र नमूना ल्पटहरूको प्रदर्शन सहित सम्भव भएका ठाउंहरूमा चक्लाबन्दी प्रणाली अपनाउंदै कृषिलाई शिक्षित युवा समेत आकर्षित हुंनसक्नेगरी आधुनिकीकरण गर्ने जनाउंदछ ।

पशुपालनमा व्यवसायीकरणः निर्वाहका लागि गरिने पशुपालनबाट माथि उठी धेरैभन्दा धेरै किसानले ठूलो संख्यामा एउटै पशुपालन गर्ने सोच अगाडि बढाउने भन्ने जनाउदछ । जस्तै बाखापालन गर्नेले बाखा मात्र धेरै पाल्छ भने भैंसी पालन गर्नेले भैंसी मात्र धेरै पाल्दछ ।

सामाजिक न्यायसहितको सेवा र सुविधाः सामाजिक क्षेत्र भन्नाले मुख्य रूपमा शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई, आदि पर्दछन् । त्यसमा पनि शिक्षा र स्वास्थ्य प्रमुख रूपमा रहेका छन् । यी क्षेत्रमा सर्वसाधारणले सजिलैसित जान सक्ने र त्यस्ता संस्थाबाट पाउंनु पर्ने सेवा र सुविधाहरू सजिलैसंग न्यायोचित ढंगले पाउंन सक्ने अवस्था प्राप्त गर्ने ।

समावेशीकरण प्रति प्रतिबद्धः गाउँपालिका आफ्ना योजना तथा लगानिका लागि समाजमा भएका सबै वर्ग, लिंग, जात, जाती, उमेर र फरक क्षमता भएका व्यक्तिहरूको समेत सहभागिता, सहयोग र छलफलबाट विकासको काम अगाडि बढाउन चाहन्छ भन्नेकुरा जनाउंदछ । यो वाक्यांसले सकेसम्म सबै वर्ग र समूदायको समानुपातिक ढंगको विकास गर्ने भन्नेकुरामा पालिकाको प्रतिबद्धता समेत जनाउंदछ ।

वतावरणीय अनुकुलनतामा आधारित पूर्वाधारः योवाक्यांसले विकासको नाममा वातावरण विनास हुने खालका पूर्वाधारहरूमा लगानी नगर्ने भन्ने जनाउंदछ । जस्तै पानीको मुहान सुक्तैन भन्ने निश्चित भएपछि मात्र सिंचाई कुलो बनाउने, पहिरो नजाने ठाउंमा मात्र सडक बनाउने र कुनै पनि विकास र निर्माणको कामगर्दा यसले वातावरणमा कस्तो असर पार्दछ भन्नेकुरा पहिले नै अध्ययन गरेर मात्र विकासको काम थाल्ने भन्ने जनाउंदछ ।

बिषयगत शीर्षकका लक्षहरू

आर्थिक विकास	सामाजिक विकास	पूर्वाधार विकास	वतावरण तथा विपद	संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह
कृषि र पशुपालनलाई उन्नत र उत्पादनसिल बनाउदै स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र साधनमा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास गरी उत्पादनमा बृद्धि, थप रोजगारीका अवसर र गुणस्तरीय उपयोगको अवस्था स्रिजना गरी गाउँपालिका वासीको जीवनयापनमा दीगो सुधार गर्ने ।	शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक न्याय, सुरक्षा, सेवा तथा सुविधाको पहुंचमा गुणस्तरीय ढंगले दिगोहुंनेगरी सुधार गरी गाउँपालिका बासीको जीवनयापनलाई सरल, सुलभ र सुखी बनाउने ।	भएका पूर्वाधारहरूको स्तरउन्नति गर्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित नयाँ पूर्वाधारहरु व्यवस्थित र सुरक्षित ढंगले निर्माण गरी गाउँपालिका भित्रका बासीको जीवनयापन सहज र सुरक्षित बनाउने	वन, वातावरण, प्राकृतिक स्रोत तथा उपलब्ध खनिज पदार्थको सम्बर्द्धन, संरक्षण र दीगो उपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनले ल्याएका चुनौतीहरु र सम्भाव्य विपदका जोखिमहरु सहन गर्न सक्ने स्तरको जीवनयापन विकास गर्ने ।	गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई सशक्त स्थानीय सरकारका रूपमा स्पापित गरी यसका वरिपरि रहेर कामगर्ने सबै सरोकारवालाहरुको कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता, सहभागिता, सामाजिक समावेशीकरण र जवाफदेहिताको स्तर जनताले प्रत्यक्ष अनुभूति गर्न सक्ने स्तरमा बृद्धि गर्ने ।

आर्थिक विकासः कृषि तथा पशुपालनलाई समग्र सम्बृद्धिको साधनको रूपमा लिइएकोले एक-दुईजना कृषक व्यववसायी हुंदैमा यो लक्ष पुरा भएको मान्न सकिंदैन । यो लक्ष प्राप्तिका लागि यस गाउँपालिकाका आधाभन्दा बढी कृषक निर्वाहमुखी खेती तथा पशुपालनबाट माथिउठी व्यवसायिक उत्पादनमा लागेको अवस्था आउंन आवस्यक छ ।

सामाजिक विकासः यस शीर्षकको लक्षले सेवाको उपलव्धता र गुणस्तरलाई जोड दिएको छ । बिद्यमान संरचनाहरूलाई हेर्दा शिक्षा तथा स्वास्थ्यको उपलव्धतामा भन्दा पनि गुणस्तरमा सुधार हुन आवश्यक देखिन्छ । उदाहरणका लागि नयाँ विद्यालय वा स्वास्थ्यचौकी खोल्ने हैन भएका संस्थामा सेवाको गुणस्तर सुधारगर्ने र त्यस्तो सुधार क्षणिक नभएर निरन्तर हुंन सकोस् भन्ने लक्ष हो ।

पूर्वाधार विकासः पूर्वाधार विकासमा मुख्य चासोको विषय मोटरबाटो रहेको छ । वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा धेरैभन्दा धेरै मोटरबाटोहरू बनी सकेकाछन् । यो योजना अवधिमा नयाँ बाटाहरू खन्नुभन्दा पनि भएका बाटाहरूको स्तरोन्नति गर्ने र सेवा सुचारु गर्ने लक्ष लिएको छ । त्यसैगरी अन्य पूर्वाधारहरूमा पनि स्तरोन्नति र निर्माणलाई सन्तुलनमा ल्याउंने लक्ष राखेको छ ।

वातावरण तथा विपदः वातावरणतर्फ संरक्षण र दीगो उपयोगको लक्ष लिएको छ । वातावरणको संरक्षण तथा संबर्द्धनले वातावरण अनुकुलनता वनाउन सहयोग गर्दछ भन्ने मान्यता रहेको छ । विपदतर्फ कुनै पनि विपदबाट आउन सक्ने जोखिमहरूलाई सामना गर्नसक्ने क्षमताको विकास गर्ने लक्ष छ ।

संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहः स्थानीय सरकारको संरचना पहिलो पटक कार्यान्वयन भएको र यो पहिलो आवधिक योजना भएकाले यस योजनाको अवधिमा गाउँपालिकाले आफ्नै संस्थागत विकासलाई जोड दिइएको छ । यसका साथै सुशासनलाई मध्यनजरमा राखी अरु संघ संस्थाबाट गरिने सेवा प्रवाहलाई समेत प्रभावकारी बनाउने लक्ष लिएको छ ।

बिषयगत शीर्षकका उद्देश्यहरू

आर्थिक विकास	सामाजिक विकास	पूर्वाधार	वतावरण तथा विपद	संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह
(१) कृषिक्षेत्रमा सम्भाव्य उत्पादका पकेटक्षेत्रहरू पहिचानगरी कृषिफसलहरूलाई उत्पादनमा आधुनिकीरणसहितको व्यवयायिकरणको माध्यमबाट उत्पादकत्व र उत्पादन परिमाण बृद्धि भएको हुनेछ । (२) पशुपालनमा नश्लसुधारसहितको व्यवसायीकरणगरी उत्पादकत्व, परिमाण र गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ । (३) कृषि-वनतर्फ सम्भाव्य उद्योगको पहिचान, व्यवसायको विकास र थप आम्दानी तथा रोजगारीको स्रिजना भएको हुनेछ । (४) परम्परागत सिंचाई प्रणालीलाई प्रबर्धन गर्दै सिंचाईका वैकल्पिक उपाएहरूको पहिचान र परीक्षण गर्दै सिंचाई सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ । (५) पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, सम्भाव्य सेवा र पूर्बाधारहरूको विकास, सम्भाव्य ठाउंहरूमा होमस्टेको विकास र प्रवर्धन भएको हुनेछ । (६) स्थानीय बैक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीको सुदृढीकरणगर्दै वित्तीय सेवा र सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ ।	(१) विद्यालयहरूको भौतिक पूर्बाधारको सुधारगर्दै सार्वजनिक विद्यालय शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर बृद्धि भएको हुनेछ । (२) आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा सुविधाको उपलब्धता तथा गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ । (३) खानेपानी तथा सरसफाई सेवा सुविधाको उपलब्धता र गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ । (४) विपन्न तथा लक्षित वर्ग, जेष्ट नागरिक, एकल महिला तथा दलितको क्षमता, सहभागिता र आधारभूत सेवा तथा सुविधाको पहुँचमा बृद्धि भएको हुनेछ । (५) सु-संस्कृत, सिर्जनशील र व्यवसायिक युवाशक्तिको विकास भएको हुनेछ । (६) स्थानीय कला, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्धन भएको हुनेछ ।	(१) भएका मुख्य सडकहरूलाई कम्तीमा ग्राभेलस्तरमा स्तरोन्नतिगरी गाउँपालिकाका सबै वडाकेन्द्रहरूसम्म बर्षैभरी यातायात सुचारु भएको हुनेछ। (२) गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरू का भवनहरूको निर्माण, स्तरोन्नति र सुधारगरी गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै कार्यालयहरू व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुनेछ । (३) आवश्यक ठाउंहहरूमा सिडिबाटो तथा तटबन्धहरू निर्माणगरी पैदल यात्रा सुन्दर, सुखदायक र सुरक्षित भएको प्रत्याभूती हुनेछ ।	(१) सामुदायिक वन कार्यक्रम मार्फत वन श्रोतको संरक्षण। सम्बर्द्धन तथा वैज्ञानिक व्यवस्थापन र संचितीमा वृद्धि भएको हुनेछ । (२) जलाधार संरक्षण तथा भूमिको एकीकृत तथा व्यवस्थित उपयोगमा बृद्धि भएको हुनेछ । (३) गाउँको सुन्दरता तथा पर्यावरणीय स्वच्छता र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ । (४) विपद् जोखिमको सामना गर्ने क्षमताको बृद्धि तथा क्षति न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।	(१) गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको संस्थागत क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा बृद्धि भएको हुनेछ । (२) स्थानीय कानून, नीति तर्जुमा चुस्त दुरुस्त र पालना अभिबृद्धि भएको हुनेछ । (३) गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा वाह्य श्रोत परिचालनमा बृद्धि भएको हुनेछ । (४) योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अनुगमन नतिजामूलक र प्रभावकारी भएको हुनेछ ।

बिषयगत शीर्षकका रणनीतिहरू

आर्थिक विकास	सामाजिक विकास	भैतिक पूर्वाधार	वतावरण तथा विपद	संस्थागत विकास र सेवाप्रवाह
(१) विगतको कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन प्रथामा सुधारल्याई उत्पादन पकेट क्षेत्रमाआधारित लगानीगर्ने र निरन्तर सहयोगसहितको प्रभावकारी अनुगमन र समीक्षा गर्ने नीति अवलम्वन गर्ने । (२) कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरणगरी विगतको 'कनिका छर्ने खालको कार्यक्रम' संस्कारबाट बाहिरआई शिक्षित र यूवा आकर्षित गर्ने खालको व्यवसायिक कृषि प्रणालीको विकास गर्ने नीति लिने । (३) कृषि उत्पादन, फलफूल खेती तथा पशुपालनलाई सुधारगरी परम्परागत निर्वाहमूखी खेती तथा पशुपालन अभ्यासबाट कृषकहरूलाई क्रमश व्यवसायिकतातर्फ रूपान्तरण गर्ने नीति लिने । (४) समय सापेक्ष, दीगो हुनसक्ने र कृषकलाई थप बोझ नहुने खालको यान्त्रिकीकरणको विकास र अभ्यासका लागि कृषकलाई समूहगत रूपमा सहयोग गर्ने नीति लिने ।	(१) सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकलाई कुनै पनि राजनितिक दलको कार्यकर्ताको रूपमा काम गर्नबाट निरुत्साहित गर्ने । (२) विकासको लागि आएको बजेटबाट तलव खाने गरी स्थानीय स्रोतबाट शिक्षक भरना गर्ने विगतको परिपाटीलाई निरुत्साहित गर्ने । (३) सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर माथि उठाउने र निजी विद्यालयहरूको आर्थिक अराजकता नियन्त्रण गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने । (४) विगतको गएगज्रेको स्तरबाट उन्नति गरी सुविधा सम्पन्न घर जस्तो बनाउने ।	(१) विद्यमान नियम कानूनको परिधिभित्ररही गाउँपालिकाको योजना अन्तर्गतका निर्माणका काममा ठेकेदारद्वाराभन्दा सम्भवभएसम्म उपभोक्ता समूह परिचालनगर्ने नीति अवलम्वन गर्ने । (२) गाउँपालिकाबाट गरिने १५ लाख भन्दा बढी खर्चभएका कुनै पनि निर्माणका कामको सार्वजनिक सुनुवाईकालागि गाउँपालिका तयार र उदार रहने । (३) अधुरो संस्कारलाई परित्यागगर्दै दीर्घकालीन, सुरक्षित र प्रत्यक्ष लाभ हुने खालका पूर्वाधारहरूको निर्माण र स्तरोन्नति गर्ने नीतिलिने ।	(१) वन तथा वातावरणको विकासका लागि आएका र आउने विभिन्न दातृसंस्थाले लगानि गरेका आयोजनाहरूलाई गाउँपालिकाको नीति तथा प्राथमिकतामा ल्याउने नीति अवलम्वन गर्ने । (२) कुनै पनि आयोजना छनौट गर्नुभन्दा पहिले नै त्यसले वातावरणलाई के कति क्षति पुऱ्याउंछ भन्ने वारेमा राम्रो छलफल, बहस र अध्ययन गरेर मात्र योजना स्वीकृत गर्ने नीति लिने । (३) 'हरियो वन सुनछहरी गाउँपालिकाको धन' लाई यस गाउँपालिकाले वन तथा वातावरणको मूल नारा बनाउने ।	(१) विगतको बजेट भागबण्डाको संस्कारलाई निरुत्साहित गर्दै भागबण्डा र प्राथमिकतामा सन्तुलन ल्याउने नीति लिने । (२) सम्बृद्ध नेपालको सन्दर्भमा काम गर्ने तरिका विकसित प्रविधिको अत्याधिक प्रयोगगरी व्यापक सुधार र प्रभावकारीता ल्याउने । (३) पालिकामा पैसा (बजेट) आउँछ भन्दैमा जसले जे दिए पनि लिने संस्कारबाट मुक्त हुदै बहिरबाट थोपरिएको कार्यक्रमले कालान्तरमा ठूलो मूल्य चुकाउनु पर्ने पक्षमा सुरुदेखि नै सचेत हुने ।

बिषयगत शीर्षकका कार्यनीतिहरू

आर्थिक विकास	सामाजिक विकास	पूर्वाधार विकास	वतावरण तथा विपद	संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह
(१) निजी क्षेत्रसहित कृषि विकासका लागि सरोकारराख्ने सबै निकायहरूको बीचमा समन्वय कायमगरी उन्नत प्रविधि र उपकरणहरू उत्पादन ब्लक मार्फत हस्तान्तरण गरिनेछ । (२) ल्बकका आधारमा फलफूल बगैंचा तथा उत्पादनहरूमा एउटा क्षेत्रका धेरै कृषकले व्यवसायिक उत्पादनमा सहभागी हुनसक्नेगरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ । (३) बाखा, बंगुर, कुखुरा र माउरी पालनलाई ब्यावसायीकरण गर्न प्राथमिकता दिई कार्यक्रम संचालन र लगानी गरिनेछ। (४) उत्पादनको परिमाणलाई हेरी बजारको उपलब्धतालाई सहकारी मार्फत थप बिस्तार, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउदै लगिने छ । (५) कृषि, पशुपालन तथा पर्यटन क्षेत्रमा भएको लगानी र खर्चलाई भन्दा त्येसबाट प्राप्त नतिजा वा प्रतिफललाई उपलव्धिको रूपमा गणना गर्नेगरी कार्यक्रम संचालन गरिने छ।	(१) विद्यालयको सुधार र निर्माणको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति शिक्षकहरुलाई नै जिम्मेवार वनाइने छ। (२) शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रभावकारी रूपमा कामगर्ने र लामो समयसम्म यस गाउँपालिकामा सेवागर्ने व्यक्तिहरूलाई बार्षिक रूपमा पुरस्कारको व्यवस्था गरिने छ (३) विद्यालय तथा स्वास्थ्य चौकीहरूको भवन निर्माण गर्दा सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिहरूलाई नै बढी जिम्मेवार बनाइने छ ।	(१) कुनै पनि निर्माणको काम ठेकेदारबाट वा उपभोक्ता समूह मध्ये जोसुकैबाट गरिएको भएपनि त्यस्ता कामबाट हुनसक्ने चुहावटको अवस्थालाई गाउँपालिकाले सून्य सहनसिलताको नीति लिनेछ । (२) नयाँ निर्माणलाई भन्दा भएका पूर्बाधरहरूको स्तरेन्नतिगरी व्यवहारिक र प्रत्यक्ष रूपमा जनताले सेवा र सुविधा पाउंने खालका पूर्बाधारहरूलाई प्राथमिकतामा राखिने छ (३) सडक, भवन, र अन्य निर्माण सम्बन्धी कामगर्दा सम्भाव्यता अध्ययन, वातावरणीय प्रभाव अध्ययन, बिस्तृत लागत डिजाइन, लगानीमा प्रतिफलको बिश्लेषण र निर्माण अचार संहिता अनिवार्य रूपमा पालना गर्ने व्यवस्था गरी निर्माण कार्यहरू सबल, दीगो र सुरक्षित बनाउने ।	(१) वातावरण संरक्षणकालागि अधिकतम स्थानीय स्रोत र साधनमा आधारित, कम खर्चिलो, प्रविधि जस्तै वायो इन्जिनियरिङ्ग अनुशरण गरिनेछ । (२) वातावरण र विपदका लागि अलग्गै कार्यक्रम तथा बजेट राख्नुभन्दा सबै बिषय शीर्षक अन्तर्गतका योजनाहरू संचालन गर्दा यो बिषयमा पनि उचित ध्यान दिईने छ। (३) वन तथा वातावरण सरकारले जोगाउने भन्ने धारणाबाट जनतालाई बाहिर ल्याउनका लागि हरेक कार्यक्रममा वन तथा वातावरणपक्षलाई समावेस गर्ने । (४) सबै सार्वजनिक विद्यालयहरुमा कम्तीमा महिनामा एक पटक वन तथा वातावरणसंग सम्बन्धित शैक्षिक कार्यक्रम राख्ने र त्यस क्षेत्रका जनप्रतिनिधिहरूले समेत भाग लिने । (५) यस गाउँपालिका र वडाहरुमा हरेक बर्ष व्यक्ति वा संघ संस्थालाई दिने गरी वातावरण संरक्षण पुरस्कारको स्थापना गर्ने ।	(१) यस गाउँपालिकामा बेरुजु आउंने अवस्था सिर्जना नहुने गरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । कतैबाट सैद्धान्तिक बेरुजु आएमा जसका कारणले बेरुजु आएको छ उसैलाई जिम्मेवार वनाई यथासिघ्र फर्छ्यौटको कदम चालिने छ । (२) गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूले गर्ने काममा कुनै पनि खालको ढिला सुस्ती हुन नपाउंने व्यवस्था गरिने छ । (३) कुनै व्यक्तिका कारणले जनताले दुखसास्ती र क्षति भोग्नुपरेमा त्यस्तोव्यक्तिबाट पीडकलाई क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था सहितको नियम बनाउने ।

यसरी कार्यनीति, रणनीति, उद्देश्यहरू र बिषयगत शीर्षकका लक्षहरूको सिधा सम्बन्ध समग्र लक्षसंग हुन्छ । सबै लक्ष तथा उद्देश्यहरू क्रमागत रूपमा पूरा हुंदै गएमा समग्र लक्ष प्राप्त गर्न सकिन्छ । भिजन प्राप्त गर्न सकिने अवस्था हुंदैन तर समग्र लक्ष प्राप्त भएको स्थान वा अवस्थाबाट हेर्दा भिजन नजिक देखिन्छ भन्ने मान्यता रहेको छ ।

३.२ स्रोतको आँकलन

विकास निर्माणका लागि कुनै पनि योजना निर्माणगर्दा स्रोतको उपलव्धता र आँकलन अपरिहार्य हुन्छ । सम्भाव्य स्रोत र साधनका आधारमा लक्ष तथा उद्देश्यहरू निश्चितगरी योजना निर्माण प्रकृया अगाडि बढाउंने भन्ने सबै जनप्रतिनिधि तथा विज्ञ समूहको सहमती अनुसार स्रोत आँकलनको छलफल गरियो । रोल्पा जिल्लाको पनि दुर्गम मध्येमा एक पर्ने सुनछहरी गाउँपालिकामा स्थानीय स्रोत र साधन ज्यादै न्यून रहेको पाईयो । यो योजना तर्जुमागर्ने क्रममा स्थानीय जनप्रतिनिधिहरूले लगभग दुई आर्थिक बर्षको अनुभव गरिसकेका छन् । बितेका दुई बर्षको अनुभवको आधारमा आगामि तीन बर्षका लागि स्रोतको आँकलन गर्दा केन्द्र सरकार र प्रदेश सरकारको अनुदान नै यस गाउँपालिकाको मुख्य स्रोत रहेको देखिन्छ।

यस गाउँपाललिकामा हालसम्ममा कुनै ठुला गैर सरकारी संस्थाले काम गरेको पाईएन । बृटिश वेल्फेरले यस गाउँपालिकाको केही वडाहरूमा पूर्वाधारसंग सम्बन्धित स-साना आयोजनाहरू संचालन गरिरहेको देखिन्छ र आगामि बर्षहरूमा पनि त्यही स्तरमा निरन्तरता दिने सम्भावना रहेको भनिन्छ । नव आगन्तुक संघ संस्थाहरूको सम्भाव्यताका दृष्टिकोणले भविश्यका लागि आँकलन गर्दा युएन अन्तर्गतका केही संस्थाहरू आउंन सक्ने सम्भावना रहेको कुरामा सबै जनप्रतिनिधिहरू सहमत हुनुहुन्छ । यस्ता संघ संस्थाहरु आएमा भवन, पक्की पुल र स्वास्थ्य केन्द्रका पूर्बाधार तथा उपकरण जुटाउन सहयोग गर्न अनुरोध गर्ने भन्ने गाउँपालिकाको ठम्म्याई रहेको छ । त्यसैगरी नेपालमा कार्यरत अन्य दात्रृ संस्था तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारकारी संस्थाहरूलाई यस क्षेत्रमा आउंनका लागि अनुरोध गर्ने र आउंने भएमा गाउँपालिकाले निश्चित गरेका कार्यक्रम र प्राथमिकतामा काम गर्न अनुरोध गर्ने भन्ने सबैको सहमती रहेको छ । त्यसै अनुरूप स्रोतको आँकलन गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा सडक यातायातको पहुंच छ भनिन्छ तर यो भन्न वा लेख्नका लागि मात्र छ । सडकको अवस्था ज्यादै नाजुक छ र यातायातका साधनहरू सजह र सरल रूपमा चल्न सक्ने अवस्था छैन र यो अवस्था तत्काल सुधार हुन्छ भन्न सकिने अवस्था पनि छैन । त्यसैले बजार तथा उद्योगको विकास गरी केही बर्ष भित्रैमा गाउँपालिकाको करको दायरा फराकिलो पार्ने अवस्था पनि देखिदैन । गाउँपालिकाको समग्र दूरदृष्टि तथा लक्ष आर्थिक सम्बृद्धिमा केन्द्रित रहेको छ । यसको तात्पर्य आर्थिक उन्नति गरी गाउंवासीको जीवनस्तर उकास्नु नै यस गाउँपालिकाको यो पञ्चबर्षीय योजनाको लक्ष हो । यस लक्षतर्फ अगाडि बढ्नका लागि साधनको रूपमा कृषि र पशुपालनलाई लिएको छ । कृषि तथा पशुपालनलाई व्यवसायीकरण गरी आर्थिक उन्नति गर्ने सम्भावा रहेको सबैको ठहर छ तर यसबाट गाउँपालिकाको संस्थागत आम्दानीको स्रोत बढ्ने सम्भावना भने ज्यादै कम छ ।

कृषि, पशुपालन, वन्यपैदावार तथा खनिजहरूसंग सम्बन्धित उद्योग व्यवसायको विकास गर्न सकिने सम्भावना देखिन्छ तर आगामी पांचबर्षको अवधिमा सम्भाव्यता अध्ययन र पूर्बाधारको विकास मात्र सम्भावना रहेको छ । त्यस्ता उद्योगहरू संचालन भएर गाउँपालिकाको स्रोत बृद्धि हुनका लागि कम्तिमा पनि अर्को दश बर्षको अवधि लाग्ने देखिन्छ । त्यसैगरी पर्यटन विकास अर्को सम्भावनाको क्षेत्र हो तर सडक यातायातको राम्रो विकास नभै पर्यटनबाट ठोस उपलब्धि हुन सक्ने अवस्था छैन । यो योजनाको अवधिमा सडक सुधारको साथै पर्यटन विकासका लागि आवश्यक अरु पूर्वाधारहरूको विकास गर्न सकियो भने अर्को दश पन्द्रबर्षको अवधिमा पर्यटनको विकासले स्थानीय स्रोतमा योगदान गर्ने सम्भावना देखिन्छ

। त्यसैले यो पञ्चबर्षीय योजनाको स्रोतको आँकलन गर्दा यिनै वास्तविकता र विगत दुई बर्षको यथार्थ अनुभवलाई आधार मानिएको छ ।

स्वाभावैले जनताका आकांक्षाहरू असिमित हुन्छन् र स्रोत सिमित हुन्छ । जुनसुकै स्तरमा योजना वनाउने भन्नासाथ यो पनि राखौं त्यो पनि राखौ भन्ने वातावरण बनिहाल्दछ । त्यसैले पञ्चबर्षे योजनाको प्रमुख गन्तव्यको रूपमा दूरदृष्टि तथा योजनाको अन्त्यसम्ममा प्राप्त गर्ने भनी निर्धारण गरिएका लक्ष तथा उद्देश्यहरू निश्चित भै सके पछि गाउँपालिकामा हुन सक्ने र बाहिरबाट आउंन सक्ने स्रोतको आँकलन गरिएको थियो । यो योजना तर्जुमा गोष्टिमा उपस्थित गाउँपालिकाका आधिकारिक प्रतिनिधिहरूको संयुक्त छलफल यवम् वहसबाट आँकलन गरिएको आ व २०७६।७७ देखि आ व २०८०।८१ सम्मको स्रोत तलको टेवलमा उल्लेख गरिएको छ ।

सुनछहरी गाउँपालिका आम्दानीका स्रोतहरू

सिनं	आम्दानीका स्रोत	अनुमानित (रु लखमा)					जम्मा
		आ व ०७६।७७	आ व ०७७।७८	आ व ०७८।७९	आ व ०७९।८०	आ व ०८०।८१	
	गा पा को कोषमा आउंन सक्ने स्रोत						
१	केन्द्रीय अनुदान	७००	९००	१,१००	१,३००	१,५००	५,५००
२	प्रादेशिक अनुदान	२००	३००	४००	५००	६००	२,०००
३	गा पा को आन्तरीक स्रोत	२०	२१	२२	२३	२४	११०
४	अन्य स्रोत						
	गा पा को जम्मा स्रोत	**९२०**	**१,२२१**	**१,५२२**	**१,८२३**	**२,१२४**	**७,६१०**
	गा पा को पहलमा सशर्त आयोजनाको रूपमा आउन सम्भाव्य स्रोत						
१	केन्द्रीय आयोजना	२,५००	२,७००	२,९००	३,१००	३,५००	१४,७००
२	प्रादेशिक आयोजना	१,५००	१,७००	२,०००	२,२००	२,५००	९,९००
३	अन्य संघ संस्थाका आयोजना (स्वादेशी, विदेशी)	३००	४००	५००	६००	७००	२,५००
	जम्मा	**४,३००**	**४,८००**	**५,४००**	**५,९००**	**६,७००**	**२४,६००**
	कुल जम्मा	**५,२२०**	**६,०२१**	**६,९२२**	**७,७२३**	**८,८२४**	**३२,२१०**

आवधिक योजना वनाउने प्रयास गर्दागर्दै आ व २०७४।७५ समाप्त भै सकेको र आ व २०७५।७६ पनि चालु अवस्थामा रहेको छ । त्यसैले आ व २०७६।७७ देखि आ व २०८०।८१ सम्म अर्थात पाँचबर्षको स्रोतको आँकलन यी दुई बर्षको यथार्थताको आधारमा गरिएको छ ।

माथि उल्लेखित स्रोत नै यस गाउँपालिकाको योजना निर्माणको आधार हो भन्ने कुरा सबै पार्शदहरूले मनन् गरी पञ्चबर्षीय योजनको कार्यक्रम, प्राथमिकता र मोटामोटी बजेट आँकलनको अभ्यासको छलफल गरिएको हो । यस क्रममा योजना निर्माण पाँचवटा बिषयगत शीर्षकमा तत् समन्धित बिषयगत समितिहरूको अगुवाईमा हुंने हुंदा प्रत्येक विषयगत समितिका लागि योजना निर्माणको सीमाको रूपमा बजेट सिलिङ निर्धारण गर्न अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैले सबै पार्शदहरू बीचको छलफलबाट माथि उल्लेखित सम्भाव्य स्रोतलाई १०० मानी त्यसबाट कुन विषयगत समिति अन्तर्गतका विकास योजनामा कुन आर्थिक बर्षमा मोटामोटी कति प्रतिशतका हिसावले स्रोत छुट्ट्याउने भन्ने अभ्यास गर्दा छलफलबाट आएको निस्कर्ष तलको टेबलमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्रसं	बिषयगत समिति	आ व ०७६।७७	आ व ०७७।७८	आ व ०७८।७९	आ व ०७९।८०	आ व ०८०।८१
	गाउँपालिकाको कोषमा आउन सम्भाव्य स्रोत					
१	आर्थिक विकास	१५	२०	२५	३०	३०
२	सामाजिक विकास	२०	२३	२३	२४	२७
३	पूर्वाधार	४०	३५	३०	२५	२०
४	वातावरण तथा विपद	१०	११	१२	१३	१५
५	संस्थाथत विकास र सेवा प्रवाह	१५	११	१०	८	८
	जम्मा प्रतिशत	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**	**१००**

माथि उल्लेखित प्रतिशतका आधारमा कार्यक्रम तथा अनुमानित बजेट आँकलन गर्नको लागि सिलिङ तयार गरी योजना तर्जुमाको काम अगाडि बढाईएको हो । यो मोटामोटी आँकलन हो । यसबाट गाउँपालिकाको प्राथमिकता पनि देखिन्छ । पहिलो आर्थिक बर्षमा गाउँपालिकाको आफ्नै पूर्बाधार राम्ररी बनी नसकेको, कर्मचारीहरूको पदपुर्ति हुन नसकेको र विषयगत शाखाका कर्मचारीहरू आइनसकेको कारणले धेरैजसो स्रोत पूर्वाधारमा नै खर्च भएको देखिन्छ । भौगोलिक विकटताको कारणले भौतिक पूर्बाधारको माग अझै पनि सबैभन्दा माथि रहेको कुरा पनि सबैले समीक्षा गरेको हो । यसे हुंदाहुंदै पनि आगामि बर्षदेखि सबै बिषयगत क्षेत्रहरू उत्तिकै महत्वपूर्ण भएकाले समानुपातिक रूपमा स्रोतको परिचालन गर्नुपर्ने कुरामा गाउँपालिका सचेत भएको देखिन्छ ।

यस गाउँपालिकामा आउंन सक्ने अन्य संघ संस्थाहरूको आँकलन गर्दा गोर्खा वेलफेयरले पूर्वाधारमा लगानी गर्न सक्ने सम्भावना रहेको र अरु केही संघ संस्थाहरूले वातावरण तथा विपदका क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्ने सम्भावना देखिएकाले यिनीहरूको सम्भाव्य लगानीलाई त्यसै क्षेत्रमा केन्द्रित गर्नेगरी योजना निर्माण गरिएको छ । यी आँकलन गरिएकाभन्दा अरु सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाहरू आएमा पनि यस गाउँपालिकाले पहिचान गरेका कार्यक्रम र तोकेका प्राथमिकतामा लगानी गर्न उत्प्रेरित गर्ने समेत योजनामा उल्लेख गर्ने भन्ने गाउँपालिकाको ठहर रहेको छ ।

परिच्छेद ४: बिषयगत योजना - आर्थिक विकास

विगत एक दशकभन्दा लामो राजनैतिक अस्थिरताका कारणले यस गाउँपालिकाको मात्र नभएर समग्र नेपालको विकास निकै पछाडि परेको यथार्थ सबैका सामु छर्लङ्ग छ । वर्तमान अवस्थामा राजनीतिक स्थिरता कायम हुन सकेकोले जनताको मुख्य आवश्यकता आर्थिक विकास नै हो भन्ने केन्द्र सरकारको ठम्म्याई रहेको देखिन्छ । त्यसैले वर्तमान सरकार गठन हुनासाथ जल्दोबल्दो रूपमा 'सम्बृद्ध नेपालको' नारा अगाडि सारेको अवस्थाछ । देशमा आएको राजनैतिक स्थिरताको फाईदा उठाउँदै आर्थिक उन्नतिमा फड्को मार्नसक्नु नै वर्तमान सरकारको प्राथमिकता रहेको देखिन्छ । यस प्रकारको राष्ट्रिय परिवेशमा तर्जुमा हुन लागेको सुनछहरी गाउँपालिकाको आवधिक योजनामा पनि आर्थिक विकासको क्षेत्र सबैभन्दा बढी महत्वपूर्ण मानिएको छ ।

यो स्वतः स्पष्ट छ कि हरेक व्यक्तिले प्रत्यक्ष रूपमा आम्दानी बढाउन सक्ने अवस्था नआएसम्म सम्बृद्धि प्राप्त भएको मान्न सकिदैन । यसै पृष्टभूमिलाई आत्मसातगरी आवधिक योजना तर्जुमाका लागि भएका गाउँपालिकास्तरीय तथा वार्डस्तरीय गोष्टिहरूबाट आएका बिचार र जानकारीहरू तथा बिषयगत विज्ञहरूको स्थलगत अवलोकनका आधारमा सुनछहरी गाउँपालिकाको कृषि, सिंचाई, उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी र वित्तीय क्षेत्रका संभावना तथा अवसरहरूको विश्लेषण यस प्रकार रहेको छः

४.१ कृषि

सुनछहरी गाउँपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरू (६७.५ प्रतिशत) को आम्दानीको मुख्यस्रोत कृषि रहेको देखिन्छ । आम्दानीका अन्य स्रोतहरूमध्ये वैदेशिक रोजगारीबाट हुने आय दोस्रो स्थानमा रहेको र मासिक तलबबाट हुने आम्दानी तेस्रो स्थानमा छ । मासिक बिस हजारभन्दा कम आम्दानी हुने परिवारको सङ्ख्या अधिक (६२.१ प्रतिशत) रहेको र मासिक २० देखि ४० हजारसम्म आम्दानी हुने परिवारको सङ्ख्या २६.२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । सो भन्दा बढी आम्दानी हुने परिवारको सङ्ख्या र प्रतिशत भने न्यून छ ।

यस गाउँपालिकामा हालसम्मको कृषि प्रणालीलाई हेर्दा लगभग शतप्रतिशत किसानले निर्वाहमुखी कृषिको अभ्यास गरेको देखिन्छ । यो अवस्थालाई परिवर्तन गरी उत्पादनमूलक कृषि प्रणालीको विकासको सम्भावनालाई स्थानीय तहवाटै उजागर गर्नुपर्ने देखिन्छ । विगतका बर्षहरूमा पनि राज्यले कृषिको विकासका लागि लगानी नगरेको हैन तर आधुनिक कृषि प्रणालीको ज्ञान, दक्ष जनशक्ति, श्रोत तथा साधनको अभावले गर्दा यस गाउँपालिकाको कृषि उत्पादनमा उल्लेख्य रूपमा प्रगति भएको देखिदैन । कृषि क्षेत्रलाई आर्थिक मेरुदण्डको रूपमा विकास गरी देशलाई योगदान पुऱ्याउनकोलागि तल उल्लेखित वुँदाहरूको विस्तृत अध्ययन र अवलम्वन गर्न आवश्यक देखिन्छः

(क) पकेटक्षेत्र केन्द्रित विकासः यस क्षेत्रमा व्यावसायिक तरकारी खेती, माछापालन, फलफूल बगैंचा, आलु उत्पादन, बेसार, अदुवा र माहुरी पालनको विशेष सम्भावना रहेकाले गाउँपालिकाले योजना निर्माण गर्दा उक्त क्षेत्रसँग सम्बन्धित स्वरोजगारमुखी सिप विकास र आय आर्जनमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ । यस्ता उत्पादनका लागि सम्भावित क्षेत्रहरूको पहिचान गरी नगदे तथा तरकारी वालीको पकेट क्षेत्रहरूको घोषणा गर्न आवश्यक छ । घोषणा गर्दैमा उत्पादनमा बृद्धि हुंदैन भन्ने कुरा विगतको अभ्यासले देखाएको छ । विगतको जस्तो कनिका छरेजस्तो सरकारी सहयोगले कृषि क्षेत्रको खासै उन्नति हुंदैन भन्नेकुरा

प्रमाणित भै सकेको छ । त्यस्ता पकेट क्षेत्रहरूमा उल्लेख्य संख्याका कृषकहरूलाई सम्भाव्य खेती गर्नका लागि आवस्यक पर्ने सबै प्रकारका सहयोग उपलव्ध गराई निरन्तर रूपमा प्राविधिक सहयोग गर्ने नीति लिन आवस्यक देखिन्छ । सम्भव भएसम्म त्यस्ता पकेट क्षेत्रहरूमा चक्लावन्दीसहित शहकारीताका आधारमा खेतीगर्न आवश्यक हुन्छ । केही बर्षको निरन्तर सहयोग र अनुगमनले मात्र छानिएका पकेट क्षेत्रहरूबाट उल्लेख्य प्रतिफल प्राप्त हुंन सक्तछ भन्ने पक्षलाई आत्मसातगर्न जरुरी छ ।

(ख) कृषिको आधुनिकीकरणः यस गाउँपालिकाले कृषिमा आधुनिकीकरण गर्ने भन्ने लक्ष राखेको छ तर कुन खेतीमा कस्तो प्रविधि अपनाउंने भन्नेकुरा स्पष्ट हुन सकेको छैन । नयाँ प्रविधिको प्रयोग गर्दैमा आधुनिकीकरण हुंदैन । धेरै उपयोगी प्रविधिहरू बजारमा आएकाछन् तर सबै प्रविधिहरू सबैठाउँमा उपयोगी नहुन सक्तछन् । आधुनिक प्रविधिको प्रयोगको नाममा किसानलाई थप बोझ र अन्योल सिर्जना गर्ने खालका अभ्यासहरू पनि गर्नु हुंदैन । त्यसैले भौगोलिक क्षेत्र, कृषकको लगानी गर्ने क्षमता, उत्पादन हुनसक्ने मात्रा, उत्पादित बस्तुको बजार, त्यस्तो प्रविधिको निरन्तरता हुने सम्भावना, त्यस्तो प्रविधि अपनाउंनका लागि आवश्यक पर्ने ज्ञान, सीप, आदि लाई बिचार गरी प्रविधिहरू ल्याउन आवश्यक छ । यस्ता प्रविधिहरूको मद्दतले कृषि उत्पादनमा व्यवसायीकरण हुन सकेमा मात्र कृषिको आधुनिकीकरण भएको मान्न सकिन्छ ।

(ग) कृषि र पशुपालनको एकीकरणः यस गाउँपालिकाको परम्परागत खेती र पशुपालनको अभ्यासलाई हेर्दा स्पष्ट हुन्छ कि कृषि र पशुपालन एउटै सिक्काका दुईटा पाटा हुन् । एउटाको विकासवीना अर्काको अस्तित्व रहंदैन । हाल अभ्यास गरिएको पशुपालन खासै उत्पादक छैनन् तर प्राङगारिक मलकालागि पनि पशुपालन जरुरी भएको कुरा किसानहरू बताउदछन् । पशुपालन नगर्ने कृषकले तरकारी खेती गर्न खोज्यो भने सम्भव नै हुंदैन किनभने राम्रो कम्पोष्ट मल नभएमा तरकारी खेती हुंदैन र पशुपालन नगरेमा राम्रो कम्पोष्ट मल उत्पादन हुंदैन । यस क्षेत्रको सम्भाव्यतालाई हेर्दा त्यस्तो कृषि कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्ने हुन्छ जसले पशुपालन पनि साथ साथै लान सकोस् । कृषि उत्पादन बृद्धिका साथसाथै पशुपालनबाट उत्पादन हुंने मासु, दूध, दही, घिऊ, आदिबाट पनि कृषकले फाइदा लिन सकोस् ।

(घ) कीटनाशक औषधिः जलवायु परिवर्तनका कारणले तापक्रममा बृद्धि भै कृषि क्षेत्रमा रोग र किराको प्रकोप बढिरहेको तत्थ्य सबैका सामुमा छ । रोग किरा रोकथामका लागि प्रयोग गरिने कीटनाशक औषधिहरूको अत्यधिक प्रयोगबाट मानव स्वास्थ्यमा हुने हानी नोक्शानी बढ्ने क्रम पनि यथावत छ । यस क्षेत्रको बिगतको कृषि प्रणलिलाई सम्झने हो भने यस्ता कीटनाशक औषधिको प्रयोग थिएन र सबै कृषि उत्पादनहरू जैबिक प्रणालीमा अधारित (अर्गानिक) थिए । वर्तमान अवस्थाको आवश्यकता सुरक्षित उत्पादन बृद्धि हो । किटनाशक औषधिको प्रयोग नगर्दा उत्पादन सुरक्षित हुन सक्ला तर उत्पादन बढाउंने सम्भावना कम रहन्छ किनभने रोग र किराको आक्रमण बढिरहेको छ । त्यसैले किसानको उत्पादन नघट्नेगरी रोग र किरा नियन्त्रणका जैविक उपायहरूको खोजिगरी कीटनाशक औषधिको प्रयोगलाई क्रमशः घटाउने तरिकाहरू अपनाउन आवस्यक छ ।

(ङ) उन्नत जातको विऊविजनः कृषि क्षेत्रको उत्पादकत्व बढाउंदै उत्पादनको मात्रा बढाने आजको राष्ट्रिय आवश्यकता हो । त्यसकालागि बर्षौंदेखि कृषि क्षेत्रमा प्रसस्त अध्ययन र अनुसन्धनहरू भएका छन् । धेरै प्रकारका उन्नत विऊ विजनहरू बजारमा आएका छन् । त्यस्ता विऊ विजनहरूका बारेमा प्रचार प्रसार गरी वास्तविक किसानसम्म पुऱ्याउने माध्यमको रूपमा कामगर्ने कृषि प्राविधिकहरूको विगतमा पनि

अभाव नै थियो र हालको संघीय संरचनामा अझै बढी अभाव हुने सम्भावनाहरू देखिन्छन् । जस्तै सुनछहरी गाउँपालिका केन्द्रमा रहंने एकजना जुनियर कृषि प्राविधिकले यस गाउँपालिकाको सातवटा वार्डमा खासै प्रकावकारी सहयोग गर्न सक्ला जस्तो लाग्दैन । त्यस्ता प्राविधिकहरू पनि परम्परागत सोचबाट ग्रसित छन् । त्यसैले गाउँपालिकाले भविश्यमा सबै वाडामा नवीनतम् सोच र धारणा भएका सिनियर कृषि प्राविधिकको उपलव्धतालाई सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । त्यस्ता प्राविधिक मार्फत उन्नत विऊविजनको प्रचार प्रसार, नमूना प्रदर्शन र कृषकले चाहना गरेको बिऊविजन र प्राविधिक सहयोग सजिलै उपलव्ध हुन सक्ने वातावरण बनाउनु पर्ने हुन्छ । यसका लागि एग्रो-भेट तथा मलखाद आपूर्तिगर्ने निजी क्षेत्रलाई पनि साथै अगाडि बढाउनुपर्ने हुन सक्तछ ।

(च) बजारीकरणः कृषिमा आधुनिकीकरण भनेको निर्वाहकालागि मात्र नभएर एउटा वा दुईटा फसल बढी उत्पादनगरी बिक्री गर्नकालागि हो भन्ने बुझ्न आवश्यक छ । यस गाउँपालिकाले आफ्नो भौगोलिक अवस्थितिलाई बिचार गरी कुन उत्पादन कहाँ र कति समयको अन्तरालमा बिक्री गर्न सकिन्छ भन्ने आँकलन गरेर मात्र कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । उदाहरणका लागि तरकारी उत्पादन गर्ने हो भने यसलाई छिटै बेच्न सकिने खालको बजारको आवश्यकता पर्दछ तर अरु नगदे बाली जस्तै अदुवा, बेसार, अलैचि, टिमुर, उत्पादन गर्ने हो भने केही ढिलै बिक्री भएपनि फरक नपर्ला । बजारको व्यवस्थापनका लागि यस गाउँपालिकामा के कस्ता सुबिधाहरू छन् ? यातायात, हाटबजार, उत्पादन संकलन केन्द्रहरू, सहकारी, आदि । त्यसैगरी कुनै उत्पादन लामो समयसम्म चिसोमा राखेर बढी फाईदा लिन सकिन्छ भने त्यस्तो सिस्यान केन्द्र स्थापनागर्न सकिन्छ कि सकिंदैन ? यस्ता पक्षहरूलाई बेलैमा बिचार गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्यथा उत्पादन बढ्दैमा पनि कृषकको जीवनयापनमा सुधार आउंदछ भन्न सकिदैन ।

(छ) वन, कृषि र पशुपालनको अन्तरसम्बन्धः सुनछहरी जस्तो मध्य पहाडको भित्री भागमा रहेको गाउँपालिकामा वन, पशुपालन र कृषिको अन्तरसम्बन्ध ज्यादै नजिकको रहेको छ । वनलाई वनपैदावार उत्पादनका हिसावले मात्र अलग्गै राखेर हेर्नु हुदैन । यस गाउँपालिकाका प्रायः सबै वडाहरूमा बाखापालनको बढी सम्भावना छ भनिन्छ । यसका लागि वन तथा वनस्पतिको ठूलो आवस्यकता हुन्छ । वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तनलाई न्यूनीकरण गर्दै जाने दृष्टिकोणले हेर्दा हरियालीको विकास र संरक्षण स्थानीय सरकारको एउटा महत्वपूर्ण दायित्व भित्र पर्दछ । त्यसैले कृषि र पशुपालनको क्षेत्रको विकासको लागि लगानी गर्दा वन तथा वातावरणीय पक्षलाई पनि जोडर हेर्नुपर्ने हुन्छ । वन, वातावरण र हरियाली विनास हुने खालको विकास भयो भने यसको प्रत्यक्ष असर समग्र जनजीवनमा पर्न सक्तछ ।

(ज) सिंचाईः उपयुक्त वातावरण तथा जमिन हुँदा हुँदै पनि सिंचाइको अभावले यस गाउँपालिकाको कृषि उत्पादनमा नकारत्मक प्रभाव परेको छ भनिन्छ । कुनै पनि गाउँमा गएर कृषिमा के समस्या छ भन्ने बित्तिकै कृषकहरू सिंचाई छैन भन्दछन् । सिद्धान्तका दृष्टिकोणले हेर्दा सिंचाईको लागि पर्याप्त बजेट तर्जुमा गरी कृषि उत्पादन तथा बजारीकरण गर्न सकेको खण्डमा मात्र कृषिमा वर्षौंदेखि रहेको परनिर्भरता न्यूनहुँदै क्रमश अन्त्य गर्न सकिन्छ । तर व्यवहारिकता फरक छ । सुनछहरीजस्ता पहाडी गाउँपालिकामा सिंचाईका पनि आफ्नै समस्याहरू छन् । यस गाउँपालिकामा ठूला नदीहरू नभए तापनि स-सना खोलाहरू धेरै छन् तर प्राय सबै खोलाहरू गहिरो र पहाडको खोचबाट बगेका छन् । गाउँ बस्तीहरू प्राय पहाडको मध्य वा उच्च भागमा छन् । एउटा खोलाबाट पहाडको माथिल्लो भागमा सिंचाईको कुलो लैजान धेरै टाढाबाट लानु पर्ने, बिकट पहाडलाई काटेर कुलो बनाउनु पर्ने र ठूलो लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो प्रकारको लगानीको तुलनामा प्रतिफल सारै थोरै हुन्छ । सारै न्यून प्रतिफल आउंछ भने त्यस्तो कामका

लागि राज्यको सीमित स्रोत खर्च गर्ने कि नगर्ने ? योजना र स्रोतको पहिचान गर्ने समयमा गाउँपालिकाले आफैलाई प्रश्न गर्नुपर्ने हुन्छ ।

यसको समाधानको लागि सबैभन्दा पहिला सिंचाई भन्नासाथ परम्परागत कुलोबाट गरिने सिंचाई भन्ने मानसीकताबाट बाहिर आउंन आवश्यक छ । परम्परागत कुलो बनाउन प्रतिफलको तुलनामा लागत धेरै बढी हुन्छ भने अरु कुनै तुलनात्मक रूपमा सस्तो विकल्प खोज्नु जरुरी हुन्छ । जस्तै सुनछहरी गाउँपालिकाको ६५ प्रतिशत क्षेत्रमा बिजुली बत्तिको सुविधा छ भनिएको छ । बिजुली बत्तिको प्रयोग गरी तलको पानी तानेर सिंचाई गर्ने उपाय कम खर्चिलो हुनसक्तछ । अझै त्यस्तो पानीतान्ने शक्ति सोलार प्रणालीबाट विकासगर्न सके झनै सस्तो हुन सक्तछ । त्यस्तै सुख्खा क्षेत्रमा बर्षातको पानी संकलन गरेर पनि सिंचाई गर्न सकिन्छ भन्ने प्रविधिको विकास भएको छ । यसको सम्भावना पनि हेर्न र परीक्षणगर्न सकिन्छ । त्यस्तै कुनै ठाउँमा सिंचाई पुऱ्याउनका लागि ज्यादै ठूलो लगानी लाग्छ भने त्यस्ता ठाउँमा सिंचाई नहुंदा पनि हुने खालको बाली प्रणालीको विकास गर्नु पर्छ कि ? यस्ता प्रकारका बैकल्पिक उपायहरूको खोजी र प्रयोग गर्नुपर्ने बेला आएको छ ।

४.२ उद्योग

सम्बृद्धिमा फड्कोमार्ने हो भने कृषि र पशुपालनसंगै उद्योगको पनि विकास हुनु पर्दछ । यस गाउँपालिकाको समग्र बस्तुस्थितिको आँकलनगर्दा ठूला उद्योगको विकास र सञ्चालन तत्काल सम्भव देखिंदैन । तथापि निम्न वुँदाहरूमा उचित चिन्तन मनन्गर्दा फलदायि हुनसक्तछः

(क) औद्योगिक क्षेत्रको पहिचानः गाउँपालिका एउटा अधिकार सम्पन्न स्थानीय सरकार भएको हुंदा यसले गाउँपालिकाको निश्चित क्षेत्र, जाहाँ सडक, बिजुली, सम्भावित लगानी गर्न सक्ने व्यक्तिहरू छन्, त्यस्तो ठाउँलाई औद्योगिक क्षेत्र धोषाण गर्न सक्तछ । सम्भाव्यताका आधारमा यस्ता सम्भाव्य औद्योगिक क्षेत्रहरू गाउँपालिका क्षेत्र भित्र एउटा मात्र वा धेरै वा हरेक वार्डमा एउटा हुन सक्तछन् । आफैंले पहिचान र निर्णयगर्न नसकेको खण्डमा यस क्षेत्रका विज्ञद्वारा अध्यायन गराएर विज्ञको सिफारीसमा त्यस्ता क्षेत्रको किटान गर्न सकिन्छ । त्यस्ता ठाउँका सम्भाव्य उद्यमीहरूलाई उद्यमशिलता सम्वन्धी सूचना, जानकारी, लगानीमा सहजीकरण र प्रशिक्षणको व्यवस्था गर्न सकिन्छ । यस प्रकारको लगानीले कालान्तरमा स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योगधन्दाहरू स्थापना तथा संचालन हुने सम्भावना बढ्छ र थप रोजगारीको स्रिजना हुन सक्तछ ।

(ख) घरेलु तथा साना उद्योगः साना तथा घरेल उद्योगको दृष्टिकोणले हेर्दा यस गाउँपालिकामा फर्निचर उद्योग, कटानी पिसानी मिलहरू, तेल पेल्ने मिल, नदी किनारामा बालुवा तथा ढुङ्गा, घर छाउनी ढुंगाखानी, साधारण बुनाई, सिलाई, कटाई आदि पहिले देखि नै संचालनमा छन् । यस्ता उद्योगका लागि यस गाउँपालिकामा प्रसस्त मात्रामा कच्चापदार्थको सम्भावना देखिन्छ । उत्पादित बस्तु तथा सोवाहरू बिक्रिका लागि स्थानीय स्तरमा नै बजारको सम्भावना रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकाले यस्ता उद्योगहरूलाई लगानीमैत्री वातावण बनाउंदै स्तरउन्नतिका लागि सहयोग गर्ने हो भने स्थानीय स्तरमा रोजगारी बढ्न सक्ने र स्थानीय करको दायरा समेत फराकिलो हुंने सम्भावना देखिन्छ ।

(ग) प्रशोधनमा आधारित उद्योगः यस गाउँपालिकामा जे जति उत्पादनहरू हाल बाहिर बेचिन्छ, कच्चा पदार्थका रूपमा नै बेच्ने चलन रहेको कुरा बिभिन्न छलफलबाट आएका छन् । टिमुर जस्ता जडिबुटी संकलन गरी सुकाएर बेचिन्छ । नेपाली कागज बनाउने लोकता पाइन्छ तर कागज वनाउने सीप र प्रविधि छैन । यस्ता चिजहरूलाई थोरै प्रसोधन गर्नसके यसको मूल्य बढ्न सक्तछ । उदाहरणका लागि नेपाली कागज बनाउने लोकता बेच्नु भन्दा त्यसलाई प्रशोधन गरी नेपाली कागज बनाएर बेच्न सके मूल्य बढी आउंने हुन्छ । त्यसैगरी अल्लोको पाट बेच्नुभन्दा त्यसलाई धागो बनाएर बेच्न सके बढी मूल्य आउंछ । यसैगरी स्याउ तथा आलु प्रशोधन, ग्रेडिङ्ग र प्याकिङ्ग गरी बेच्ने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । त्यसैले त्यस्ता कृषि-वनमा आधारित कच्चा पदार्थहरूलाई प्रशोधन र गुण बृद्धि गर्ने खालका उद्योगहरूको विकासकालागि सम्भाव्य उद्योगीहरूलाई सहयोग र प्रशिक्षित गर्ने वातावरण बनाउन आवश्यक देखिन्छ ।

४.३ पर्यटन

सुनछहरी छहरा आफैंमा यस गाउँपालिकाको सबैभन्दा ठूलो पर्यटकीय आकर्षण हो । प्राकृतिक सुन्दरता, खोलानालामा बग्ने स्वच्छ पानी, प्राकृतिक झरना, खोला किनारमा अवस्थित सुन्दर बेसी टारहरू, अग्ला पहाडी टाकुरामा रहेका बस्तीहरू, आदि यस गाउँपालिकाका थप पर्यटकीय आकर्षणहरू हन् । यसको साथसाथै यो क्षेत्र १० बर्षे जनयुद्धको एउटा उद्‌गम स्थल भएको हुंदा युद्ध पर्यटनको समेत प्रचुर सम्भावना देखिन्छ । त्यसैले यस गाउँपालिकामा विभिन्न पर्यटकीय स्थलहरूको पहीचान, संरक्षण र विकास गर्नसके यसले आर्थिक सम्बृद्धिलाई सहयोग पुऱ्याउन सक्तछ भन्ने प्रसंग आएको छ । यस सन्दर्भभा सबै गोष्टिहरूमा भएका छलफलबाट आएका जानकारीको विश्लेषण गर्दा निम्न वुँदाहरू महत्वपूर्ण मानिन्छन्:

(क) पूर्वाधारको व्यवस्थाः पर्यटनको विकासको लागि सुविधायूक्त सडक अति आवश्यक हो । हाल सुलिचौर बजार वा भालुवाङ-लिवाङ मुलसडकको कुनैपनि विन्दुदेखि सुनछहरी झर्नासम्म जाने राम्रो सडक बनाउन सके पर्यटकको आफैं विकास हुन्छ । हाल सुलिचौर बजारदेखि सुनछहरी गाउँपालिकाको केन्द्रसम्मको बाटो स्तरोन्नतिको चरणमा देखिन्छ । यस्ता सडकको विकास गरी आउंने जाने खतरामूक्त यातायातको व्यवस्था गर्नेकाम गाउँपालिकाको मात्र वशको कुरा नहोला तर अरु व्यवस्था गाउँपालिकाले गर्न सक्तछ । जस्तै हेर्नका लागि सुन्दरता धेरै मात्रामा प्रकृतिले दिएको छ । आरामसंग बस्नका लागि गाउँमा होटल, लज वा होमस्टेको विकास गर्न सकिन्छ । खानाको लागि सकेसम्म स्थानीय प्रजातीका खाना र परिकारहरूको व्यवस्था गर्न सकिन्छ । यस प्रकारको तयारी सबै गाउँ र समाजमा सम्भव नहोला । त्यसैले गाउँपालिकाले कुन ठाउँ र समाजमा यस्तो सम्भावना छ ? अध्ययन गरी व्यवसायिक रूपमा तयारीका काममा सम्भाव्य उद्योगीहरूलाई प्रोत्साहित गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । सुलिचौर बजार तथा आसपासका अन्य बजार क्षेत्रका व्यक्तिहरूलाई मात्र आकर्षण गर्नसके पनि यस गाउँपालिकामा पर्यटनको राम्रै विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

(ख) पर्यटकीय पूर्वाधारको विकासः पर्यटन विकासका लागि जाने आउंने मोटोरबाटोको साथसाथै अन्य केही पूर्वाधारको पनि आश्यकता पर्दछ । जस्तै प्राचिन सँस्कृतिको संरक्षण, त्यस्ता चिजहरू लोप हुने खतरा छ भने सँग्रहालयको विकास, पार्कहरूको निर्माण, भ्यू टावरहरूको निर्माण, नजिकबाट छोटो समयका लागि आउने पाहुंनाका लागि पिकनिक स्पोर्टको निर्माण, आदि । गाउँपालिकामा भएका धार्मिक तथा ऐतिहासिक क्षेत्रहरू जस्तै मन्दिर, गुम्वा, नदी, गुफा, आदि को संरक्षण र सम्बर्द्धन हुन आवश्यक

हुन्छ । त्यस्तै परम्परागत संस्कृति, स्थानीय नाच-गान, आदिको सम्बर्धन आवश्यक हुन्छ । यस्ता पूर्वाधारहरूले बाहिरबाट आउने आगन्तुकलाई आकर्षण गर्दछन् ।

(ग) प्रचार प्रसारः पर्यटन विकासका लागि प्रचार प्रसारको ठूलो भूमिका हुन्छ । सुनछहरी गाउँपालिकामा के कस्ता सुबिधा र पूर्बाधार छन् भन्नेकुरा थाहा पाएर नै बाहिरबाट पाहुंनाहरू आउने ईच्छा गर्ने हुन् । यस प्रकारको जानकारी गराउंने दायित्व संचार जगतको हुन्छ । पर्यटकीय पूर्बाधारहरूको राम्रो विकासगर्न सकियो भने संचारजगत आफैं आउंछ र तयारीको प्रचार प्रसार स्वतः भैहाल्दछ । अर्को तरिका भनेको आएका पाहुंनाहरू सन्तुष्ट भएर फर्किएभने उनीहरूबाटै क्रमश प्रचार प्रसार हुन्छ । घान्द्रुक, घलेगाउँ, आदि ठाउँहरूको प्रचार प्रसार यसरी नै भएका हुन् ।

(घ) पर्यटकीय विकासबाट हुने आर्थिक लाभः पर्यटन यस्तो क्षेत्र हो जुन क्षेत्रबाट प्रत्यक्ष देखिने खालको आर्थिक लाभ हुंदैन । हाम्रो गाउँमा सम्बृद्धि ल्याउनुछ भन्दैमा घुम्न आउंने पर्यटकले हामीलाई आवश्यक भएजति पैसा दिने हैनन् । न त हाम्रो गाउँको विकासको लागि चन्दा नै दिन्छन् । आफ्नै खर्चबाट खाने र बस्ने गरी आउंने पाहुंनाहरूको संख्या बढ्यो भने गाउँका होटल चल्दछन्, लज तथा होमस्टे चल्दछन्, गाउँको उत्पादन बिक्री हुन्छ, यातायातका साधनहरू चल्छन् । यस्ता व्यवसायहरूमा लगानीगर्ने व्यक्तिहरूले प्रतिफल पाउंछन् र कामगर्ने व्यक्तिहरूले पारिश्रमिक पाउंदछन् । यी सबै आर्थिक गतिविधि बढ्यो भने गाउँको विकासमा टेवा पुग्दछ भन्ने हो । पर्यटकीय विकासको लागि सेवा र सुविधाको मूल्य पनि एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । उदाहरणका लागि एक कप चियाको मूल्य साधारण होटलमा रु २० पर्दछ भने एउटा सुन्दर रिसोर्टमा रु १०० पर्न सक्तछ । चियाको मूल्य भन्दा पनि त्यो रिसोर्टको सुन्दरता, व्यवस्थापन, दृश्यावलोकन, शान्त वातावरण आदिका कारणले मूल्य बढी भएको हुन सक्तछ । त्यसैले न्यायोचित मूल्य कायम गर्नु पर्यटकीय विकासको आधारशिला हो । विना तयारी मूल्य मात्र बढी राख्यो भने पर्यटकीय विकास हुंदैन, एकपटक मानिसहरू आउलान् तर फेरि फर्केर आउंदैनन् ।

(ङ) द्वन्द पर्यटनको बिशेष तयारीः बिगतको जनयुद्धको सिलसिलामा भएका घटना र परिघटनाहरूलाई पर्यटन विकासमा जोड्न सकिन्छ भन्ने धेरैको मनसाय देखिन्छ । यदि यस्तो चाहना हो भने यसको लागि थप बिशेष तयारीको आवश्यकता पर्दछन् । जस्तै द्वन्दको सिलसिलामा कहां, कहिले, के भयो ? कसरी भयो ? यस्ता प्रकारका जिज्ञाशा लिएर आउंने पर्यटकलाई देखाउन र सुनाउंनका लागि द्वन्दको कारणले बिग्रिएका, भत्किएका, पूर्वाधार, घाईते भएका व्यक्ति, प्रत्यक्ष देख्ने व्यक्ति, तथा द्वन्दकालका लेख, आलेख आदिको संकलन र संरक्षण हुन आवश्यक हन्छ । द्वन्दकै कारणले राम्रो भएका केही चिज वा व्यवस्था छन् भने त्यसलाई प्रस्तुतीकरण गर्ने व्यक्ति या समूदाय आदिको पनि तयारी गर्न सकिन्छ । यी सबै तयारी गर्न सकेको खण्डमा द्वन्द क्षेत्र पनि एउटा बिषेश चाखराख्ने पर्यटक समूहका लागि आकर्षण हुन सक्तछ।

४.४ आर्थिक विकास शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष

कृषि र पशुपालनलाई उन्नत र उत्पादनसिल बनाउंदै स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र साधनमा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास गरी उत्पादनमा बृद्धि, थप रोजगारीका अवसर र गुणस्तरीय उपयोगको अवस्था स्रिजना गरी गाउँपालिका वासीको जीवनयापनमा दीगो सुधार गर्ने ।

४.५ आर्थिक विकास शिर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू

(१) कृषिक्षेत्रमा सम्भाव्य उत्पादका पकेटक्षेत्रहरू पहिचानगरी कृषिफसलहरूलाई उत्पादनमा आधुनिकीरणसहितको व्यवसायीकरणको माध्यमबाट उत्पादकत्व र उत्पादन परिमाण बृद्धि भएको हुनेछ ।

(२) पशुपालनमा नश्लसुधारसहितको व्यवसायीकरणगरी उत्पादकत्व, परिमाण र गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।

(३) कृषि-वनतर्फ सम्भाव्य उद्योगको पहिचान, व्यवसायको विकास र थप आम्दानी तथा रोजगारीको स्रिजना भएको हुनेछ ।

(४) परम्परागत सिंचाई प्रणालीलाई प्रबर्धन गर्दै सिंचाईका वैकल्पिक उपायहरूको पहिचान र परीक्षण गर्दै सिंचाई सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ ।

(५) पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, सम्भाव्य सेवा र पूर्वाधारहरूको विकास, सम्भाव्य ठाउंहरूमा होमस्टेको विकास र प्रवर्धन भएको हुनेछ ।

(६) स्थानीय बैक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीको सुदृढीकरणगर्दै वित्तीय सेवा र सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ ।

४.६ आर्थिक विकास शीर्षक अन्तर्गत पाँच बर्षको विकास योजना र बजेट

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)

क्र सं	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३८	७५०	१,२५०	६०	२,१९८
	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	स्थानीय बिऊ संकलनकेन्द्र स्थापना	५, १, ६	३	९				९
२	अलैंचि विरुवा उत्पादन र बिस्तार	सबै	१० हजार	८				८
३	आलु संकलन र बिक्रि केन्द्र स्थापना	सबै	७	१४				१४
४	अदुवा बेसार संकलन र बजारीकरण केन्द्र स्थापना	१,३, ४, ६	४	१६			१०	२६
५	बेमौसमी तरकारी खेती अनुदान	सबै	५	६				६
६	भटमास संकलन तथा बजारीकरण केन्द्र स्थापना	६	१	१०				१०
७	सुन्तला खेती प्रबर्द्धन	१, ४, ५	३ पकेट	६				६
८	सुन्तला कोल्डस्टोर निर्माण	५	१			२००		२००
९	अल्लो प्रसोधन केन्द्र स्थापना	१,२,३,७	४		१३२		२८	१६०
१०	माटो परीक्षण गर्ने	सबै	७		१०			१०
	कृषिको जम्मा			**६९**	**१४२**	**२००**	**३८**	**४४९**
	पशुपालनः							०
११	व्यवसायिक बाखापालन अनुदान	सबै	७ समूह	१४			१४	२८
१२	व्यवसायिक बंगुर र कुखरा पालन अनुदान	सबै	७ समूह	१४				१४
१३	अर्ना (उन्नत) भैंसीपालन अनुदान	सबै	७ समूह	१४				१४
	पशुपालनको जम्मा			**४२**	**०**	**०**	**१४**	**५६**
	सिंचाईः							
१४	सिंचाई योजना निर्माण तथा मर्मत	सबै	७ योजना			७००	७	७०७
१५	जेलबाङ ठुलोगाउं सिंचाई योजना	७	१ योजना		११२			११२
१६	लिफ्ट सिंचाई योजना निर्माण	सबै	७ योजना			३५०		३५०
	सिंचाईको जम्मा				**११२**	**१,०५०**	**७**	**१,१६९**
	अन्यः							
१७	पर्यटन विकासका लागि पूर्वाधार निर्माण	सबै	१० योजना	७	९१			९८
१८	खानी अन्वेषण तथा अध्ययन	सबै	७ योजना	१४	४९			६३
१९	चुनढुङ्गा परीक्षण	सबै	७ योजना		५६			५६
२०	जलविद्युत आयोजनाहरुको डिपिआर	पालिकास्तर	७ योजना	१४	३५०			३६४
	अन्यको जम्मा			**३५**	**५४६**	**०**	**०**	**५८१**
	कुल जम्मा			**१४६**	**८००**	**१,२५०**	**५९**	**२,२५५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			-८	-५०	०	१	-५७

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

क सं	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२४४	०	०	८०	३२४
	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	बेमौसमी तरकारी खेती प्रबर्द्धन (व्यवसायिक)	४,५	१४ समूह	१०			४	१४
२	लसुन र प्याज खेती प्रबर्द्धन (व्यवसायिक)	५, १	१८ समूह	१०			५	१५
३	कोदो खेतीमा प्रोत्साहन र प्रबर्द्धन	४,५,६	१५० कृषक	१५				१५
४	सुन्तला खेती प्रबर्द्धन	४	३ ल्पट	९			८	१७
५	अदुवा, बेसार र खोर्सानी व्यवसायिक खेती	१	१० प्लट	१०				१०
६	जडिबुटी उत्पादन र प्रबर्द्धन	२,३,७	२० प्लट	२०				२०
७	अल्लो व्यवसायीकरण र प्रबर्द्धन	२,३,७	३०० कृषक	१८				१८
८	मौसमी बसाई सराई न्यूनिकरण सजगता कार्यक्रम	सबै	७ कार्यक्रम	७			७	१४
	कृषिको जम्मा			**९९**	**०**	**०**	**२४**	**१२३**
	पशुपालनः							
९	व्यवसायिक बाखापालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ समूह	१४			१४	२८
१०	व्यवसायिक बंगुरपालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ समूह	१४			१४	२८
११	पशुस्वास्थ्य कार्यक्रम बिस्तार	सबै		७			७	१४
	पशुपालनको जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**३५**	**७०**
	सिंचाईः							
१२	साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत	सबै	१४ योजना	१४				१४
१३	थोपा सिंचाई निर्माण	सबै	७ योजना	१४				१४
१४	ठूला सिंचाई आयोजना निर्माण	सबै	७ योजना	२८			२१	४९
	सिंचाईको जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**२१**	**७७**
	अन्यः							
१५	पर्यटन विकास एवम् प्रबर्द्धन	सबै	७ योजना	२१				२१
१६	खानी उत्खनन् र प्रबर्द्धन	सबै	७ योजना	३५				३५
	अन्यको जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**०**	**५६**
	कुलजममा			**२४६**	**०**	**०**	**८०**	**३२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–२**	**०**	**०**	**०**	**–२**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३८१	१,०००	१,४५०	१००	२,९३१
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	मकै, कोदो र गहुं संकलन तथा भण्डारन	पालिकास्तर	५ टन	१०			५	१५
२	आलु कोल्डस्टोर निर्माण	३,७	२		२००			२००
३	टिमुर नर्सरी निर्माण र प्रवर्द्धन	सबै	७ नर्सरी	१४				१४
४	कृषि सहकारी स्थापना र व्यवस्थापन	सबै	७	७			७	१४
५	अलैचि खेती बिस्तार	४,७	२	१०				१०
६	अल्लोको उत्पादन व्यवस्थापन	१,२,७	३	६				६
७	बिद्युतीय थ्रेसर मेसिन वितरण	सबै	७० वटा		९१			९१
८	कर्न सेलर मेसिन वितरण	सबै	७०० वटा	१४				१४
९	मिनि पावर टेलर मेसिन वितरण	सबै	२८ वटा	१४			५	१९
१०	बेमौसमी तरकारी प्रवर्द्धन	४,५,७	३ प्लट	६		०	१७	२३
११	चिया खेतीको थालनी	४	२ विगाह	५०				५०
	कृषिको जम्मा			**१३१**	**२९१**	**०**	**३४**	**४५६**
	पशुपालनः							
१२	पशु स्वास्थ्यका लागि औषधि व्यवस्थापन	सबै	७ स्थानमा	७			७	१४
१३	पशु नश्ल सुधार कार्यक्रम संचालन	सबै	७ स्थानमा	७				७
१४	पशुपालन नियमन कार्यक्रम संचालन	सबै	सबै कृषक	७				७
१५	दूध ढुवानी व्यवस्था - गाडी खरिद अनुदान	५	१ योजना		३५			३५
१६	अन्न खेतीमा आत्म निर्भर कार्यक्रम संचालन	सबै	७ योजना	२८			७	३५
१७	वडा स्तरमा पशु र कृषि प्राविधिक थप गर्ने	सबै	७ जना	१४				१४
१८	पशुपालन प्रचार प्रसार कार्यक्रम	सबै	७कार्यक्रम	७			७	१४
१९	उन्नत घांस उत्पादन कार्यक्रम	सबै	७० प्लट		१४			१४
२०	तरकारी ढुवानीका लागि गाडी खरिद	पालिकास्तर	१		४०			४०
	पशुपालनको जम्मा			**७०**	**८९**	**०**	**२१**	**१८०**
	सिंचाईः							
२१	साना सिंचाई योजना निर्माण	सबै	२८योजना	२१	१४०	१४०	१०	३११
२२	सोलार पम्पीङ्ग सिंचाई निर्माण	५	२ योजना			१५०	१०	१६०
२३	थोपा सिंचाई कार्यक्रम	सबै	७० रोपनी	७			१४	२१
२४	विवाङ दहको वांध निर्माण र संरक्षण	२	१ योजना			१००		१००
	सिंचाईको जम्मा			**२८**	**१४०**	**३९०**	**३४**	**५९२**
	अन्यः							
२५	पर्यटन विकास कार्यक्रम	पालिकास्तर	३कार्यक्रम		१५०	९०	१०	२५०
२६	लघु जलविद्युत उत्पादन	पालिकास्तर	१ योजना			५००		५००
२७	जेलवाङ फलाम खानी उद्योग संचालन	७	१ उद्योग		३००	५००		८००
२८	अल्लो प्रसोधन उद्योग संचालन	५	१ उद्योग	१००				१००
२९	पाहाडी कागज उद्योग संचालन	५	१ उद्योग	५०	३०			८०
३०	सेब्रेटी रोप वे निर्माण	१,४	२			२२०		२२०

	अन्यको जम्मा			**१५०**	**४८०**	**१,३१०**	**१०**	**१,९५०**
	कुल जम्मा			**३७९**	**१,०००**	**१,७००**	**९९**	**३,१७८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**२**	**०**	**-२५०**	**१**	**-२४८**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			५४७	१,१००	१,५५०	१२०	३,३१७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	हाडे ओखरको व्यवसायिक खेतीको थालनी	सबै	७ प्लट	२१				२१
२	जडिबुटी खेती प्रबर्द्धन	सबै	७ प्लट	२१			१४	३५
३	अनार खेती थालनी	सबै	१४ प्लट	१४				१४
४	बदाम तथा कागती खेतीको व्यवसायिक थालनी	सबै	२१ प्लट	२१			१४	३५
५	कृषि उपज संकलनकेन्द्र स्थापना	५	१ केन्द्र	७५	७५			१५०
६	व्यवसायिक केरा खेतीको थालनी	सबै	१४ प्लट	२१				२१
७	व्यवसायिक लसुन तथा प्याज खेती प्रबर्द्धन	सबै	२१ प्लट	२१			७	२८
८	बांस, अमरिसो र निगालो खेती प्रबर्द्धन	सबै	७ हे			१४०		१४०
	कृषिको जम्मा			**१९४**	**७५**	**१४०**	**३५**	**४४४**
	पशुपालनः							
९	बाखा पालनको आधुनिक खोर व्यवस्थापन	१,२,३	३० खोर	२०	६०		९	८९
१०	गाई तथा भैंसीको आधुनिक गोठ व्यवस्थापन	४,५,६,७	४० गोठ	२०	८०		२०	१२०
११	पशु रोग नियन्त्रण तथा उपचार कार्यक्रम	सबै	सबै किसान	१४				१४
१२	दूध तथा दूग्दजन्य पदार्थ उत्पादन तथा प्रशोधन	५	१ केन्द्र	४०		२००		२४०
१३	भेडा तथा बाखाको ऊन प्रशोधन	सबै	७ योजना	६३	६३			१२६
१४	व्यवसायिक मौरी पालन	सबै	७० किसान	३५				३५
	पशुपालनको जम्मा			**१९२**	**२०३**	**२००**	**२९**	**६२४**
	सिंचाईः							
१५	नहर सिंचाई योजना	४,५,७	३ योजना		१०६	६००		७०६
१६	साना सिंचाई मर्मत तथा निर्माण	सबै	२१ योजना	४२	४२०		२०	४८२
१७	थोपा सिंचाई निर्माण	सबै	२१ योजना	४२	८४			१२६
१८	सोलार लिफ्टीङ सिंचाई योजना	पालिकास्तर	३ योजना		१००	२१०		३१०
	सिंचाईको जम्मा			**८४**	**७१०**	**८१०**	**२०**	**१,६२४**
	अन्यः							
१९	चुन ढुङ्गा, तामा र फलाम उत्खनन्	२	३ योजना			३००		३००
२०	साबुन उद्योग स्थापना	५	१ योजना	२०		१००	२०	१४०
२१	फर्निचर उद्योग आधुनिकीकरण	सबै	७ योजना	२१	५६			७७
२२	चोयाबाट बुन्ने सामग्री उत्पादन र प्रबर्द्धन	सबै	७ योजना	४२	५६		१६	११४
	अन्यको जम्मा			**८३**	**११२**	**४००**	**३६**	**६३१**
	कुल जम्मा			**५५३**	**१,१००**	**१,५५०**	**१२०**	**३,३२३**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६**	**०**	**०**	**०**	**-६**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			६३७	७५०	१,०५०	१४०	२,५७७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	दांते ओखर उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७० हेक्टर		१०५			१०५
२	किवि खेती पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	४९ हेक्टर	४२			१४	५६
३	आलु उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७ बलक	७०			१४	८४
४	कोदो खेती उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७ बलक	४९				४९
५	मकै बिऊ उत्पादन कार्यक्रम	सबै	७ बलक	४९			७	५६
६	अलैचि खेती एवम् प्रसोधन केन्द्र निर्माण	सबै	७ बलक	९१				९१
७	टिमुर खेती प्रबर्द्धन कार्यक्रम	सबै	७ बलक	४९			१४	६३
८	अल्लो खेती विस्तार	सबै	७ बलक	४९			७	५६
९	स्याउ खेती विस्तार	सबै	७ बलक	४९				४९
१०	कागती र सुन्तला खेती विस्तार	सबै	७ बलक	५६			१४	७०
११	कोल्ड स्टोर निर्माण	पालिकास्तर	१			५००	१	५०१
१२	पदमचाल संकलन तथा खेति विस्तार	सबै	७०० कृषक	१४				१४
	कृषिको जम्मा			**५१८**	**१०५**	**५००**	**७१**	**१,१९४**
	पशुपालनः							
१३	व्यवसायिक माछा पालन	१,७	२ योजना			१००	२२	१२२
१४	उन्नत घांस उत्पादन क्षेत्र विस्तार	सबै	४२ बलक	२१				२१
१५	भैंसीपालन व्यवसाय प्रबर्द्धन	सबै	२१ ब्लक	२१			२१	४२
१६	व्यवसायिक कुखुरा पालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ ब्लक	१४				१४
	पशुपालनको जम्मा			**५६**	**०**	**१००**	**४३**	**१९९**
	सिंचाईः							
१७	ठूला सिंचाई योजना निर्माण	पालिकास्तर			२००			२००
१८	सानासिंचाई निर्माण तथा मर्मत	सबै	७ योजना	४९			१४	६३
१९	थोपा सिंचाई विस्तार	सबै	१४ योजना	४९	४९		१४	११२
२०	ड्याम निर्माण गरी माछापालन	पालिकास्तर	१ योजना			५०		५०
	सिंचाईको जम्मा			**९८**	**२४९**	**५०**	**२८**	**४२५**
	अन्यः							
२१	भेडा उन प्रसोधन उद्योग स्थापना	पालिकास्तर	१ उद्योग			२००		२००
२२	सम्भाव्य खानी उत्खनन्	पालिकास्तर	१		२००			२००
२३	आलु चिप्स उत्पादन उद्योग स्थापना	पालिकास्तर	१ उद्योग		२००	२००		४००
	अन्यको जम्मा			**०**	**४००**	**४००**	**०**	**८००**
	कुल जम्मा			**६७२**	**७५४**	**१,०५०**	**१४२**	**२,६१८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-३५**	**-४**	**०**	**-२**	**-४१**

आर्थिक विकास अन्तर्गतको ५ बर्षको बजेट सिलिङ

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१३८	७५०	१,२५०	६०	२,१९८
२	आ व २०७७।७८ मा	२४४	०	०	८०	३२४
३	आ व २०७८।७९ मा	३८१	१,०००	१,४५०	१००	२,९३१
४	आ व २०७९।८० मा	५४७	१,१००	१,५५०	१२०	३,३१७
५	आ व २०८०।८१ मा	६३७	७५०	१,०५०	१४०	२,५७७
	जम्मा	**१,९४७**	**३,६००**	**५,३००**	**५००**	**११,३४७**
	प्रतिशत	१७.२	३१.७	४६.७	४.४	१००.०

आर्थिक विकास शीर्षकको ५ बर्षको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१४६	८००	१,२५०	५९	२,२५५
२	आ व २०७७।७८ मा	२४६	०	०	८०	३२६
३	आ व २०७८।७९ मा	३७९	१,०००	१,७००	९९	३,१७८
४	आ व २०७९।८० मा	५५३	१,१००	१,५५०	१२०	३,३२३
५	आ व २०८०।८१ मा	६७२	७५४	१,०५०	१४२	२,६१८
	जम्मा	**१,९९६**	**३,६५४**	**५,५५०**	**५००**	**११,७००**
	प्रतिशत	१७.१	३१.२	४७.४	४.३	१००

बिभिन्न उप-शीर्षक अन्तरगतको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		कृषि	पशुपालन	सिंचाई	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	४४९	५६	१,१६९	५८१	२,२५५
२	आ व २०७७।७८ मा	१२३	७०	७७	५६	३२६
३	आ व २०७८।७९ मा	४५६	१८०	५९२	१,९५०	३,१७८
४	आ व २०७९।८० मा	४४४	६२४	१,६२४	६३१	३,३२३
५	आ व २०८०।८१ मा	१,१९४	१९९	४२५	८००	२,६१८
	जम्मा	**२,६६६**	**१,१२९**	**३,८८७**	**४,०१८**	**११,७००**
	प्रतिशत	२२.८	९.६	३३.२	३४.३	१००

४.७ आर्थिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू

(१) **कृषिमा आधुनिकीकरणः** विगतको कार्यक्रम छनौट र बजेट विनियोजन प्रथामा सुधारल्याई उत्पादन पकेट क्षेत्रमाआधारित लगानीगर्ने र निरन्तर सहयोगसहितको प्रभावकारी अनुगमन र समीक्षा गर्ने नीति अवलम्वन गर्ने ।

(२) **शिक्षित युवा आकर्षित कृषिः** कृषि क्षेत्रमा आधुनिकीकरणगरी विगतको 'कनिका छर्ने खालको कार्यक्रम' संस्कारबाट बाहिरआई शिक्षित र युवा आकर्षित गर्ने खालको व्यवसायिक कृषि प्रणालीको विकास गर्ने नीति लिने ।

(३) **उत्पादनमा व्यवसायीकरणः** कृषि उत्पादन, फलफूल खेती तथा पशुपालनलाई सुधारगरी परम्परागत निर्वाहमुखी खेती तथा पशुपालन अभ्यासबाट कृषकहरूलाई क्रमश व्यवसायिकतातर्फ रूपान्तरण गर्ने नीति लिने ।

(४) **समय सापेक्ष यान्त्रिकीकरणः** समय सापेक्ष, दीगो हुनसक्ने र कृषकलाई थप बोझ नहुने खालको यान्त्रिकीकरणको विकास र अभ्यासका लागि कृषकलाई समूहगत रूपमा सहयोग गर्ने नीति लिने ।

(५) **सिंचाईः** पालिकाको स्रोत र साधनले भ्याएसम्म बैकल्पिक उपायहरू समेतको खोजिगरी सिंचाई सुविधा विस्तार गर्ने नीति लिने ।

४.८ आर्थिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू

(१) नीजि क्षेत्रसहित कृषि विकासका लागि सरोकारराख्ने सबै निकायहरूको बीचमा समन्वय कायमगरी उन्नत प्रविधि र उपकरणहरू उत्पादन ब्लक मार्फत हस्तान्तरण गरिनेछ ।

(२) ल्बकका आधारमा फलफूल बगैंचा तथा उत्पादनहरूमा एउटा क्षेत्रका धेरै कृषकले व्यवसायिक उत्पादनमा सहभागि हुनसक्नेगरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

(३) बाखा, बंगुर, कुखुरा र माउरी पालनलाई ब्यावसायीकरण गर्न प्राथमिकता दिई कार्यक्रम संचालन र लगानी गरिनेछ ।

(४) उत्पादनको परिमाणलाई हेरी बजारको उपलब्धतालाई सहकारी मार्फत थप बिस्तार, व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउंदै लगिने छ ।

(५) कृषि, पशुपालन तथा पर्यटन क्षेत्रमा भएको लगानी र खर्चलाई भन्दा त्येसबाट प्राप्त नतिजा वा प्रतिफललाई उपलब्धिको रूपमा गणना गर्नेगरी कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

(६) अर्गानिक फसल उत्पादनगर्ने कृषकहरूलाई उत्पादको गुणस्तर र परिमाणलाई हेरी पालिकाबाट पुरस्कृत गरिने छ ।

पुनश्चः आर्थिक विकासका लागि मुख्यगरी कृषि र पशुपालनमा धेरै योजना र बजेट रहेको छ तर यसमा कामगर्ने विषयगत शाखाका कर्मचारीहरूको मनोबृत्ति र क्षमता प्रयाप्त देखिदैन । परम्परागत रूपमा चलन चल्तीमा आईहरेका कार्यक्रमहरूबाट कर्मचारीहरुलाई बाहिर ल्याउन सजिलो छैन । गाउँपालिकाले परम्परागत ढंगको योजना निर्माण र बजेट बांडफांड गर्ने तरिकामा परिवर्तन ल्याउंने भन्ने रणनीति तय गरेको छ तर यो कसरी ? भन्ने ठुलो प्रश्न छ । उदाहरणका लागि एउटा वडामा एउटाका हिसावले हाते ट्र्याक्टर बाड्दैमा कृषिमा यान्त्रिकीकरण र आधुनिकीकरण हुंदैन । त्यस्तै एउटा वडामा एउटा उन्नत बोको दिंदैमा पशुपालनमा नश्लसुधार र व्यवसायीकरण हुंदैन । त्यस्तै बिरुवा मात्र उपलब्ध गराएर सुन्तला, स्याउ, तथा कागती आदि बगैंचाको व्लक विकास हुंदैनन् । आजको आवश्यकता भनेको परम्परागत रूपमा कार्यक्रम संचालन गर्ने र बजेट खर्चगर्ने मात्र नभएर उत्पादनमा फड्को मार्ने हो । त्यसैले यो आवधिक योजनाले परम्परागत कार्यक्रम र बजेटले उत्पादनमा फड्को मार्न सकिदैन र यसका लागि नयाँ सिराबाट सोचको विकास गर्नुपर्छ भन्ने

संकेत गरेको छ । यस संकेतलाई व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि बार्षिक योजना वनाउने समयमा कृषि तथा पशुपालनका गाउँपालिकामा भएका जुनियर प्राविधिक मात्र हैन विज्ञ प्राविधिकहरूलाई स्थलगत भ्रमण गराई सम्भाव्यता र कृषकको चाहना अनुसार ठोस रूपमा बार्षिक योजनामा कार्यक्रम र बजेट राख्न र सोही अनुसार सशक्त अनुगमनको व्यवस्था सहित कार्यान्वन गर्न आवश्यक छ ।

परिच्छेद ५: बिषयगत योजना - सामाजिक विकास

सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गत स्वास्थ्य, शिक्षा, खानेपानी, सरसफाई, सामाजिक समावेशीकरण र लक्षित समुदाय उत्थान जस्ता कार्यक्रमहरू पर्दछन् । यिनै बिषय क्षेत्रका सेवा र सुविधाको गुणस्तर र पहुँचले समग्र सामाजिक विकासको अवस्थालाई चित्रण गर्दछ । यस गाउँपालिकाको छरिएर रहेको पहाडी बस्ती, गुणस्तरीय सडकको पहुँच नभएको र स्रोतको व्यवस्थापनमा कम्जोर रहेको हुँदा शिक्षाको गुणस्तर र प्राथमिक स्वस्थ्य सेवामा पहुँच जनअपेक्षा भन्दा कम रहेको छ । यस्तो अवस्थामा पनि यस गाँउपालिकाको साक्षरता औषत ६० प्रतिशत हुनु र विद्यालय उमेरका अधिकांश वालवालिकाहरू विद्यालयमा भरना हुनुलाई उपलव्धि नै मान्नुपर्दछ ।

खानेपानी तथा सरसफाईलाई सर्वसुलभ बनाउंदै लक्षित तथा सिमान्तकृत वर्गलाई समेत विकासको मुलप्रवाहमा ल्याउनकोलागी अझ धेरै सजगताका कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यस सन्दर्भमा गाउँपालिकाको आवधिक योजना तर्जुमाको सिलसिलामा शिक्षा, स्वास्थ्य, कला, संस्कृति, लक्षितवर्ग, लैंगिकता, खानेपानी, सरसफाई जस्ता सामाजिक विषय शीर्षकहरूमा आएका बिचार, संभावना, समस्या तथा गाँउवासीले चाहेको विकासको अवस्थालाई देहाय बमोजिम बिश्लेषण गरिएको छ ।

५.१ शिक्षा

वर्तमान युगमा शिक्षा मानव विकासको अभिन्न अंग हो जसले मानव जीवनलाई एउटा निश्चित उचाईसम्म पुऱ्याउनलाई मद्धत पुऱ्याउँदछ । शिक्षाको महत्व तथा आवश्यकता आजको समयमा दिनानुदिन बढ्दै गइरहेको छ । आजको युगमा शैक्षिक क्षेत्रमा उचित सुधारगर्न सकियोभने मात्र आउंदो पुस्ताले गाउँको मुहारफेर्न सक्षम हुनेछ भन्ने आशागर्न सकिन्छ । बर्तमान समयमा शिक्षाका शैलीहरू परिवर्तन हुँदै गइरहेका छन् । विगतको जस्तो पारम्पारिक शिक्षाका भरले आजको प्रतिश्पर्दात्मक समाजमा आउंदो पुस्ताले उन्नतिगर्न सक्तैन । यसका लागि शिक्षा क्षेत्रको उचित सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने आवश्यकता रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा रहेका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरणलाई केलाउँदा संख्याका हिसावले खासै कमी छैन । हाल यस गाउँपालिका क्षेत्रमा ३२ वटा सार्वजनिक शिक्षण संस्थाहरू हुनु र ती मध्ये २ वटामा बाह्र कक्षासम्म पढाईहुनु भनेको तुलनात्मक रूपमा राम्रो अवस्था मान्नुपर्दछ । साक्षरताको हिसावले पनि यो गाउँपालिका नेपालको औषत साक्षरताभन्दा खासै तल छैन । यस गाउँपालिका अन्तर्गतका बिभिन्न बिद्यालयहरू स्थानीय श्रोतबाट संचालित भएका छन् । सरकारी शिक्षक दरबन्दी सीमित मात्रामा छ । उदाहरणका लागि यस गाउँपालिकामा ५ वटा माद्यमिक विद्यालयहरू छन् तर माध्यमिक शिक्षक दरवन्दी एउटा पनि छैन । यस्तो अवस्थामा नेपाल सरकारले विद्यालयस्तरको शिक्षालाई मौलिकहकको रूपमा निःशुल्क प्रदान गर्ने अवधारणा अगाडिसारेको भएतापनि अभिभावकहरूले प्रत्यक्ष वा परोक्षरूपमा शुल्क तिर्न बाध्यता भएको अवस्था सबै छलफलमा आएको छ ।

संचालित विद्यालयहरूले प्रदान गरिरहेको शिक्षाको गुणस्तरमा ठुलो अन्तरछ भन्ने कुरा यो योजना तर्जुमाको सिलसिलामा भएका सबै छलफलहरूमा गाउँपालिका सभासदहरूबाट टड्कारो रूपमा आएको छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि आवश्यक भौतिक पूर्बाधरको व्यवस्थापन एकातर्फको आवश्यकता छ भने

बिषयगत र तालिमप्राप्त शिक्षकहरूको व्यवस्था अर्को पक्ष हो । सरकारी शिक्षक दरबन्दी कम भएका कारणले अन्य विकास र निर्माणको लागि गाउँपालिकामा आउंने अनुदानबाट तलब खानेगरी शिक्षक राख्नुपर्ने अवस्था छ । यो रकम जनताले विद्यालय शिक्षाका लागि परोक्ष रूपमा तिरेको शुल्क हो भन्नुमा कुनै अत्युक्ति नहोला ।

यस्तो अवस्थामा स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ अनुसार आफ्नो गाउँपालिका भित्र रहेका सार्वजनिक विद्यालयको व्यवस्थापन लगायतको अधिकार र जिम्मेवारी स्थानीय सरकारमा आएको छ । तदनुसार जिल्ला शिक्षा कार्यालय विघटन भै अधिकार, जिम्मेवारी र कर्मचारी समेत गाउँपालिकामा हस्तान्तरण भै सकेको अवस्था छ । यो अवस्थामा यस गाउँपालिकाले आफ्ना क्षेत्रमा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको संस्थागत विकासगरी जनताले चाहना गरे अनुरूपको गुणस्तरयूक्त शिक्षा दीक्षाको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने अवस्था छ । यो जिम्मेवारी त्यति सरल र सहज छैन । नेपालकै अरु कतिपय जिल्लाहरूमा सार्वजनिक विद्यालयहरूमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षकको संख्या बढीभयो भन्नेकुरा संचार माध्यमहरूबाट आइरहेकाछन् । त्यस्ता शिक्षक बढीभएका ठाउंहरूबाट दरवन्दी तान्नेतर्फ प्रदेश वा केन्द्र सरकारको ध्यान आकर्षण गर्न जरुरी छ । त्यस्तै नेपालमा शिक्षाको पूर्बाधारमा सहयोगगर्ने दातृसंस्थाहरूसंग केन्द्र सरकारमार्फत समन्वयगरी सबै विद्यालयका भौतिक संरचना आधुनिकढंगले चुस्त, दुरुस्त र सुरक्षित बनाउन आवश्यक देखिन्छ । यी दुवै काममा गाउँपालिका योजनाबद्धढंगले अगाडि बढ्नुपर्ने खाँचो सबैले महसुस् गरेकाछन् ।

५.२ स्वास्थ्य

यस गाउँपालिकाको सम्पूर्ण वडाहरूमा सरकारी स्वास्थ्य चौकीहरू रहेका छन् । स्विकृति प्राप्त संस्थाका रूपमा यो संख्यालाई तुलनात्मक रूपमा सारै अपुग हो भन्न मिल्दैन तर भएका स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरउन्नति गर्नुपर्ने र गुणस्तरीय सेवाको सुनिश्चित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ भन्ने गाउँपालिकाको आम धारणा रहेको पाइन्छ । स्वास्थ्य संस्थाहरूको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा सबै स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा बर्थिङ्ग सेन्टर प्रयाप्त नभएको, सम्पूर्ण स्वास्थ्य केन्द्रमा स्वच्छ खानेपानीको अभाव, शौचालयको कमी, निःशुल्क वितरण गर्नुपर्ने औषधिको प्रायः अभाव, विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको कमी, स्वास्थ्यकर्मीहरूको उपस्थितिमा नियमितता हुननसकेको, स्वास्थ्या संस्थामा आपतकालीन सेवा नभएको र स्वास्थ्य सेवामा सुधार गरी संचालन गर्न श्रोत र साधनको कमी रहेको भन्ने गाउँपालिका र आम जनसमुदायको ठहर छ।

शिक्षा जस्तै स्वास्थ्य पनि स्थानीय सरकारको जिम्मामा आएको छ । स्वास्थ्य संस्थामा नियमित आउंने अनुदान र कर्मचारीहरू समेत गाउँपालिकामा हस्तान्तरण भै सकेको अवस्था छ । त्यसैले भएका स्वास्थ्य केन्द्रहरूको भौतिक पूर्वाधारहरूको सुधार गरी सेवाका क्षेत्रहरू थप गर्दै जानुपर्ने एउटा पाटो छ भने दक्ष प्राविधिकहरूको निरन्तर उपस्थिति र औषधि तथा उपकरणहरूलाई सुनिस्चित गर्नुपर्ने अर्को पाटो रहेको छ । केन्द्र सरकारले ल्याएको एक स्थानीयतह, एक अस्पताल भन्ने नारा पनि आफ्नै ठाउंमा महत्वपूर्ण छ । स्वास्थ्य संस्थाका भौतिक संरचना राम्रो नभएमा सेवाको गुणस्तर बढाउन नसकिने र बाहिरबाट आउंने स्वास्थ्यकर्मीहरू पनि नियमित रूपमा बस्न नचाहने विगतको अनुभव रहेको छ । नेपाल सरकारबाट आउंने नियमित अनुदानका भरमा सबै स्वास्थ्य संस्थाका भौतिक संरचना बनाउंन सकिने अवस्था देखिदैन । त्यसैले संरचना निर्माणका लागि प्रदेश वा केन्द्र सरकार वा दुवैको ध्यान आकर्षणगर्न आवश्यक देखिन्छ । यसको साथसाथै मानवीयस्रोत र साधनको दीर्घकालिन आपुर्तिका लागि भविस्यमा गाउंको सेवागर्न

इच्छुक र प्रतिबद्ध स्थानीय विद्यार्थीलाई स्वास्थ्य प्राविधिकको तालिम वा पढाईका लागि उत्प्रेरित गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

५.३ खानेपानी तथा सरसफाई

सुनछहरी जस्तो पहाडी गाउँपालिकामा पिउने पानीको व्यवस्था सबैभन्दा महत्वपूर्ण विषय हो । यसपालिका अन्तर्गत ५० प्रतिशतभन्दा बढी घरघुरीमा शुद्ध पिउने पानीको व्यवस्था छ भन्ने कुरा तत्थ्यांकले देखाउंछ । जलवायु परिवर्तनका कारणले पानीका स्रोतहरु क्रमशः सुक्दै गएको अवस्थामा बांकी ५० प्रतिशतका लागि पिउंने पानीको व्यवस्थागर्न त्यति सहज छैन । एक घर एक धारा धेरै ठाउंमा नाराका रूपमा आएको छ । पानीको स्रोत प्रयाप्त मात्रामा छ भने यो नारालाई यस गाउँपालिकामा पनि अगाडि बढाउन आवश्यक हुन्छ ।

एक घर एक शौचालयको नीति तथा चेतनाको फलस्वरुप २०७४ को सर्वेक्षण अनुसार यस गाउँपालिकामा ४० प्रतिशतभन्दा बढी घरपरिवारमा शौचालयको व्यवस्था छ भनिन्छ । पानीको नियमित आपूर्ति हुन नसकेको खण्डमा यस्ता चौचालयहरूले सरसफाइमा खासै फरक पार्न सक्तैनन् । पाहाडी क्षेत्रमा नियमित पानीसहितको सौचालय हुनसक्यो भने सरसफाइका अरु उपायहरू आफै विकास हुंदै जान्छन् । पानीको आपूर्ति नियमित छैन भने सरसफाइका कुनै पनि उपायहरूले काम गर्दैनन् । प्रायः सबै बिद्यालयहरूमा शौचालयको ब्यवस्था छ तर अपाङ्गमैत्री तथा छात्रामैत्री शौचालय कुनै पनि विद्यालयमा रहेको देखिदैन । बिद्यालयहरूका शौचालय र खानेपानीका धाराहरू बालमैत्री पनि नरहेको कुरा वडागत अवलोकनको बेला जानकारीमा आएको थियो । त्यसैले गाउँपालिकाले आगामि बर्षहरूमा खानेपानी र सरसफाइको बिषयलाई व्यवस्थित र गुणस्तरयुक्त बनाउंदै लैजान आवश्यक देखिन्छ ।

५.४ सामाजिक समावेशीकरण तथा सुरक्षा

गाउँपालिका क्षेत्रमा बसोवास गर्ने सबै जात, जाती, लिंग, धर्म र सम्प्रदायका व्यक्तिहरूको सार्वजनिक जीवनमा समानुपातिक सहभागितालाई सुनिश्चित गर्ने र समाजमा शान्ति, सुरक्षा र अमन चैन कायम गर्ने बिषय सामाजिक समावेशीकरण र सुरक्षा अन्तर्गत पर्दछन् । यस सन्दर्भमा यो आवधिक योजना तर्जुमागर्ने सिलसिलामा भएका गोष्टिहरूमा छलफलहुंदा उत्साहजनक प्रगतिहरू सुन्नमा आएका छन् । जस्तै यस गाउँपालिकामा महिलाहरूलाई सार्वजनिक काममा अगाडि ल्याउंनकालागि बिभिन्न महिला समूहहरू गठन भएका, विद्यालयमा छात्राहरूको संख्या क्रमशः बृद्धि हुंदै गएको, उपभोक्ता समूहहरूमा महिला तथा दलितहरूको सहभागिता प्रभावकारी भएको, महिला हिंसामा क्रमशः कमी आएको, सम्पत्तिमा महिलाको हक बढ्दै गएको र महिलाको नेतृत्व गर्ने क्षमतामा बृद्धि भएको कुरा आएको छ । हालको अवस्थामा गाउँपालिकामा पूर्णतया अमनचैन र शान्ति सुरक्षाको प्रत्याभूति भएको अवस्था छ । यो ज्यादै सह्रानीय र अरु समग्र विकासको लागि अत्यावश्यक पक्ष हो ।

धेरै राम्रा कुराहरू हुंदाहुंदै पनि अझै गर्नुपर्ने कामहरू धेरै बांकी छ भन्ने धारण राख्दै गाउँपालिकाका सभासदहरूले सामाजिक समावेशीकरणको क्षेत्रमा प्रर्याप्त बजेट तथा कार्यक्रमहरू जान नसकेको, महिला समूहहरूको सकृयतामा कमी रहेको, सामाजिक विभेद निर्मुल हुन नसकेको, छुवाछुत केही मात्रमा कायमै रहेको, पैत्रिक सम्पत्तिमा महिला र पुरुषको समान अधिकार कायम हुन नसकेको र महिलाहरूको आर्थिक

कारोवारको पहुँचमा कमी रहेको कुरा व्यक्त गरेका छन् । वालविवाह बहुविवाहको समस्या पनि केही हदसम्म कायमै छ । गाउँपालिका भित्र रहेका बिभिन्न खालका अपांगता भएका ब्यक्तिहरूको ज्ञान, सिप र क्षमताको विकास गरी स्वरोजगारीका अवसरहरू सृजना गर्न केही प्रयास भएको भए पनि प्रयाप्त हुन नसकेको अबस्था छ ।

स्थानीय स्तरमा सामाजिक समावेशीकरण सुनिश्चत गर्ने बिषय स्थानीय सरकारको दायित्व भित्र पर्दछ । यो एउटा अलग्गै काम भन्दा पनि सबै खालका काममा बिचार गर्नुपर्ने अन्तरविषयिक कुरा हो । यो पूर्बाधार निर्माण जस्तो देखिने बिषय हैन तर वर्तमान विकासको सन्दर्भमा ज्यादै महत्वपूर्ण छ । त्यसैले तर्जुमा हुंदै गरेको आवधिक योजनाले बिशेषगरी एकल महिला, जेष्ट नागरीक अपांगता भएका व्यक्ति र पिछडिएको जातजातीलाई उचित प्राथमिकता सहितका कार्यक्रम र बजेटको व्यवस्था गर्न आवश्यक छ भन्ने गाउँपालिकाको धारणा रहेको पाईन्छ ।

५.५ खेलकुद

बिगत लामो समयदेखि नेपालमा खेलजगत स्वस्फुर्त रूपमा विकास हुंदै आएको हो । विगतको व्यवस्थामा जिल्ला खेलकुद समिति थियो तर गाउँस्तरसम्म त्यसको खासै प्रभाव थिएन । आजको युगको विश्व मानचित्रमा खेलको माध्यमबाट राज्यहरू एकआपसमा नजिकिनुका साथै आफ्नो वर्चश्व प्रदर्शन गर्ने समेत अभ्यास भै रहेको पाइन्छ । हाम्रो देशमा पनि राज्यले हरेका गाउँपालिकामा कम्तिमा एउटा राष्ट्रियस्तरको खेल मैदान निर्माण गर्ने लक्ष्य राखेको छ । सुनछहरी गाउँपालिकाको हाल सबै विद्यालय हातामा साना ठुला खेल मैदान रहेका छन् भन्ने कुरा तत्थ्यांकले देखाउंदछ । यी खेल मैदानहरूको अवस्था सामान्य रहेको छ । यस गाउँपालिकामा एउटा राष्ट्रिय स्तरको खेल मैदान बनाउने लक्ष्य राखिएको भए तापनि हालसम्म सो कार्यले गति लिन सकेको छैन । भएका खेल मैदानहरू पनि स्तरोन्नति गर्नुपर्ने अवस्थामा छन् ।

अधिकांस खेल मैदानहरू पहाडी क्षेत्रमा भएकाले यस गाउँपालिकामा मुख्य गरी भलिबलमा युवाहरूको आकर्षण रहेको पाइन्छ । खेल मैदानकै अभावमा फुटबलको खासै प्रभाव छैन । पछिल्ला दिनहरूमा केही युवाहरू क्रिकेटतर्फ आकर्षित भएको पाइन्छ । खेलकुदको विकासको लागि स्वस्फूर्त रूपमा गठन भएका युवा ल्कवहरू पनि प्राय सबै वडाहरूमा छन् । युवा क्लव गठन तथा सकृयतामा सहयोग गर्ने खासै अरु निकायहरू छैनन् । स्थानीय सरकारको रूपमा गाउँपालिका गठन भएपछि खेलकुदमा क्रियासिल युवाहरूले गाउँपालिकाबाट सहयोगको अपेक्षा गर्नु स्वभाविकै हो ।

भोलिका दिनहरूमा खेलकुदले गाउँपालिकाको पहिचान राख्न सक्ने अवस्था पनि आउंन सक्तछ । संघीय संरचनामा प्रादेशिक तथा स्थानीय सरकार बलियो हुंदैजाने क्रममा अन्तर गाउँपालिका वा अन्तरप्रदेश खेलकुद पनि आयोजना हुन सक्तछ । त्यसैगरी खेलकुद शारीरिक सुगठनका लागि पनि युवाहरुको लागि अति आवश्यक हो । त्यसैले यस गाउँपालिकाले भविष्यमा एक वडा एक खेल मैदानको नीति अवलम्वन गर्नुपर्ने कुरामा सबै सभासदहरू एकमत देखिन्छन् । खेल मैदान हुंदैमा खेलकुदको विकास हुन नसक्ने कुरा विगतको अभ्यासले पनि स्पष्ट पारेको छ । त्यसैले गाउँपालिकाले कम्तीमा पनि एउटा वडामा एउटा खेलको विकासका लागि योजनाबद्ध ढंगले सहयोग गर्ने नीति अवलम्बल गर्नु पर्ने कुरामा कसैको पनि दुईमत छैन । यस प्रकारको योजनालाई सफलिभुत वनाउंनकालागि गाउँपालिका वा वडा स्तरमा खेल

प्रशिक्षकको ब्यवस्था गर्न आवश्यक छ जसको माध्यमबाट गाउँपालिकाभरी नै क्रमबद्ध रूपमा सम्भाव्य खेलकुदको विकास गर्न सकिन्छ ।

५.६ सामाजिक विकास शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष

शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक न्याय, सुरक्षा, सेवा तथा सुविधाको पहुंचमा गुणस्तरीय ढंगले दिगोहुंनेगरी सुधार गरी गाउँपालिका बासीको जीवनयापनलाई सरल, सुलभ र सुखी बनाउने ।

५.७ सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू

(१) विद्यालयहरूको भौतिक पूर्बाधारको सुधारगर्दै सार्वजनिक विद्यालय शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर बृद्धि भएको हुनेछ ।
(२) आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा सुविधाको उपलब्धता तथा गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
(३) खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा सुविधाको उपलब्धता र गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
(४) विपन्न तथा लक्षित वर्ग, जेष्ट नागरिक, एकल महिला तथा दलितको क्षमता, सहभागिता र आधारभूत सेवा तथा सुविधाको पहुँचमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
(५) सु-संस्कृत, सिर्जनशील र व्यवसायिक युवाशक्तिको विकास भएको हुनेछ ।
(६) स्थानीय कला, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्धन भएको हुनेछ ।

५.८ सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षको योजना र बजेट

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१८४	०	०	६०	२४४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	निजीस्रोतका शिक्षकलाई अनुदान	पालिकास्तर	१७ बिद्यालय	५०				५०
२	बिद्यालय घेराबार	पालिकास्तर	५ बिद्यालय	२०				२०
३	कक्षा १२ सम्मको मा वि बनाउने	५	१ बिद्यालय	५				५
४	विद्यालय भवन मर्मत	पालिकास्तर	५ बिद्यालय	५				५
५	भवन (मा वि के)	पालिकास्तर	२ विद्यालय		१५			१५
६	भवन निर्माण (४ कोठे)	५	१ बिद्यालय		४०			४०
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	२ जना	२				
	शिक्षाको जम्मा			**८२**	**५५**	**०**	**०**	**१३५**
	स्वास्थ्य							
८	औजार उपकरण खरिद	सबै	सबै स्वा.के	५				५
९	निःशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	१०				१०
१०	गाउंघर ल्किनिक व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५			७	२२
११	सुत्केरी तथा नवजात शिशु व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	५			२१	२६
१२	कम्प्यूटर उपकरण खरिद	सबै	सबै स्वा.के	१०				१०
१३	निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर संचालन	६,४	२ शिविर	१०			१०	२०
१४	क्षमता बृद्धि तथा अनुगमन	सबै	सबै स्वा के	१०				१०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**६५**	**०**	**०**	**२८**	**१०३**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समिति भवन निर्माण	४	१ भवन	५				५
१६	क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	१				१
१७	अल्लो कपडा बुनाइ तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम			२५		२५
१८	महिला हिंसा तथा वालबिवाह न्यूनीकरण सजगता कार्यक्रम	१,२	२ कार्यक्रम	१				१
१९	वालविवाह सम्बन्धी आधारभूत सर्वेक्षण	पालिकास्तर	१ सर्वेक्षण	२				२
२०	वालल्कव गठन तथा परिचालन	१	५ वटा	१				१
२१	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	५,६	२ वटा	२				२
२२	अपांगहरुका लागि सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम	५			५	१०
२३	जेष्ट नागरिकका लागि न्यानो कपडा वितरण	पालिकास्तर	१ पटक	२				२
२४	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१ पटक	४			५	९
२५	यूवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			१५	२०
२६	दलित विपन्न क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	५० जना	८			१०	१८
	लक्षित वर्गको जम्मा			**३६**	**०**	**२५**	**३५**	**९६**
	खानेपानीः							
२७	भोटानेखोला खा पा निर्माण	१	१ योजना	१०				१०
२८	बाच्छेखोला खा पा निर्माण	१	१ योजना	१०				१०
	खा पा को जम्मा			**२०**	**०**	**०**	**०**	**२०**
	कुल जम्मा			**२०३**	**५५**	**२५**	**६३**	**३५४**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१९**	**-५५**	**-२५**	**-३**	**-११०**

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२८१	८५०	१,३५०	८०	२,५६१
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	अनुदान शिक्षण	पालकिास्तर	३२ विद्यालय	७५				७५
२	प्राविधिक शिक्षालय स्थापना	पालिकास्तर	१ शिक्षालय			९००		९००
३	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	१	३ भवन		४००			४००
४	खेलकुद, परीक्षा र उपलव्धि	पालीकास्तर		१०				१०
५	कक्षा १-१२ मा वि भवन निर्माण	१	१ भवन		१४५			१४५
६	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	६ जना	३			५	८
७	वालकक्षा खाजा व्यवस्थापन	पालिकास्तर	५०० विद्यार्थी	२५			५	३०
८	अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै विद्यालय	१०			६	१६
	शिक्षाको जम्मा			**१२३**	**५४५**	**९००**	**१६**	**१,५८४**
	स्वास्थ्य							
९	निःशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	२५				२५
१०	सुत्केरी तथा नवजात शिशु स्याहार	सबै	सबै स्वा.के	१५			२०	३५
११	स्वास्थ्य चौकी निर्माण (राष्ट्रिय मापदण्ड)	७,३,५	३ भवन			४५०		४५०
१२	गाउंघर ल्किनिक भवन निर्माण	१,२,३,४	४ भवन		२८०		१०	२९०
१३	स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५				१५
१४	तालिम तथा शिविर संचालन	सबै	सबै स्वा.के	३५	२५		१०	७०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**९०**	**३०५**	**४५०**	**४०**	**८८५**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समिति गठन । पुनर्गठन	१,५	१० वटा	२			४	६
१६	सचेतना - महिला हिंसा तथा वालविवाह	३,६	४ कार्यक्रम	३			५	८
१७	वालल्कव गठन तथा परिचालन	२	५ वटा	२			२	४
१८	वालवालिका स्थितिपत्र तयारी र प्रकाशन	पालिकास्तर	१ प्रकाशन	३				३
१९	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	१, २	२ वटा	४				४
२०	अपांग भएका व्यक्तिहरुको विस्तृत सर्वेक्षण	पालिकास्तर	१ सर्वेक्षण	३			२	५
२१	समन्वय समिति क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	२			२	४
२२	जेष्ट नागरिक निशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण	पालिकास्तर	सबै जे ना	६			२	८
२३	व्यवस्थित आरन निर्माण	६	४ आरन	७			२	९
२४	यूवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			५	१०
२५	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१ पटक	६				६
	लक्षित वर्गको जम्मा			**४३**	**०**	**०**	**२४**	**६७**
	खानेपानीः							
२६	वासा खानेपानी योजना निर्माण	२	१ योजना	१२				१२
२७	हाम्जा खा पा योजना निर्माण	५	१ योजना	१३				१३
	खा पा को जम्मा			**२५**	**०**	**०**	**०**	**२५**
	कुल जम्मा			**२८१**	**८५०**	**१,३५०**	**८०**	**२,५६१**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**०**	**०**	**०**	**०**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३५०	६००	८७०	१००	१,९२०
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	२,३	२ भवन			३००		३००
२	निजी शिक्षक अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	८०				८०
३	शिशु कक्षा खाजा व्यवस्थापन	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	५		१००		१०५
४	विद्यालय फर्निचर निर्माण	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	७	१००			१०७
५	अन्तरक्रिया कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
६	कक्षा १-१२ मा वि निर्माण	४	१ विद्यालय	१०	१००	१५०		२६०
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	८ जना	४				४
८	पालिका स्तरीय खेलकुद कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	१५				१५
	शिक्षाको जम्मा			**१२६**	**२००**	**५५०**	**०**	**८७६**
	स्वास्थ्य							
९	निःशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
१०	किशोर किशोरी मैत्री सेवा भवन निर्माण	३,५,७	३ भवन		३००			३००
११	स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण	१,४	२ भवन			३२०		३२०
१२	स्वास्थ्य चौकी व्यवस्थापन तथा अभिमुखीकरण	सबै	सबै स्वा.के	२५				२५
१३	एम्बुलेन्सको व्यवस्था	पालिकास्तर	३ एम्बलेन्स		१००			१००
१४	सेवाग्राही मैत्री सेवा संचालन	पालिकास्तर	सबैवडा	९०				९०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१५५**	**४००**	**३२०**	**०**	**८७५**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समूह पुनरताजगीकरण	६,७	१० समह	२			५	७
१६	स्यानिटरी प्याड निर्माण तालिम	पालिकास्तर	५० जना	२			५	७
१७	वालविबाह सचेतना कार्यक्रम	१,४	४ कार्यक्रम	२			५	७
१८	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	पालिकास्तर	२ कार्यक्रम	२			५	७
१९	अपांगको नेतृत्व तथा क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	२			३	५
२०	अपांग परिचयपत्र वितरण शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२				२
२१	जेष्ट नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२			१०	१२
२२	महिला विकास भवन निर्माण	६	१ भवन	१०			१०	२०
२३	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			५	१०
२४	गा पा स्टेडियम निर्माणको डि पि आर	पालिकास्तर	१	५			५	१०
२५	छुवाछुत मुक्त गा पा घोषणा	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	५			५	१०
२६	सुधारिएको आरन कार्यक्रम, सेरम	१	१ कार्यक्रम	१			४२	४३
	लक्षित वर्गको जम्मा			**४०**	**०**	**०**	**१००**	**१४०**
	खानेपानीः							
२७	कालोमाटो खा पा योजना निर्माण	३	१ योजना	१०				१०
२८	किपाजा, कछारखोला खा पा योजना	३	१ योजना	१३				१३
२९	जाडकरीखोला खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	१२				१२
	खा पा को जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**०**	**३५**
	कुल जम्मा			**३५६**	**६००**	**८७०**	**१००**	**१,९२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६**	**०**	**०**	**०**	**-६**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४३८	६६०	६२०	१२०	१,८३८
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	पक्की आर सि सि आ. वि भवन निर्माण	४,५	२ विद्यालय		२५०			२५०
२	निजीस्रोत शिक्षक अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	८०				८०
३	कक्षा १-१२ मा वि निर्माण	५	१ विद्यालय	५०		२५०		३००
४	शिक्षक क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	५० जना	१०				१०
५	अन्तरक्रिया कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
६	वाल विकास भवन निर्माण	पालिकास्तर	१ भवन	१०	१२५			१३५
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	१२ जना	६				६
८	उपलब्धि, परीक्षा र पुरस्कार	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
	शिक्षाको जम्मा			**१६६**	**३७५**	**२५०**	**०**	**७९१**
	स्वास्थ्य							
९	स्वास्थ्य ल्यावको व्यवस्था	सबै	सबै स्वा.के	१५		३००		३१५
१०	औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	७०				७०
११	आमा सुरक्षा कार्यक्रम	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
१२	भौतिक पूर्वाधार मर्मत तथा निर्माण	सबै	सबै स्वा.के	१०	२००			२१०
१३	विशेषज्ञ सेवा संचालन	५,६	२ शिविर	४०				४०
१४	प्रतिक्षालय निर्माण	४,५,७	३	१५	६०			७५
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१९०**	**२६०**	**३००**	**०**	**७५०**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास भवन निर्माण	५	१ भवन	५		७०		७५
१६	हिंसा पीडित महिलाहरुलाई तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम	५	२५		२०	५०
१७	निर्वाचित महिलाहरुको क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम	५			५	१०
१८	वाल संजाल गठन र परिचालन	पालिकास्तर	१	२			५	७
१९	किशोर किशोरी प्रजनन् स्वास्थ्य तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम	४			५	९
२०	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखिकरण	३,४,७	३ कार्यक्रम	३			५	८
२१	अपांग परिचयपत्र र अभिमुखीकरण	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	२				२
२२	जेष्ट नागरिक निशुल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२			१९	२१
२३	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	४			६	१०
२४	गा पा स्टेडियम निर्माणको थालनी	पालिकास्तर	१	५			२०	२५
२५	पंचेबाजा संरक्षण कार्यक्रम	सबै	७० जना	१०	१०		३०	५०
२६	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१	१०			५	१५
	लक्षित वर्गको जम्मा			**५७**	**३५**	**७०**	**१२०**	**२८२**
	खानेपानीः							
२७	फूलवारी टोलमा खा पा योजना निर्माण	४	१ योजना	१०				१०
२८	नारवाङ्ग खा पा योजना निर्माण	५	१ योजना	८			१०	१८
२९	चलपोलखोला खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	७			१०	१७
	खा पा को जम्मा			**२५**	**०**	**०**	**२०**	**४५**
	कुल जम्मा			**४३८**	**६७०**	**६२०**	**१४०**	**१,८६८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**-१०**	**०**	**-२०**	**-३०**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			५७३	१,००००	१,४०००	१४०	३,११३
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	शिक्षण अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	१४०				१४०
२	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	१,५,६,७	५ भवन	५०		७००		७५०
३	कक्षा १-१२ मा वि भवन निर्माण	६,७	२ भवन	५०	४००			४५०
४	प्राविधिक शिक्षालय स्थापना	पालिकास्तर	१ शिक्षालय	५०		३००		३५०
५	विद्यालय भवन तथा कक्षा कोठा मर्मत	सबै	३२ विद्यालय	५०	३००			३५०
६	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	१६ जना	८				८
७	खेलकुद, परीक्षा, पुरस्कार	पालिकास्तर		१०			१०	२०
	शिक्षाको जम्मा			**३५८**	**७००**	**१,०००**	**१०**	**२,०६८**
	स्वास्थ्य							
८	ल्याव संचालनको लागि जनशक्ति व्यवस्था	सबै	सबै स्वा.के		५०	१००		१५०
९	आमा सुरक्षा	सबै	सबै स्वा.के	३०			२०	५०
१०	औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
११	स्वास्थ्य संस्था फोहोर व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५			१०	२५
१२	१५ सैयांको अस्पताल निर्माण	५	१	५०	२००	३००	५०	६००
१३	स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा. के.	३०			१०	४०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१६५**	**२५०**	**४००**	**९०**	**९०५**
	लक्षित वर्गः							
१४	महिला विकास सहकारी संस्था स्थापना	३,४	२ संस्था	२				२
१५	लैंगिक हिंसा सचेतना कार्यक्रम	पालिकास्तर	२ कार्यक्रम	२				२
१६	सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम		३०			३०
१७	वालमैत्री स्थानीय शासन गा पा घोषणा	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	५			१०	१५
१८	वाल भेला	पालिकास्तर	१ भेला	३			५	८
१९	अपांगहरुका लागि सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम		२०		१०	३०
२०	जेष्ट नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	३			१०	१३
२१	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	१०			५	१५
२२	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१	१२				१२
	लक्षित वर्गको जम्मा			**३७**	**५०**	**०**	**४०**	**१२७**
	खानेपानीः							
२३	कसला खानेपानी योजना	५	१ योजना	१०			५	१५
२४	माजिङ्गखोला डांडाखर्क खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	१०			५	१५
	खा पा को जम्मा			**२०**	**०**	**०**	**१०**	**३०**
	कुल जम्मा			**५८०**	**१,०००**	**१,४००**	**१५०**	**३,१३०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–७**	**०**	**०**	**–१०**	**–१७**

सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट सिलिङ

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१८४	०	०	६०	२४४
२	आ व २०७७।७८ मा	२८१	८५०	१,३५०	८०	२,५६१
३	आ व २०७८।७९ मा	३५०	६००	८७०	१००	१,९२०
४	आ व २०७९।८० मा	४३८	६६०	६२०	१२०	१,८३८
५	आ व २०८०।८१ मा	५७३	१,०००	१,४००	१४०	३,११३
	जम्मा	**१,८२६**	**३,११०**	**४,२४०**	**५००**	९,६७६
	प्रतिशत	१८.९	३२.१	४३.८	५.२	१००

सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	२०३	५५	२५	६३	३५४
२	आ व २०७७।७८ मा	२८१	८५०	१,३५०	८०	२,५६१
३	आ व २०७८।७९ मा	३५६	६००	८७०	१००	१,९२६
४	आ व २०७९।८० मा	४३८	६७०	६२०	१४०	१,८६८
५	आ व २०८०।८१ मा	५८०	१,०००	१,४००	१५०	३,१३०
	जम्मा	**१,८५८**	**३,१७५**	**४,२६५**	**५३३**	**९,८३९**
	प्रतिशत	१८.९	३२.३	४३.३	५.४	१००

बिभिन्न उप-शीर्षक अन्तर्गतको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		शिक्षा	स्वास्थ्य	लक्षितवर्ग	खानेपानी	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१३५	१०३	९६	२०	३५४
२	आ व २०७७।७८ मा	१,५८४	८८५	६७	२५	२,५६१
३	आ व २०७८।७९ मा	८७६	८७५	१४०	३५	१,९२६
४	आ व २०७९।८० मा	७९१	७५०	२८२	४५	१,८६८
५	आ व २०८०।८१ मा	२,०६८	९०५	१२७	३०	३,१३०
	जम्मा	**५,४५४**	**३,५१८**	**७१२**	**१५५**	**९,८३९**
	प्रतिशत	५५.४	३५.८	७.२	१.६	१००

५.९ सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू

(१) सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकलाई कुनै पनि राजनीतिक दलको कार्यकर्ताको रूपमा काम गर्नबाट निरुत्साहित गर्ने ।

(२) विकासको लागि आएको बजेटबाट तलव खानेगरी स्थानीय स्रोतबाट शिक्षक भरना गर्ने विगतको परिपाटीलाई निरुत्साहित गर्ने ।

(३) सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर माथि उठाउंने र निजी विद्यालयहरूको आर्थिक अराजकता नियन्त्रण गर्ने नीति अवलम्बन गर्ने ।

(४) सामुदायिक विद्यालयहरूको पूर्वाधारलाई विगतको गएगुज्रेको स्तरबाट उन्नति गरी सुविधा सम्पन्न घर जस्तो बनाउंने ।

(५) केहीबर्ष भित्रमा पूर्ण रूपमा छुवाछुत मुक्त गाउँपालिका घोषणा गर्ने नीति लिने ।

५.१० सामाजिक विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू

(१) विद्यालयको सुधार र निर्माणको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षकहरुलाई नै जिम्मेवार वनाईने छ ।

(२) शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा प्रभावकारी रूपमा कामगर्ने र लामो समयसम्म यस गाउँपालिकामा सेवागर्ने व्यक्तिहरूलाई बार्षिक रूपमा पुरस्कारको व्यवस्था गरिने छ ।

(३) विद्यालय तथा स्वास्थ्य चौकीहरूको भवन निर्माण गर्दा सम्बन्धित व्यवस्थापन समितिहरूलाई नै बढी जिम्मेवार बनाइने छ ।

(४) पालिका भित्रका युवाहरूको सीपको पहिचानगरी उनीहरूको दक्षता बढाउन प्रोत्साहन हुने खालका कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछ ।

थप टिप्पणीः सामाजिक विकासको क्षेत्रमा पनि परम्परालाई चालुराख्ने भन्दा पनि सेवा र सुविधामा फड्को मार्ने आवश्यकता हो । कार्यक्रम र बजेट पहिलेको जस्तै भयो भने काममा फड्को मारिदैन । यस योजनामा राखिएका कार्यक्रमहरू मध्ये कतिपय परम्परालाई धान्ने खालका नै छन् । यसको कारण शाखागत कर्मचारीहरूको पुरानै मनोबृत्ति हुंनु र निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूलाई तत् सम्बन्धी जानकारीको कमी हुनुले हो । कतिपय कार्यक्रमहरू मोटामोटीरूपमा राखिएका छन् । यो योजना तर्जुमाको सिलसिलामा भएका छलफलहरूबाट पनि यस्ता कार्यक्रमहरूलाई ठाउं र वर्तमान अवस्थाको प्रयाप्त जानकारी नभएका कारणले बिशिष्ट बनाउन सकिएन ।

त्यस्तै शिक्षा र स्वास्थ्यमा पनि धेरै यस्ता मोटामोटी रूपमा राखिएका कार्यक्रमहरू छन् । त्यसैले यो योजनाको दस्तावेजलाई सांकेतिक मानी बार्षिक कार्यक्रम बनाउदा के, कहां, कति र कसरी गर्ने र यसबाट के उपलब्धि हुन्छ भन्ने किटानीका साथ बनाउने प्रयास हुंनेछ भन्ने यस दस्तावेजको सदासयता रहेको छ ।

परिच्छेद ६: बिषयगत योजना - पूर्वाधार विकास

भौतिक पूर्वाधारहरूको विकासको अभावमा कुनै पनि गाउँपालिकाको समग्र विकासका अगाडि बढाउन कठीन हुन्छ । गाउँपालिकास्तरमा पूर्बाधार भन्नाले मूलतः सडक, पक्कीपुल, झोलुंगे पुल, भवन, ऊर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, वैकल्पिक ऊर्जा तथा सञ्चारसंग सम्बन्धित पूर्बाधारहरू पर्दछन् । यस गाउँपालिकामा गाउँपालिका केन्द्रदेखि सबै वडा कार्यालय भएको ठाउंसम्म जाने कच्चि सडक खन्ने काम भएको छ । यी सबै सडकहरूको लम्वाई लगभग १०० कि मि जति होला । यसरी हेर्दा यो गाउँपालिका सडक संजालमा जोडिएको छ तर हालसम्म कुनै पनि सडक कालोपत्रे त परैछ ग्राभेलसम्म पनि हुन सकेका छैनन् । यस गाउँपालिका क्षेत्र भित्र १९ वटा साना ठुला झोलुङ्गे पुलहरू छन् । त्यस्तै यस गाउँपालिकाका ६५ प्रतिशत घरधुरी विद्युत (सोलार समेत) ऊर्जावाट लाभान्वित भएका छन् ।

आ व २०७४।७५ मा गाउँपालिका स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित भएपछि केही बाटोघाटोको निर्माण, सिंचाइ तथा नदी नियन्त्रण एवं सञ्चारका पूर्वाधारहरूको विकासगर्ने काम भैरहेका छन् । सवै वडाहरूमा यत्रतत्र सडक खन्ने काम भएको छ तर यातायातको सुचारु पहुँच हालसम्म हुन सकेको छैन । गाउंबासीहरूले सडकबाट खासै लाभ लिन सकेका छैनन् । सडक पुग्न नसकेका गाउँहरूमा परम्परागत घोडेटो तथा गोरेटो बाटो प्रयोग हुने गरेकोछ । त्यसैले यस गाउँपालिकाको समग्र पूर्बाधारको आवश्यकता, समस्या र सम्भावनाहरूलाई देहाय बमोजिम विश्लेषण गरिएको छः

६.१ सडक

सडक पूर्बाधार विकासको मेरुदण्ड हो । सडकको विकासविना अन्य विकासका आधारहरू स्थापित गर्न कठिन तथा खर्चिलो हुन्छ । गाउँको आर्थिक विकासका लागि पनि सडक संजाल अन्यन्त जरुरी हुन्छ । यस गाउँपालिकामा सडक संञ्जालको विकासका लागि योजना तथा कार्यक्रमहरू स्थानीय सरकारको गठन हुनु भन्दा पहिलेदेखि नै संचालन भइरहेका छन् । स्थानीय सरकार गठन भएपछि पनि सकडलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखी सडक बनाउने योजनाहरू संचालन भैरहेका छन् । यस क्रममा यस गाउँपालिकामा निम्न सडकहरू हाल निर्माणाधिन अवस्थामा छन्

(१) सुलिचौर गाम ढोरपाटन सडक स्तरोन्नति

(२) सुलिचौर पोवाङ फुलिवन उवा थबाङ सडक स्तरोन्नति

(३) सुलिचौर सालघारी हाम्जा जेलबाङ सडक स्तरोन्नति

(४) सुलिचौर फगाम सडक स्तरोन्नति

(५) नमुना मा.बि देखि जैमा मावाङ सडक निर्माण

(६) सालघारी नमुना मा.बि देखि कसला सडक निर्माण

(७) सुलिचौर पोवाङ सेरम गाम ढोरपाटन सडक निर्माण

(८) सुलिचौर फगाम जेलबाङ मिरुल सडक निर्माण

(९) फुलिवन सेरम घुसवाङ मोटरवाटो निर्माण

आ व २०७४।७५ को बजेटको लगभग ६५ प्रतिशत सडकमा नै खर्च भएको देखिन्छ । त्यस्तै आ व २०७५।७६ मा पनि विकास अनुदानको लगभग ६० प्रतिशत सकडमा नै खर्चगर्ने योजना सहित कामहरू भै रहेका छन् । यसरी सबै वडाहरू सडक संजालमा आवद्ध भइसकेका छन् तर प्रायः सबै सडक हिउंदको महिनामा मात्र चल्ने धुले सडकको रूपमा छन् । भएका सडकको स्तरोन्नति गर्ने कार्य प्राथमिकतामा राखेको पाइन्छ तर विकट भौगोलिक अवस्था भएकोले ज्यादै खर्चिलो छ । यस गाउँपालिका भित्र निर्माणाधिन वा निर्माण भएका बिभिन्न ग्रामिण सडकहरू प्रयाप्त सम्भाव्यता अध्ययन, वातावरणीय प्रभाव अध्ययन, बिस्तृत लागत डिजाईन र लागतमा प्रतिफलको बिश्लेषण विना नै बनाइएको पाइएकोछ । जसका कारणले सडकहरूले जनताको पहुँच बृद्धिको सपना देखाएको छ तर पहिरो, भूक्षय, जैबिक बिबिधताको ह्रास र खेतीयोग्य जमिनको क्षति पनि उल्लेख्य मात्रामा भएको देख्न र सुन्न पाइन्छ । त्यसकारण सडक निर्माण गर्दा निर्धारण गरिएका न्यूनतम मापदण्डहरूको पालना गर्नु नितान्त आवश्यक देखिन्छ ।

६.२ विद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा

विगत सातबर्षको तत्थ्यांकसंग तुलनागर्दा यस गाउँपालिकाले बिद्युतीय ऊर्जामा निकै लामो फड्को मारेको देखिन्छ । समग्रमा हाल ६५ प्रतिशत घर परिवारले विद्युतीय ऊर्जाबाट उज्यालो प्राप्त गर्न सफल भएका छन् तर अधिकांस ऊर्जा सोलार प्रविधिबाट हो । यो प्रविधि हेर्दा उपयोगी देखिन्छ तर यसको मर्मत संभार कति खर्चिलो छ ? र कति टिकाउ हुन्छ ? भन्नेकुरा अनुमान गर्न गाह्रो छ । सुनछहरीजस्तो गाउँपालिकामा आफ्नै खोलानालाको पानीबाट उत्पादन हुने विद्युत ऊर्जालाई प्रकासको सबैभन्दा सरल र भरपर्दो स्रोतको रूपमा लिनुपर्ने हुन्छ । गाउँपालिकामा भएका पानीका स्रोत र खोलानाहरूलाई हेर्दा साना तथा मझौला जलविद्युत योजनाका सम्भावनाहरू धेरै देखिन्छन् तर लगानीका अभावले त्यस्ता योजनाहरू बनाउन सकएको छैन । यस गाउँपालिकामा हालसम्म जम्मा ३ वटा साना जलबिद्युत योजनाहरू संचालनमा छन् र १५ कि वा भन्दा बढी विद्युत उत्पादन भैरहेको छ जसबाट हालसम्ममा २०० भन्दा बढी घरघुरी लाभान्भित भएको अवस्था छ ।

६.३ सूचना, संचार र प्रविधि

आजको सूचना प्रविधिको युगमा गाउँपालिकाको सबै गाउँ बस्तीसम्म संचारको सुबिधा पुगोस् भन्ने व्यापक जनचाहना रहनु स्वभाविकै हो । सोही चाहना अनुसार हालसम्ममा यस गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रमा मोवाइल नेटवर्क पुगेको छ। सबै वडा कार्यालय भएका ठाउंहरूमा इन्टरनेटसेवा उपलव्ध गराउंनका लागि गाउँपालिका प्रयासरत छ । यध्यपि केही क्षेत्र अत्यन्त भौगोलिक विकट भएको कारणले मोवाइल तथा इन्टरनेटको नेटवर्क पुग्न नसकेको भनिन्छ । यसलाई पूरा गर्नका लागि सम्बन्धित नीकायहरूसंग समन्वय गरी संचार प्रविधिसंग सम्बन्धित उपकरणहरू थप गर्दै कम्तिमा पनि सबै गाउँ बस्तीमा टेलिफोन र सार्वजनिक निकायहरूमा ईन्टरनेट सुबिधा पुऱ्याउंन गाउँपालिकाले योजनाबद्ध रूपमा पहल गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

६.४ भवन

हालसम्म यस गाउँपालिकाको आफ्नै भवन छैन । गाउँपालिकाले भाडामा कार्यालय राख्ने भवन पनि मुश्किलले पाएको अवस्था छ । गाउँपालिका कार्यालयको कुनै शाखा थपगर्नु परेको खण्डमा भाडामा लिने भवन पनि नपाउंने अवस्था छ । वडाहरू मध्ये वडा नं १ र ३ को पक्की भवन छन् । यी वाहेक अरु कुनै पनि वडाको आफ्नो पक्की भवन छैन । यस गाउँपालिकामा जम्म ४ वटा सामुदायिक भवनहरू छन् । यी भवनहरू प्रायः स्थानीय क्लवहरूले प्रयोग गरेको देखिन्छ । गाउँपालिका भरिमा जम्मा ७ वटा स्वास्थ्य केन्द्रहरू छन् । ती मध्ये ५ वटा स्वास्थ्य केद्रका पक्की भवन छैनन् । भवनको दृष्टिकोणबाट हेर्दा यो गाउँपालिकाको दयनीय अवस्था छ । पक्की भवन निर्माणको काम प्रत्यक्ष रूपमा सडकसंग पनि जोडिएको छ किनभने बाहिरबाट निर्माण सामग्री नल्याई पक्की भवन बन्न सक्तैन । त्यसैले आफ्नै भवनबाट सुरुगरी योजनाबद्ध र प्राथमिकताक्रम तोकी जनतालाई प्रत्यक्ष सेवा दिने निकायहरूका भवनहरू बनाउदै जानु पर्ने अवस्था देखिन्छ ।

६.५ पूर्वाधार विकास शिर्षकको ५ बर्षको लक्ष

भएका पूर्वाधारहरूको स्तरउन्नति गर्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित नयाँ पूर्वाधारहरु व्यवस्थित र सुरक्षित ढंगले निर्माण गरी गाउँपालिकाबासीको जीवनयापन सहज र सुरक्षित बनाउने ।

६.६ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू

(१) भएका मुख्य सडकहरूलाई कम्तीमा ग्राभेलस्तरमा स्तरोन्नतिगरी गाउँपालिकाका सबै वडाकेन्द्रहरूसम्म बर्षैभरि यातायात सुचारु भएको हुनेछ ।

(२) गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरूका भवनहरूको निर्माण, स्तरोन्नति र सुधारगरी गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै कार्यालयहरू व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुनेछ ।

(३) आवश्यक ठाउंहरूमा सिडिबाटो तथा तटबन्धहरू निर्माणगरी पैदल यात्रा सुन्दर, सुखदायक र सुरक्षित भएको प्रत्याभूति हुनेछ ।

६.७ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षको योजना तथा बजेट

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३६८	७५०	१,२५०	१५०	२,५१८
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः:							
१	फुलिवन घुस्वाङ सडक विस्तार	१	२० कि मि	५		३५०		३५५
२	बाहिरिगाम गोहाखोला हुदै विभाङ सडक	२	१० कि मि	५		२००		२०५
३	बाहिरिगाम, गजा हुदै गा पा जोड्ने सडक	३	१५ कि मि	१०		२५०		२६०
४	स्यूरी वडा कार्यालयदेखि तनीफेद हुदै गा पा जोड्ने सडक	४	११ कि मि	५		२००		२०५
५	मा वि कमला देखि माभाङ कृषि सडक विस्तार	५	१० कि मि	४		२५०		२५४
६	फगाम वडा पालिकादेखि धडसी हुदै गा पा जोड्ने सडक	६	२१ कि मि	५	३५०			३५५
७	गलवाङ, खिवाङ देखि मामाङ हुदै गा पा जोड्ने सडक	७	१६ कि मि	१०	४००			४१०
	सडकको जम्मा			**४४**	**७५०**	**१,२५०**	**०**	**२,०४४**
	भवनः							
८	वडा कार्यालय, भित्रीगाम निर्माण	२	१	३४				३४
९	वडा कार्यालय, फगाम निर्माण	६	१	३४				३४
१०	सहीद संग्राहालय भवन निर्माण	६	१	१०				१०
	भवनको जम्मा			**७८**	**०**	**०**	**०**	**७८**
	पुलः							
११	सेरम झोलङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल	१००				१००
१२	भित्री गाम झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल	१००				१००
१३	हारम भै खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	३	१ पुल	१००				१००
१४	मनमाङ खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल				७५	७५
१५	रिमा खोला (भित्री गाम) झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल				७५	७५
	पुलको जम्मा			**३००**	**०**	**०**	**१५०**	**४५०**
	कुलजम्मा			**४२२**	**७५०**	**१,२५०**	**१५०**	**२,५७२**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–५४**	**०**	**०**	**०**	**–५४**

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४२७	५१०	८१०	१६०	१,९०७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	गामदेखि स्याउलिवाङ जोड्ने सडक	३	२० कि मि			४००		४००
२	घुस्वाङदेखि उवा जोड्ने सडक	१	७ कि मि			२००		२००
३	मामाङदेखि गा पा जोड्ने सडक	७	५ कि मि			२२५		२२५
४	धुङसीदेखि नारवाङ हुंदै गा पा जोड्ने सडक	६	१० कि मि		३००			३००
५	गाजादेखि २ नं वडामा जाने सडक	२,३	९ कि मि		२१०			२१०
	सडकको जम्मा			**०**	**५१०**	**८२५**	**०**	**१,३३५**
	भवनः							
६	वडा कार्यालय, कसला भवन निर्माण	५	१ भवन	३५				३५
७	वडा कार्यालय, स्यूरी भवन निर्माण	४	१ भवन	३५				३५
८	गा पा भवन निर्माण	५	१ भवन	२००				२००
	भवनको जम्मा			**२७०**	**०**	**०**	**०**	**२७०**
	पुलः							
९	किसनवाङदेखि सुनछहरी झरना जोड्ने झोलुङ्गेपुल निर्माण	४,५	१ पुल	१००				१००
१०	गजघो (भित्री गाम) झोलुङ्गेपुल निर्माण	२	१ पुल	६०				६०
११	वाछेखोला झोलुङ्गेपुल निर्माण	१	१ पुल				१६०	१६०
	पुलको जम्मा			**१६०**	**०**	**०**	**१६०**	**३२०**
	कुलजम्मा			**४३०**	**५१०**	**८२५**	**१६०**	**१,९२५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–३**	**०**	**–१५**	**०**	**–१८**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४५७	४००	५८०	२००	१,६३७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	जेलवाङ वाडा कार्यालय ऐसेलुखर्क हुदै जलजला जाने सडक	७	२५ कि मि		५०	२००		२५०
२	धारा देखि भनवाङ जोड्ने कृषि सडक	५	५ कि मि			८०	५०	१३०
३	फूलिवन झंडकी सडक	१	७ कि मि			१००		१००
४	घुस्वाङ डाङ्गोदेखि सजर हुदै गोठवाङ सडक	१	१२ कि मि		२००			२००
५	झेलिगडदेखि वडा कार्यालय जोड्ने सडक	२	४ कि मि		१००			१००
६	मौलावनदेखि घुस्वाङ जोड्ने सडक	१,३	४० कि मि		५०			५०
७	भित्रि गाम वडा कार्यालयदेखि डागासम्मको सडक	२	१२ कि मि			२००		२००
८	गरायोडाँडा कोरवाङ जोड्ने सडक	७	८ कि मि	५०				५०
	सडकको जम्मा			**५०**	**४००**	**५८०**	**५०**	**१,०८०**
	पुलः							
९	नूनेबेसी सोमाखोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१,४	१ पुल	१५०				१५०
१०	दोहरीखोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल	१००				१००
११	सेरमाप खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल	१००			५०	१५०
	पुलको जम्मा			**३५०**	**०**	**०**	**५०**	**४००**
	अन्यः							
१२	सेरमखोला झोलुङ्गेपुलदेखि वि क डेरासम्म सिडिबाटो	१	४ कि मि	५७			५०	१०७
१३	ठुलिगाउं गोरेटो सिडि निर्माण	३	३ कि मि	४०			५०	९०
१४	सेरम वडा भवनदेखि दमाङसम्म गोरेटो बाटो	१		१०				१०
१५	विवाङ्गदह मन्दीर एवम् तालसंरक्षण	२	१ योजना	५	३०			३५
१६	केन्द्रीय विद्युत लाईन विस्तार	३	१ योजना	५		५०		५५
१७	रिपुकोट पर्यटकीय स्थल सम्भाव्यता अध्ययन	६	१	५				५
१८	केवलकार निर्माणको लागि सम्भाव्यता अध्ययन	७	१	५				५
	अन्यको जम्मा			**१२७**	**३०**	**५०**	**१००**	**३०७**
	कुलजम्मा			**५२७**	**४३०**	**६३०**	**२००**	**१,७८७**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-७०**	**-३०**	**-५०**	**०**	**-१५०**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४५६	४४०	६२०	२४०	१,७५६
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	फुलिवन सेरम सडक	१	११ कि मि			२००		२००
२	सालवारी जेलवाङ वडा कार्यालय सडक स्तरउन्नति	७	२५ कि मि			२२०		२२०
३	मौलावाङ वाहिरि गाम भित्री गाम सडक	२,३	२५ कि मि			२००		२००
४	सुलिचौरदेखि फगाम वडा कार्यालयसम्म सडक स्तरउन्नति	६	२० कि मि		२००			२००
५	विभाङ, तिलाचन, जन्तर जलजला हुदै जेलवाङसम्म पर्यटकीय सडक	१,२,७	१०० कि मि	४५६				४५६
	सडकको जम्मा			**४५६**	**२००**	**६२०**	**०**	**१,२७६**
	भवनः							
६	वाहिरिगाम वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	२	१ भवन		८०			८०
७	सेरम वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	१	१ भवन		८०			८०
८	जेलवाङ वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	७	१ भवन		८०			८०
	भवनको जम्मा			**०**	**२४०**	**०**	**०**	**२४०**
	अन्यः							
९	फगाम ठूलोगाउं तटबन्ध	६	५०० मि				१२०	१२०
१०	फुलिवन शान्तिखोला तटबन्ध	१	३०० मि				१२०	१२०
११	सुनछहरी पर्यटन पूर्वाधार विकास	४	१ योजना	१०				१०
	अन्यको जम्मा			**१०**	**०**	**०**	**२४०**	**२५०**
	कुलजम्मा			**४६६**	**४४०**	**६२०**	**२४०**	**१,७६६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१०**	**०**	**०**	**०**	**-१०**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४२५	५००	७००	२८०	१,९०५
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	स्यूरी घोगाछेडा बाट गा पा जोड्ने सडक	४	१३ कि मि			१००		१००
२	गोहाखोला बागलुङ जोड्ने सडक	२	५३ कि मि			२५०		२५०
३	स्यूरीको तनिफेद सौहाङ हुदै सुनछहरी झरना जोड्ने सडक	४	७ कि मि			२५०		२५०
४	धनवाङ जेलवाङ जोड्ने सडक	५,७	७ कि मि			१००		१००
५	सेरम खेरवाङदेखि उरीवाङ हुदै तिलाचन जोड्ने कृषि सडक	१	२५ कि मि		२००			२००
६	जेलवाङ रिगेम हुदै मिरुल जोड्ने सडक	७	३५ कि मि		३००			३००
	सडकको जम्मा			**०**	**५००**	**७००**	**०**	**१,२००**
	पुलः							
७	सेरम यावाङ मसिन जोड्ने झोलुङ्गेपुल	१	१ पुल	१००				१००
८	मङरवान झोलुङ्गेपुल	२	१ पुल	१००				१००
९	फगामको घुङसी र जेलवाङको खिवाङ जोड्ने झोलुङ्गेपुल	६,७	१ पुल	१००				१००
१०	कसला जवाङ फेद गम्स्यालवेरी जोड्ने झोलुङ्गेपुल	५	१ पुल	१६५				१६५
	पुलको जम्मा			**४६५**	**०**	**०**	**०**	**४६५**
	अन्यः							
११	कसला तटबन्ध	५	१				१००	१००
१२	जेलवाङ तटबन्ध	७	१				१००	१००
१३	भित्री गाम तटबन्ध	२	१				८०	८०
१४	केन्द्रीय विद्युत लाइन विस्तार योजना	४	१ योजना			५०		५०
१५	नारवाङ्ग खेल मैदान स्तरोन्नति	५	१ योजना	१०				१०
	अन्यको जम्मा			**१०**	**०**	**५०**	**२८०**	**३४०**
	कुलजम्मा			**४७५**	**५००**	**७५०**	**२८०**	**२,००५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-५०**	**०**	**-५०**	**०**	**-१००**

पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तरगतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट सिलिङ

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७	३६८	७५०	१,२५०	१५०	२,५१८
२	आ व २०७७।७८	४२७	५१०	८१०	१६०	१,९०७
३	आ व २०७८।७९	४५७	४००	५८०	२००	१,६३७
४	आ व २०७९।८०	४५६	४४०	६२०	२४०	१,७५६
५	आ व २०८०।८१	४२५	५००	७००	२८०	१,९०५
	जम्मा	**२,१३३**	**२,६००**	**३,९६०**	**१,०३०**	**९,७२३**
	प्रतिशत	**२१.९**	**२६.७**	**४०.७**	**१०.६**	**१००**

पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७	४२२	७५०	१,२५०	१५०	२,५७२
२	आ व २०७७।७८	४३०	५१०	८२५	१६०	१,९२५
३	आ व २०७८।७९	५२७	४३०	६३०	२००	१,७८७
४	आ व २०७९।८०	४६६	४४०	६२०	२४०	१,७६६
५	आ व २०८०।८१	४७५	५००	७५०	२८०	२,००५
	जम्मा	**२,३२०**	**२,६३०**	**४,०७५**	**१,०३०**	**१०,०५५**
	प्रतिशत	**२३.१**	**२६.२**	**४०.५**	**१०.२**	**१००**

बिभिन्न उप-शीर्षक अन्तरगतको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		सडक	भवन	पुल	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७	२,०४४	७८	४५०		२,५७२
२	आ व २०७७।७८	१,३३५	२७०	३२०		१,९२५
३	आ व २०७८।७९	१,०८०		४००	३०७	१,७८७
४	आ व २०७९।८०	१,२७६	२४०		२५०	१,७६६
५	आ व २०८०।८१	१,२००		४६५	३४०	२,००५
	जम्मा	**६,९३५**	**५८८**	**१,६३५**	**८९७**	**१०,०५५**
	प्रतिशत	६९.०	५.८	१६.३	८.९	१००

६.८ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू

(१) विद्यमान नियम कानूनको परिधिभित्ररही गाउँपालिकाको योजना अन्तर्गतका निर्माणका काममा ठेकेदारद्वाराभन्दा सम्भव भएसम्म उपभोक्ता समूह परिचालनगर्ने नीति अवलम्वन गर्ने ।

(२) गाउँपालिकाबाट गरिने १५ लाख भन्दा बढी खर्चभएका कुनै पनि निर्माणका कामको सार्वजनिक सुनुवाईकालागि गाउँपालिका तयार र उद्धार रहने ।

(३) अधुरो संस्कारलाई परित्यागगर्दै दीर्घकालीन, सुरक्षित र प्रत्यक्ष लाभ हुने खालका पूर्वाधारहरूको निर्माण र स्तरोन्नति गर्ने नीतिलिने ।

(४) प्रत्यक्ष आय आर्जनसंग जोडिने र स्थानीय रोजगारी सृजना हुनेखालका पूर्बाधारलाई प्राथमिकतादिने नीति लिने ।

६.९ पूर्वाधार विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू

(१) कुनै पनि निर्माणको काम ठेकेदारबाट वा उपभोक्ता समूह मध्ये जोसुकैबाट गरिएको भएपनि त्यस्ता कामबाट हुनसक्ने चुहावटको अवस्थालाई गाउँपालिकाले सून्य सहनसिलताको नीति लिनेछ ।

(२) नयाँ निर्माणलाई भन्दा भएका पूर्बाधरहरूको स्तरेन्नतिगरी व्यवहारिक र प्रत्यक्ष रूपमा जनताले सेवा र सुविधा पाउंने खालका पूर्वाधारहरूलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

(३) सडक, भवन, र अन्य निर्माण सम्बन्धी कामगर्दा सम्भाव्यता अध्ययन, वाताबरणीय प्रभाव अध्ययन, बिस्तृत लागत डिजाईन, लगानीमा प्रतिफलको बिश्लेषण र निर्माण अचार संहिता अनिवार्य रूपमा पालना गर्ने व्यवस्था गरी निर्माण कार्यहरू सबल, दीगो र सुरक्षित बनाउने ।

(४) जुनसकै निर्माणको कामगर्दा सुरुमा नै सवै विवरणसहितको वोर्डराखी काम संचालन गर्ने ।

(५) ठूला पूर्वाधारहरूको निर्माणगर्दा वातावरणलाई सकेसम्म कम क्षति गर्नेगरी सकेसम्म मेसिनको प्रयोग कमगर्ने सोचले काम गरिने छ ।

परिच्छेद ७: बिषयगत योजना - वातावरण तथा विपद

वातवरण तथा विपद अन्तर्गत वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उपन्न प्रकोप नियन्त्रण तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी बिषय शीर्षकहरू पर्दछन् । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा विपद जोखिम तथा व्यवस्थापनका दृष्टिकोणले हेर्दा धेरै पक्षमा जोखिमपूर्ण अवस्था रहेको पाइन्छ । यहाँ जलजन्य प्रकोप कमै होला किनभने यस गाउँपालिकामा कुनै ठुला नदीहरू छैनन् तर धेरैजसो जमिन धेरै भिरालो भएकाले पहिरोको जोखिम उच्च देखिन्छ । मेसिनको प्रयोगगरी भिरालो जमिनमा जतातत्तै मोटरबाटो खन्नाले यस प्रकारको जोखिम अझै बढाएको छ । यस गाउँपालिकामा निर्माण भएका बिभिन्न पूर्बाधारहरू निर्माण गर्नुपूर्व वातारणीय प्रभाव अध्ययन विना गरिएको पाईएकोले यसबाट पहिरो लगायत अन्य जोखिमहरू बढी नै देखिन्छन् । साधारणतय मध्यपहाडी क्षेत्रमा जलवायु उत्पन्न विपदहरूमध्ये प्रमुख रूपमा खडेरी, बाढी, पहिरो, रोग, किटाणु, हुरी बतास, डढेलो, असिना आदि रहेका छन् । यस मध्ये सुनछहरी गाउँपालिका क्षेत्रमा खडेरीको प्रभाव सवैभन्दा बढी हुने अनुमान गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी पहिरो अर्को सम्भाव्य विपद हुन सक्तछ भने वनमा लाग्ने डढेलो पनि विनासकारी विपद हुन सक्तछ ।

यध्यपि समग्रमा वन व्यवस्थापन तथा जलाधार संरक्षणका कार्यक्रमहरू तदारुकताकासाथ कार्यान्ययन गर्न सकेमा वनको हैसियतमा सुधार गर्न सकिने धेरै सम्भावनाहरू देखिन्छन् । वन पैदावारको आपूर्तिमा सहज हुनसक्नु भनेको महिलाहरूको काममा सजहता आउंनु पनि हो किनभने घाँस, दाउरा, सोत्तर, आदि को व्यवथापनमा महिलाहरू नै बढी संलग्न देखिन्छन् । दीगो वन व्यवस्थापनबाट वनपैदावारमा आधारित उद्योगहरूको लागि कच्चा पदार्थ उपलब्धभई वन उद्यमको विकासमार्फत स्थानीय रोजगारी तथा जिविकोपार्जनमा सुधार गर्नसकिने संभावनाहरू पनि छन् । त्यसैगरी भू-क्षय कमगर्नसके गाउँपालिकाले सिमित स्रोत र साधन खर्च गरेर बनाएका पूर्वाधारहरूको संरक्षण हुनेछ र भूमिको उत्पादकत्व क्षमता समेत संरक्षण हुन्छ । फलस्वरुप कृषि उत्पादनमा बृद्धि गर्न सकिने संभावनाहरू रहन्छन् । यस्तै भू-संरक्षण कार्यक्रमबाट विपद न्यूनीकरणमा समेत टेवापुग्ने संभावना रहेको हुन्छ ।

७.१ वन र जैविक विविधता

यस गाउँपालिकाको जम्मा क्षेत्रफलको ४६ प्रतिशत वनले ढाकेको छ । यो राष्ट्रिय औषत नजिकैको तत्थ्यांक हो । यस गाउँपालिका क्षेत्रमा सरकारी वन, सामुदायिक वन, कवुलियती वन र केही धार्मिक वन समेत रहेका छन् । धेरैजसो वनक्षेत्रको हावापानी शितोष्ण खालको भएको हुनाले सल्ला प्रजातिका कोणधारी वनस्पतिहरू वढी पाइन्छन् । उचाई अनुसार यस गाउँपालिकामा पाइने मुख्य वनस्पतिमा खयर, साल, उत्तीस, पैयुं, ओखर, गुराँस, सल्ला, अंगेरु, वाँझ, खर्सु, लहरे पिपल आदि छन् । यस गाउँपालिकाको वनमा विभिन्न प्रकारका जडिवुटीहरू पाइन्छन् । ती मध्ये, टिमुर, काउलो, अल्लो, सुगन्धवाल, चिराईतो, जस्ता जडिवुटीहरू यस क्षेत्रवाट निर्यात हुने गरेका छन् । तर कुन जडिबुटी कुन वनमा हुन्छ ? उत्पादन र संकलनको अवस्था कस्तो छ ? प्रशोधनको सम्भावना छ कि छैन ? आदि बिषयमा हालसम्म कुनै अध्ययन अनुसन्धान भएको देखिदैन ।

यस गाउँपालिकामा पालिने पाल्तु जनावरहरुमा वाख्रा, गाई, भैंसी, वंगुर, भेडा आदि हुन् भने पंक्षीमा परेवा, कुखुरा र हाँस हुन् । तर कुनै पनि पशुपालन व्यवसायीक रूपमा हुन नसकेको र व्यक्तिगत रूपमा

गरिने पशुपालनमा उत्पादनमुलक नभएको र खासगरी कम्पोष्ट मलका लागि पालिनेकुरा किसानहरू बताउंदछन् । त्यसैले पशुपालनलाई क्रमश व्यवसायीकतातर्फ अगाडि बढाउंदै खुल्ला चरिचरन रोकी सबैखाले वनको हैसियतमा सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ । यस प्रकारको योजनाबद्ध विकासगर्न सकेमा कबुलियती वन तथा सामुदायीक वनमा जडिबुटी तथा गैरकाष्ट वन पैदावार उत्पादनलाई प्रोत्साहितगरी वन स्रोतलाई आय आर्जनमा उपयोग गर्न सकिने सम्भावनाहरू देखिन्छन् ।

७.२ विपद

गाउँपालिकामा हाल सम्ममा विपद व्यवस्थापनको लागि कुनै प्रयास भएको देखिदैन किनभने बिगत धेरै बर्षदेखि यस क्षेत्रमा कुनै ठुलो विपद आईपरेको छैन । यो आवधिक योजनाको पनि सदासयता छ कि त्यस्तो विपद आगामि दिनमा पनि नआओस् । तर आईहाल्यो भने के गर्ने भन्ने सन्दर्भमा नेपाल सरकारले जारी गरेको विपदको तयारी र व्यवस्थापन निर्देशिकामा स्थानी सरकारको भूमिकामा स्पष्ट उल्लेख गरेको छ । बि सं २०७२ मा आएको गोर्खा केन्द्रित भूकम्पले पनि नेपालीहरूलाई ठुलो पाठ सिकाएको छ । यो सिकाई र नेपाल सरकारको निर्देशिका अनुसार कम्तीमा पनि प्रत्येक वडामा एक विपद व्यवस्थापन गाउँ समिति स्थापना गर्न आवश्यक देखिन्छ । सकिन्छ भने त यस्ता समितिहरू प्रत्येक गाउँ बस्ती स्तरमा खडा गर्न आवस्यक छ । यस्ता समितिहरूलाई प्राकृतिक प्रकोप, आकस्मिक समस्या वा आपतकालीन अवस्था आइपरेको अवस्थामा उद्धार, राहत तथा पुनःस्थापना जस्ता कार्यमा क्रियासिल गराउनु पर्ने हुन्छ । साथै यस्ता समितिहरूले भैपरि आउने समस्याहरूको सरल निकासको लागि पूर्वानुमान तथा योजना निर्माण र पूर्वतयारीका लागि गाउँपालिकालाई सहयोग र सहजीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ ।

विपदको पूर्बतयारीको सिलसिलामा प्रत्येक गाउँकालागि विपद आईहालेको खण्डमा बस्नका लागि सुरक्षित स्थान समेत तोक्नु आवश्यक छ । त्यसै गरी गाउँपालिकाले भूकम्प रहित भवन निर्माण सम्वन्धी आचार संहित लागु गर्नुका साथै यस्ता भवनहरूको निर्माणमा आवश्यक परामर्श समेत उपलव्ध गराउने संयन्त्रको विकास गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्ता प्रकारका सबै समितिहरूमा विपदको तयारी र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक खर्चको लागि एक विपद व्यवस्थापन कोष समेत निर्माण गर्नु पर्दछ ।

यस गाउँपालिकामा लगभग २० प्रतिशत फुस अर्थात खरको छाना भएका घरहरू भएकोकुरा तथ्याङकले देखाएको छ । फुसको छाना हुनु भनेको आगलागिबाट आउंने विपदको सबैभन्दा ठुलो जोखिम हो । एउटा फुसको छाना भएको घरले आफ्नो मात्र नभएर टिन वा ढुङ्गाका छाना भएका अरु १० छिमेकी घरहरूलाई समेत जोखिम बढाउंछ । त्यसैले यस्ता फुसका छाना भएका घरहरूलाई टिन वा ढुङ्गाको छानामा बदल्न सकियो भने आगलागिबाट आउंने विपदको कम्तीमा पनि ५० प्रतिशत न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । त्यसैगरी ४६ प्रतिशत वनक्षेत्र हुनु आफैंमा राम्रो भएतापनि हावाहुरीको क्रम र परिमाण बढ्दै गएको वर्तमान परिवेशमा डंढेलोको सम्भावना बढी हुन्छ । वनमा डंढेलो लागेमा वनको विनास त छदैछ, नजिकको बस्तीलाई समेत खतरा हुन सक्तछ । त्यसैले डंडेलो लाग्नसक्ने वनमा अग्नीरेखाहरू बनाउंन सकियो भने डंढेलो नियन्त्रणगर्न केहीहदसम्म सहयोग पुग्न सक्तछ ।

७.३ वातावरण

गाउँपालिकाको वातावरणीय सरसफाई तथा पूर्वाधार विकासको वर्तमान अवस्थालाई हेर्दा यस गाउँपालिकामा वातावरण संरक्षण संवर्द्धन तथा प्रवर्द्धन लगायतका सचेतनामूलक कार्यक्रमहरू बेलाबखतमा संचालन गर्ने गरिएको पाईयो । यसैगरी आउंदा बर्षहरूमा वृक्षारोपण र हरित प्रबर्द्धन जस्ता कार्यहरू गरी वातावरण संरक्षणमा विशेष जोड दिनुपर्नेमा सबैको एकमत देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा भएका सामुदायिक वनको अवस्थालाई हेर्दा जनताले सामुदायिक वनको अवधारणालाई आत्मसाथ गरेको पुष्टि हुन्छ ।

प्राय सबै वडाहरूमा राष्ट्रिय पर्ब तथा उत्सवहरूको समयमा स्वास्थ्य तथा सरसफाइका कार्यक्रमहरूको संचालन गर्ने, जनचेतना फैलाउने, शौचालय निर्माणको लागि अनुदान उपलव्ध गराउने साथै घरायसी सफाई सम्वन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्ने गरेको पाईन्छ । विपन्न वर्गलाई वातावरणीय सफाईको लागि आवश्यक सहायता उपलव्ध गराउने गाउँपालिकाको नीति रहेको छ । बेलाबखत विद्यालय स्तरमा आयोजना गरिने सरसफाई कार्यक्रमहरूले निरन्तरता पाइरहेका छन् । साथै यस्ता कार्यहरूमा यस क्षेत्रका सामुदायिक संघ संस्थाहरूको समेत सक्रीय योगदान रहेको छ ।

आगामि दिनहरूमा गाउँपालिकाले हरियाली क्षेत्र विस्तार तथा प्रबर्द्धन गर्नुपर्ने, सुधारिएको चुल्हो कार्यक्रमलाई व्यापकता दिनुपर्ने, व्यक्तिगत तथा सार्वजनिक चर्पि निमार्ण बढाउंदै लानुपर्ने, गोठ सुधार अनुदानको व्यवस्था हुनुपर्ने र पोखरी संरक्षण तथा निर्माणलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने, फुसको छानालाई टिनमा परिणतगर्न पहल गर्नुपर्ने, विभिन्न जंगलमा अग्नीरेखा निर्माण गर्नुपर्ने, आदि आवश्यकताहरू देखिन्छन् । समग्रमा गाउँपालिकाले वातावरण सबैको प्रयासबाट जोगाउनुपर्ने हो भन्ने जनचेतना जगाउंदै सबै विकासका काममा वातावरणमैत्री सोचकासाथ अगाडि बढ्नु आवश्यक छ ।

७.४ वातावरण तथा विपद शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष

वन, वातावरण, प्राकृतिक स्रोत तथा उपलव्ध खनिज पदार्थको सम्बर्द्धन, संरक्षण र दीगो उपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनले ल्याएका चुनौतीहरू र सम्भाव्य विपदका जोखिमहरू सहन गर्नसक्ने स्तरको जीवनयापन विकास गर्ने ।

७.५ वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू

(१) सामुदायिक वन कार्यक्रममार्फत वन श्रोतको संरक्षण। सम्बर्द्धन तथा वैज्ञानिक व्यवस्थापन र संचितीमा वृद्धि भएको हुनेछ ।
(२) जलाधार संरक्षण तथा भूमिको एकीकृत तथा व्यवस्थित उपयोगमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
(३) गाउँको सुन्दरता तथा पर्यावरणीय स्वच्छता र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।
(४) विपद् जोखिमको सामना गर्ने क्षमताको बृद्धिभै विपदबाट हुंने क्षति न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।

७.६ वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षे योजना तथा बजेट

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			९२	०	०	०	९२
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन उपभोक्ता सचेतना र क्षमता विकास गोष्टि	४	३ गोष्टि	६				६
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति गठन र सचेतना	सबै	१० समिति	१०				१०
३	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	१,२	२ नर्सरी	१०				१०
४	सामदुायिक वन कांटछाट तथा व्यवस्थापन	सबै	१४ वन	१४				१४
५	जडीबुटि उत्पादन क्षमता विकास र सहयोग	सबै	१४ समुदाय	१४				१४
	वनको जम्मा			**५४**	**०**	**०**	**०**	**५४**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
६	व्यक्तिगत चर्पि निर्माण अनुदान	२,३	१०० घर				१०	१०
७	टोल गाउँ सरसफाई कार्यक्रम	४	२ पटक	२				२
८	पिउने पानी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	१	२० वटा	२०				२०
९	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना वनाउने	५,६,७	३ योजना	१५				१५
१०	वातावरण सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	सबै	२८ कार्यक्रम	१४			१४	२८
११	उच्च समथर भू-भागमा पोखरी निर्माण	सबै	१४ पोखरी	१४	२८			४२
	वातावरणको जम्मा			**६५**	**२८**	**०**	**१४**	**१०७**
	विपदः							
१२	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४				१४
१३	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	४२				४२
१४	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	सबै	१४ तालिम	४२				४२
१५	हेलिप्याट निर्माण	सबै	७ हेलिप्याट	३५				३५
१६	सबै वडामा विपद व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा थप गर्ने	सबै	७ कोष		३५			३५
	विपदको जम्मा			**१३३**	**३५**	**०**	**०**	**१६८**
	कुलजम्मा			**२५२**	**६३**	**०**	**१४**	**३२९**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१६०**	**-६३**	**०**	**-१४**	**-२३७**

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३४	३४०	५४०	८०	१,०९४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन उपभोक्ता सचेतना र क्षमता विकास गोष्टि	५	४ गोष्टि	५			५	१०
२	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	४,५	२ नर्सरी	२०	२०			४०
३	जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन	३,७	२० समूह				४०	४०
४	वन डडेलो नियन्त्रण रेखा निर्माण	सबै	१० किमि	१०	२०			३०
	वनको जम्मा			**३५**	**४०**	**०**	**४५**	**१२०**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
५	व्यक्तिगत चर्पि निर्माणको लागि अनुदान	१,२,३	३०० प	६०				६०
६	टोल गाउँ सरसफाई कार्यक्रम	५,६,७	६ कार्यक्रम				३०	३०
७	पिउने पानी तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	२,३	१० योजना			१५०		१५०
	वातावरणको जम्मा			**६०**	**०**	**१५०**	**३०**	**२४०**
	विपदः							
८	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४	१४०	२८०		४३४
९	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	२८			२८	५६
१०	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	पालिका	२ तालिम	१०			४	१४
११	हेलिप्याट स्तर उन्नति	सबै	७	७				७
१२	वडामा विपद व्यवस्थापन कोषमा रकम थप गर्ने	सबै	७	२१	२१		७	४९
१३	पालिकास्तरीय विपद व्यवस्थापनकोष स्थापना	पालिका	१	१०	१००	१००		२१०
१४	फुसको छानालाई टीनमा परिणत गर्न अनुदान	पालिका	५०० प	१०	२०			३०
	विपदको जम्मा			**१००**	**२८१**	**३८०**	**३९**	**८००**
	कुल जम्मा			**१९५**	**३२१**	**५३०**	**११४**	**१,१६०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६१**	**१९**	**१०**	**-३४**	**-६६**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१८३	०	०	१००	२८३
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	सामुदायिक तथा राष्ट्रिय वनको टिमुर संकलन गरी रस निकाल्ने उद्योग स्थापना	२,३,७, ५	१ उद्योग	३०			३०	६०
२	कृषि वन कार्यक्रमको सम्भावना अध्ययन	पालि	१ अध्ययन	५				५
३	डडेलो नियन्त्रण सचेतना गोष्टि	पालि	२ गोष्टि	१०			१०	२०
४	बृक्षा रोपण (रुद्राक्ष)	पालि	१,००० वोट	५०				५०
	वनको जम्मा			**९५**	**०**	**०**	**४०**	**१३५**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
५	वातावरण संरक्षण गिति प्रतियोगिता	पालि	१ कार्यक्रम	५			५	१०
६	पिउने पानी मुहान तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्वर्द्धन	६	४० मुहान				२०	२०
७	व्यक्तिगत चर्पि निर्माण अनुदान	४,५	२०० प	२०			१०	३०
८	वातावरण संरक्षण हजिरीजवाफ प्रतियोगिता	सबै	सबै वि	१६			१६	३२
	वातावरणको जम्मा			**४१**	**०**	**०**	**५१**	**९२**
	विपदः							
९	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	पालि		२०				२०
१०	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	७ गोष्टि	२१				२१
११	फुसको छानालाई टीनमा परिणत गर्न अनुदान	पालि	१०० प	२०				२०
१२	विपत व्यावस्थापन समिति गठन तथा शसक्तिकरण	सबै	७ समिति	७			१४	२१
	विपदको जम्मा जम्मा			**६८**	**०**	**०**	**१४**	**८२**
	कुल जम्मा			**२०४**	**०**	**०**	**१०५**	**३०९**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-२१**	**०**	**०**	**-५**	**-२६**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२३७	०	०	१२०	३५७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन तथा फलफूल नर्सरी निर्माण र व्यवस्थापन	३,४,५	३ नर्सरी	३०				३०
२	टिमुर प्रसोधन उद्योगलाई थप सहयोग	पालि	१ उद्योग	२०			२०	४०
३	सम्भाव्यताको आधारमा कृषि वन उत्पादन	सबै	१४ समूह	१४				१४
	वनको जम्मा			**६४**	**०**	**०**	**२०**	**८४**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
४	पिउने पानी संरक्षण र सम्बर्द्धन	७	४० वटा	२०			२०	४०
५	वातावरण संरक्षण नाटक मन्चन	सबै	२१ का	४२			१४	५६
६	सार्वजनिक चर्पि निर्माण	सबै	२१ चर्पि	६३				६३
७	वातावरण संरक्षण भिडियो निर्माण	पालि	१	१०			१०	२०
८	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन चेतनामुलक तालिम	सबै	१४ तालिम	४२			१४	५६
	वातावरणको जम्मा			**१७७**	**०**	**०**	**५८**	**२३५**
	विपदः							
९	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	पालि		१०			१०	२०
१०	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	पालि	२ गोष्टि					०
११	वडा विपद व्यवस्थापन कोषमा रकम थप	सबै	७ कोष	१४			३५	४९
१२	विपत व्यावस्थापन समिति गठन तथा शसक्तिकरण			५				५
	विपदको जम्मा			**२९**	**०**	**०**	**४५**	**७४**
	कुल जम्मा			**२७०**	**०**	**०**	**१२३**	**३९३**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-३३**	**०**	**०**	**-३**	**-३६**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३१९	२५०	३५०	१४०	१,०५९
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन प्राविधिकको क्षमता विकास गोष्टि	पालि	१ गोष्टि	४			४	८
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति क्षमता विकास	सबै	२८ समिति	२८			१४	४२
३	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	सबै	७ नर्सरी	३५				३५
४	सामुदायिक वन कांटछाट तथा व्यवस्थापन	सबै	सबै सा वन	२८				२८
५	जडीबुटी प्रशोधन उद्योगको स्तर उन्नति	पालि	३ उद्योग		१५०	५०		२००
६	कृषि वन उत्पादनलाई बजारीकरण	पालि				१००		१००
	वनको जम्मा			**९५**	**१५०**	**१५०**	**१८**	**४१३**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							०
७	सार्वजनिक चर्पि निर्माण	पालि	१० वटा	१०	१००		१०	१२०
८	टोल गाउं सरसफाई कार्यक्रम	सबै	१४ पटक	२८				२८
९	पिउने पानी तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	सबै	२८ वटा			९१		९१
१०	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना समीक्षा	सबै	७ गोष्टि				७०	७०
११	वातावरण सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	सबै	३२ वि	३२			१६	४८
	वातावरणको जम्मा			**७०**	**१००**	**९१**	**९६**	**३५७**
	विपदः							
१२	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४		१००		११४
१३	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	७०				७०
१४	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	सबै	१४ तालिम	५६			२८	८४
१५	हेलिप्याट स्तर उन्नति	सबै	७ हेलिप्याट	१४				१४
	विपदको जम्मा			**१५४**	**०**	**१००**	**२८**	**२८२**
	कुल जम्मा			**३१९**	**२५०**	**३४१**	**१४२**	**१,०५२**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**०**	**९**	**-२**	**७**

वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट सिलिङ

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	९२	०	०	०	९२
२	आ व २०७७।७८ मा	१३४	३४०	५४०	८०	१,०९४
३	आ व २०७८।७९ मा	१८३	०	०	१००	२८३
४	आ व २०७९।८० मा	२३७	०	०	१२०	३५७
५	आ व २०८०।८१ मा	३१९	२५०	३५०	१४०	१,०५९
	जम्मा	**९६५**	**५९०**	**८९०**	**४४०**	**२,८८५**
	प्रतिशत	**३३.४**	**२०.५**	**३०.९**	**१५.३**	**१००**

वातावरण तथा विपद शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	२५२	६३	०	१४	३२९
२	आ व २०७७।७८ मा	१९५	३२१	५३०	११४	१,१६०
३	आ व २०७८।७९ मा	२०४	०	०	१०५	३०९
४	आ व २०७९।८० मा	२७०	०	०	१२३	३९३
५	आ व २०८०।८१ मा	३१९	२५०	३४१	१४२	१,०५२
	जम्मा	**१,२४०**	**६३४**	**८७१**	**४९८**	**३,२४३**
	प्रतिशत	**३८.२**	**१९.५**	**२६.९**	**१५.४**	**१००**

उप-शीर्षक अन्तर्गतको योजना र बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		वन	वातावरण	विपद	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	५४	१०७	१६८		३२९
२	आ व २०७७।७८ मा	१२०	२४०	८००		१,१६०
३	आ व २०७८।७९ मा	१३५	९२	८२		३०९
४	आ व २०७९।८० मा	८४	२३५	७४		३९३
५	आ व २०८०।८१ मा	४१३	३५७	२८२		१,०५२
	जम्मा	**८०६**	**१,०३१**	**१,४०६**	**०**	**३,२४३**
	प्रतिशत	२४.९	३१.८	४३.४	०.०	१००

७.७ वन तथा वातावरण विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू

(१) वन तथा वातावरणको विकासका लागि आएका र आउने बिभिन्न दातृसंस्थाले लगानी गरेका आयोजनाहरूलाई गाउँपालिकाको नीति तथा प्राथमिकतामा ल्याउने नीति अवलम्वन गर्ने ।

(२) कुनै पनि आयोजना छनौट गर्नुभन्दा पहिले नै त्यसले वातावरणलाई के कति क्षति पुऱ्याउंछ भन्ने वारेमा राम्रो छलफल, बहस र अध्ययन गरेर मात्र योजना स्वीकृत गर्ने नीति लिने ।

(३) 'हरियो वन सुनछहरी गाउँपालिकाको धन' लाई यस गाउँपालिकाले वन तथा वातावरणको मुल नारा बनाउने ।

७.८ वन तथा वातावरण विकास शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू

(१) वातावरण संरक्षणकालागि अधिकतम स्थानीय स्रोत र साधनमा आधारित, कम खर्चिलो, स्थानीय जनसहभागिताबाट सम्पन्न गर्न सकिने प्रविधि जस्तै वायो इन्जिनियरिङ्ग अनुशरण गरिनेछ ।

(२) वातावरण र विपदका लागि अलग्गै कार्यक्रम तथा बजेट राख्नुभन्दा सबै बिषय शीर्षक अन्तर्गतका योजनाहरू संचालन गर्दा यो बिषयमा पनि उचित ध्यान दिईने छ ।

(३) वन तथा वातावरण सरकारले जोगाउने भन्ने धारणाबाट जनतालाई बाहिर ल्याउनका लागि हरेक कार्यक्रममा वन तथा वातावरणपक्षलाई समावेस गर्ने ।

(४) सबै सार्वजनिक विद्यालयहरुमा कम्तीमा महिनामा एक पटक वन तथा वातावरणसंग सम्बन्धित शैक्षिक कार्यक्रम राख्ने र त्यस क्षेत्रका जनप्रतिनिधिहरूले समेत भाग लिने ।

(५) यस गाउँपालिका र वडाहरुले हरेक बर्ष व्यक्ति वा संघ संस्थालाई दिने गरी वातावरण संरक्षण पुरस्कारको स्थापना गर्ने ।

थप टिप्पणीः यो राम्रो हो कि विपद अन्तर्गत सबै वडामा हेलिप्याड निर्माण गर्ने योजना आएको छ । यो २०७२ सालको भूकम्पबाट भएको महत्वपूर्ण सिकाई हो । यो भूकम्प जस्तो महां विपदमा मात्र नभएर हाम्र गाउंघरका विरामीहरूलाई तत्काल राम्रो असपताल लानको लागि पनि काममा आउंदछ । यस्ता हेलिप्याडहरू एउटा वडामा एउटाले मात्र नपुग्न सक्तछन् किनभने एउटा वडामा पनि वस्तीहरू टाडा-टाडा रहेको अवस्था छ ।

सम्म चौर बनाउंदैमा हेलिप्याड हुंदैन । एउटा हेलिप्याड हुंनको लागि के कस्ता मापदण्डहरू पुरा हुंनुपर्छ भन्नेकुरा नागरिक उड्यान प्राधिकरणसंग हुन्छ । सो मापदण्ड अनुसार बनाउने र त्यस्तो हेलिप्याड राष्ट्रिय एरोनोटिक नक्शामा अंकित हुंन आवश्यक हुन्छ । नक्शामा अंकित गरिएको छ भने मात्र जो कोही पाइलटले हेलिकप्टर उडाएर ल्याउंन सक्तछ । यसका लागि प्रदेश सरकार मार्फत गाउँपालिकाले औपचारिक पत्राचारगरी आफूले वनाएका सबै हेलिप्याडहरू उक्त नक्शामा अंकित भएको सुनिश्चित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

परिच्छेद ८: बिषयगत योजना - संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह

संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह एउटा बृहद बिषय क्षेत्र हो । यस अन्तर्गतका विषयगत उपक्षेत्रहरूमा मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, संस्थागत पूर्वाधार, नागरिक वडापत्र, सेवा प्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन, आन्तरिक लेखा परीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, अन्तिम लेखा परीक्षण र सूचना तथा सञ्चार व्यवस्थापन पर्दछन् । माथि उल्लेखित बिषयगत क्षेत्र र उपक्षेत्रहरू उपर यो आवधिक योजना तर्जुमाको सिलसिलामा गाउँपालिका सभासदहरूसंग भएको छलफलका आधारमा यस गाउँपालिकाको बर्तमान अवस्था यस प्रकार बिश्लेषण गरिएको छ:

८.१ संगठनात्मक स्वरुप

यस गाउँपालिकाको हालको संगठनात्मक अवस्था हेर्दा गाउँकार्यपालिका, गाउँसभा, विषयगत समिति र वडा कार्यालयहरू स्थापना भएका छन् । वडा कार्यालयहरूमा सचिव, लेखापाल र सामाजिक परिचालकहरू समेत रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा स्वास्थ्य चौकी, प्रहरी चौकी, कृषि, हुलाक, वन तथा पशु सेवाकेन्द्र जस्ता सरकारी कार्यालयहरूले सेवा प्रवाह गरिरहेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, अन्तर सरकारी वित्त ब्यवस्थापन ऐन २०५५, प्राकृतिक श्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, कर्मचारी समायोजन ऐन २०७४ लगायत अन्य प्रचलित ऐन, नीति, नियम र निर्देशिकाहरूले गाँउपालिकालाई स्थानीय शासन सञ्चालन गर्ने प्रयाप्त कानुनी आधार दिएको छ । विद्यमान स्थितिको बस्तुगत चित्रण गरी सरोकारवाला तथा साझेदारहरूलाई एउटै मूलप्रवाहमा ल्याई जनतालाई दिने सेवाहरू परिणाममूखी, जनमूखी र प्रभावकारी बनाउने गाउँपालिकाको दायित्व मानिन्छ । निजी, गैरसरकारी र नागरिक बीच समन्वय तथा साझेदारी विकास गर्ने सन्दर्भमा गाउँपालिकाको समन्वयकारी भूमिकाको अपेक्षा गरिएको छ । यी सबै दायित्व पूरा गर्नकालागि गाउँपालिका राम्रैसंग स्थापित भएको देखिन्छ ।

८.२ प्रशासकीय संरचना

विकासका आवश्यकता र संभावनाहरूका आधारमा गाउँपालिकाको आवधिक तथा बार्षिक योजना तर्जुमा गर्ने, स्वीकृत आयोजनाको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने तथा गराउने, आयोजना तथा कार्यक्रमको नतिजामूलक ढंगले अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने कामहरू गाउँपालिकाको प्रमुख दायित्व भित्र पर्दछन् । यसका लागि मानव संसाधन विकास र संस्थागत क्षमता विकास महत्वपूर्ण मानिन्छ । स्थानीय सरकारको प्रभावकारीताको लागि सेवा प्रवाहमा विद्युतीय सूचना प्रविधिको प्रयोग, राजस्व परिचालन, वित्तिय अनुशासन, आन्तरिक लेखा परीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र अन्तिम लेखा परीक्षण सम्बन्धमा गाउँपालिकालाई चुस्त दुरुस्त राख्न अपरिहार्य हुन्छ । यसका लागि वर्तमान गाउँपालिका परिवारले चालेका कदमहरू प्रसंसनीय देखिन्छन् ।

८.३ कार्यालय व्यवस्थापन

माथि उल्लेखित भूमिकालाई प्रभावकारी रूपमा निर्वाह गर्नका लागि हाल गाउँपालिकाको केन्द्र रहेको स्थानमा जग्गाको व्यवस्था गरी पर्याप्त क्षेत्रफल सहितको कार्यालय भवन निर्माण गरी एकीकृत सेवा प्रवाह गर्ने व्यवस्था मिलाउन अति आवश्यक देखिन्छ । त्यस्तै गाउँपालिकाको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यक बिषयगत शाखा, उपशाखा र इकाई तथा विभिन्न विषयगत तथा तहगत कर्मचारीको दरबन्दी पूर्तिको व्यवस्था गर्न जरुरी देखिन्छ । कार्यपालिकाको कार्यालय र वडा कार्यालयहरूमा बिद्युत वा वैकल्पिक ऊर्जाको भरपर्दो व्यवस्थासहित कम्प्यूटर, स्क्यानर, फोटोकपी, प्रिण्टर, राजस्व रसीद, योजना तथ्यांक, राजस्व, सहितका सफ्टवयरको व्यवस्था गर्नुपर्ने टड्कारो आवश्यकता देखिन्छ । यस सन्दर्भमा गाउँपालिका केन्द्रको अवस्था निकै कमजोर देखिन्छ । गाउँपालिका केन्द्र रहेको स्थानमा भाडामा लिन पनि घर नपाउने अवस्था छ । गाउँपाललिकाले आफ्नै भवन वनाउने प्रयास गरेको र जग्गा व्यवस्था गरीसकेको जानकारी प्राप्त भयो तर यस सम्बन्धमा ठोस काम अगाडि बढेको देखिएन ।

८.४ वित्तिय श्रोत

गाउँपालिकाको आन्तरिक आय (घर, जग्गा, व्यवसाय, सिफारिस, गिट्टि, बालुवा विक्री) ज्यादै थोरै छ । यो गाउँपालिकाको आवश्यकताको तुलनामा आम्दानी नगन्य छ । नेपाल सरकारबाट आ व २०७४।७५ मा रु १८ करोड अनुदान प्राप्त भएको थियो । यसैलाई आधार मान्ने हो भने नेपाल सरकारबाट बार्षिक लगभग रु २० देखि ३० करोडसम्म अनुदान आउंने सम्भावना देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा गैसस तथा अरु विकासका साझेदारहरू थोरै संख्यामा छन् । आम्दनीको दृष्टिकोणबाट हेर्दा यस गाउँपालिकामा आन्तरिक श्रोतको आधार ज्यादै न्यून रहेको, कर योग्य उद्योग कलकारखाना नभएको, वित्तीय कारोबारको अवसर नगन्य रहेको, विकास साझेदारहरूको लगानी न्यून रहेको र निजी क्षेत्रको लगानी नरहेको अवस्था देखिन्छ ।

यस्तो अवस्थामा गाउँपालगिकाले एकीकृत सम्पत्ति कर, व्यवसाय कर र दस्तुर संकलनलाई व्यबस्थित गर्न आवश्यक देखिन्छ । कृषि उत्पादन, पशुपालन र स्थानीय उद्योगलाई व्यबसायीकरण गरी थोरै भने पनि उद्योगीहरूलाई करको दायरामा ल्याउन सके भविस्यमा गाउँपालिकाको आन्तरिक आम्दानीका स्रोतहरू बढाउन सकिने सम्भावना देखिन्छ ।

८.५ योजना तर्जुमा, अनुगमन र मूल्याङ्कन

गाउँपालिका गठन भएपछि पहिलोपल्ट घरधुरीको तथ्याङ्कसहित वस्तुगत विवरण तयार भएको छ । स्थानीय सरकार संचालन ऐनले व्यवस्था गरे अनुरुप बार्षिक तथा आवधिक योजना तर्जुमा प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न पांचवटा विषयगत योजना तर्जुमा समिति गठन गरी योजना तर्जुमाको अभ्यास सुरु भएको छ । आवधिक योजनाको लक्ष्य तथा रणनीतिको आधारमा बार्षिक योजना तर्जुमा गर्दा बढी व्यवस्थित विकास हुन्छ भन्ने विश्वासकासाथ यो आवधिक योजना तर्जुमा गर्न गाउँपालिकाले प्रयास गरेको छ । निकट भविस्यमा लागु हुने यस आवधिक योजनाले गाउँपालिकाको समग्र विकासको एउटा गन्तव्यको रूपमा दूरदृष्टि, उक्त गन्तव्यतर्फ अगाडि बढ्नका लागि आवश्यक रणनीति, कार्यनीति तथा विकासका कामको अनुगमनका आधार तथा सूचकहरू तयार गर्नेछ भन्ने विश्वास गरिएको छ ।

८.६ सुशासन

सुशासन एउटा अन्तरविषयिक अवधारणा हो । नेपालको संविधानको धारा ५१ को खण्ड (ख) ४ मा सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निश्पक्ष पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउंदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवासुविधामा जनताको समान र सहज पहुंच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने भनिएको छ । यसै संवैधानिक परिकल्पना साकार पार्नका लागि केन्द्र सरकारले जनतालाई सुशासन दिन्छौ भन्ने राष्ट्रिय नारा अगाडि सारेको छ । यो राष्ट्रिय नारा केन्द्र सरकारको मात्र नभएर सबै तहका सरकारको हो । त्यसैले गाउँपालिकाले सुशासनका न्यूनतम मापदण्डहरू तयार गरी सबै बिषय र क्षेत्रमा गरिने काममा जनताले अनुभूति गर्नेगरी सुधारगर्न आवश्यक देखिन्छ ।

यस दृष्टिकोणबाट यस गाउँपालिकाको हालसम्मको अवस्थालाई छलफल गर्दा खासै उत्साहजनक अवस्था पाईदैन । उदाहरणका लागि गाउँपालिका गठन भएको एक बर्षभन्दा बढी समय हुंदा पनि सबै वडाहरूमा नागरिक बडापत्र राख्न नसकेको अवस्था छ । सार्वजनिक लेखा परीक्षण गरिन्छ तर आर्थिक पक्ष मात्र हेर्ने परम्परा छ । कामको गुणस्तरको लेखाजोखा हुन सकेको छैन । सेवाग्राहीको सन्तुष्टि मूल्यांकन गर्ने परिपाटी बसाल्न नसकेको अवस्था छ । गएको आर्थिक बर्षमा कामगर्दा उपभोक्ता तथा निर्माण व्यवसायीमा जवाफदेहीता न्यून रहेको अनुभूति भएको छ । त्यसैले निर्वाचित पदाधिकारी र कर्मचारीको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन अनुगमन सम्बन्धी क्षमता अभिबृद्धि गर्दै स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रका विषयमा आवश्यकता अनुसार ऐन, नियम, विनियम, निर्देशिका तथा कार्यविधि तर्जुमा गर्ने कामलाई तिब्रता दिन सकियोभने भविस्यमा यस गाउँपालिकाले राम्रो शासन दिन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

८.७ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षकको ५ बर्षको लक्ष

गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई सशक्त स्थानीय सरकारका रुपमा स्पापित गरी यसका वरिपरि रहेर कामगर्ने सबै सरोकारवालाहरुको कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता, सहभागिता, सामाजिक समावेशीकरण र जवाफदेहिताको स्तर जनताले प्रत्यक्ष अनुभव गर्न सक्ने स्तरमा बृद्धि गर्ने ।

८.८ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका उद्देश्यहरू

(१) गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको संस्थागत क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।
(२) स्थानीय कानून, नीति तर्जुमा चुस्त दुरुस्त र पालना अभिबृद्धि भएको हुनेछ ।
(३) गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा वाह्य श्रोत परिचालनमा बृद्धि भएको हुनेछ ।
(४) योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अनुगमन नतिजामूलक र प्रभावकारी भएको हुनेछ ।

८.९ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गत ५ बर्षे योजना तथा बजेट

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३८	०	०	०	१३८
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							
१	क्षमता विकाश तालिम - समन्वय र सहकार्य	पालिका	२५ जना	१४				१४
२	क्षमता विकाश तालिम - जलवायु परिवर्तन	पालिका	१०० जना	२०			२०	४०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२० जना	१०			५	१५
	जम्मा			**४४**	**०**	**०**	**२५**	**६९**
	संस्थागत क्षमता विकासः							
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन	पालिका	५० जना	१०	५०			६०
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	५०	५०			१००
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
	जम्मा			**७०**	**१००**	**५०**	**०**	**२२०**
	सुशासनः							
७	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
८	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	९				९
९	अन्तरक्रिया, परामर्स भेला	पालिका	३ पटक	५				५
१०	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	१ वडामा	५				५
११	सुशासनको अवस्था चित्रण	पालिका	१ अध्ययन	५			५	१०
१२	पुरस्कार	पालिका	५ जना	२				२
	जम्मा			**३६**	**०**	**०**	**५**	**४१**
	कुल जम्मा			**१५०**	**१००**	**५०**	**३०**	**३३०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१२**	**-१००**	**-५०**	**-३०**	**-१९२**

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३४	०	०	०	१३४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							
१	क्षमता विकाश तालिम - सुशासन	पालिका	२५ जना	१२				१२
२	क्षमता विकाश तालिम - जलवायु अनुकुलन	पालिका	७५ जना	१२			२०	३२
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२० जना	१८				१८
	जम्मा			**४२**	**०**	**०**	**२०**	**६२**
	संस्थागत क्षमता विकासः							
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	५० जना	१०	६०			७०
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवश्यक	१५				१५
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०	५०			६०
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	३	१०		२००		२१०
	जम्मा			**४५**	**११०**	**२००**	**०**	**३५५**
	सुशासनः							०
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१२				१२
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१०				१०
१०	अन्तर्रक्रिया, परामर्स भेला	पालिका	३ पटक	७				७
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१२				१२
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	६			१०	१६
१३	पुरस्कार	पालिका	५ जना	२				२
	जम्मा			**४९**	**०**	**०**	**१०**	**५९**
	कुल जम्मा			**१३६**	**११०**	**२००**	**३०**	**४७६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-२**	**-११०**	**-२००**	**-३०**	**-३४२**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१५२	०	०	०	१५२
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - समता विमास	पालिका	२५ जना	११				११
२	क्षमता विकाश तालिम - व्यवसायीकरण	पालिका	७५ जना	१५			३०	४५
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	५० जना	२५				२५
	जम्मा			**५१**	**०**	**०**	**३०**	**८१**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	५० जना	१५	७०			८५
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	३०				३०
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	३	१०	१००			११०
	जम्मा			**६५**	**१७०**	**५०**	**०**	**२८५**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१०				१०
१०	सेवाग्राहीसंग हातेमालो कार्यक्रम	पालिका	१ पटक	५			५	१०
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	८				८
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	८			५	१३
१३	पुरस्कार	पालिका	२५ जना	१०				१०
	जम्मा			**५१**	**०**	**०**	**१०**	**६१**
	कुल जम्मा			**१६७**	**१७०**	**५०**	**४०**	**४२७**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१५**	**-१७०**	**-५०**	**-४०**	**-२७५**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१४६	०	०	०	१४६
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - योजना तर्जुमा	पालिका	२५ जना	१०				१०
२	क्षमता विकाश तालिम - सामाजिक विकास	पालिका	३० जना	१०			१०	२०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२५ जना	१५				१५
	जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**१०**	**४५**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	१० जना	५	२०			२५
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	१०				१०
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	३	१०	५०			६०
८	भौतिक संरचना मर्मत संभार	पालिका	सबै	२०		५०		७०
	जम्मा			**५५**	**७०**	**१००**	**०**	**२२५**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१२				१२
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१२				१२
१०	सेवाग्राहीसंग हातेमालो कार्यक्रम	पालिका	१ पटक	८			१०	१८
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१०				१०
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	१०			५	१५
१३	पुरस्कार	पालिका	१० जना	४				४
	जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**१५**	**७१**
	कुल जम्मा			**१४६**	**७०**	**१००**	**२५**	**३४१**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**-७०**	**-१००**	**-२५**	**-१९५**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१७०	०	०	०	१७०
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - योजना मूल्यांकन	पालिका	२५ जना	१५				१५
२	क्षमता विकाश तालिम - वातावरण संरक्षण	पालिका	३० जना	२०			१०	३०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२५ जना	२५				२५
	जम्मा			**६०**	**०**	**०**	**१०**	**७०**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	१० जना	६	६०			६६
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	७				७
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	५	५०			५५
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	२			१००		१००
८	भौतिक संरचना मर्मत संभार	पालिका	सबै	२०				२०
	जम्मा			**३८**	**११०**	**१००**	**०**	**२४८**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	११				११
१०	सेवाग्राहीसंग घर दैलो कार्यक्रम	पालिका	सबै वडामा	१२			१०	२२
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१०				१०
१२	आवधिक योजना समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	१०			५	१५
१३	आगामि ५ बर्षका लागि आवधिक योजना निर्माण	पालिका	१ योजना	३०			५	३५
१४	पुरस्कार	पालिका	१० जना	५				५
	जम्मा			**८८**	**०**	**०**	**२०**	**१०८**
	कुल जम्मा			**१८६**	**११०**	**१००**	**३०**	**४२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१६**	**-११०**	**-१००**	**-३०**	**-२५६**

संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट सिलिङ

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१३८	०	०	०	१३८
२	आ व २०७७।७८ मा	१३४	०	०	०	१३४
३	आ व २०७८।७९ मा	१५२	०	०	०	१५२
४	आ व २०७९।८० मा	१४६	०	०	०	१४६
५	आ व २०८०।८१ मा	१७०	०	०	०	१७०
	जम्मा	**७४०**	**०**	**०**	**०**	**७४०**
	प्रतिशत	**१००**	**०.०**	**०.०**	**०.०**	**१००**

संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरूको ५ बर्षको बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	१५०	१००	५०	३०	३३०
२	आ व २०७७।७८ मा	१३६	११०	२००	३०	४७६
३	आ व २०७८।७९ मा	१६७	१७०	५०	४०	४२७
४	आ व २०७९।८० मा	१४६	७०	१००	२५	३४१
५	आ व २०८०।८१ मा	१८६	११०	१००	३०	४२६
	जम्मा	**७८५**	**५६०**	**५००**	**१५५**	**२,०००**
	प्रतिशत	**३९.३**	**२८.०**	**२५.०**	**७.८**	**१००**

उप-शीर्षक अन्तर्गतको योजना र बजेट

बर्ष	आर्थिक बर्ष	बजेट (लाखमा)				
		व्य क्षमता	सं क्षमता	सुशासन	अन्य	जम्मा
१	आ व २०७६।७७ मा	६९	२२०	४१		३३०
२	आ व २०७७।७८ मा	६२	३५५	५९		४७६
३	आ व २०७८।७९ मा	८१	२८५	६१		४२७
४	आ व २०७९।८० मा	४५	२२५	७१		३४१
५	आ व २०८०।८१ मा	७०	२४८	१०८		४२६
	जम्मा	**३२७**	**१,३३३**	**३४०**	**०**	**२,०००**
	प्रतिशत	१६.४	६६.७	१७.०	०.०	१००

८.१० संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि रणनीतिहरू

(१) विगतको बजेट भागबण्डाको संस्कारलाई निरुत्साहित गर्दै भागबण्डा र प्राथमिकतामा सन्तुलन ल्याउने नीति लिने ।

(२) सम्बृद्ध नेपालको सन्दर्भमा काम गर्ने तरिका विकसित प्रविधिको अत्याधिक प्रयोगगरी व्यापक सुधार र प्रभावकारिता ल्याउने ।

(३) पालिकामा पैसा (बजेट) आउँछ भन्दैमा जसले जे दिए पनि लिने संस्कारबाट मुक्त हुदै बहिरबाट थोपरिएको कार्यक्रमले कालान्तरमा ठुलो मूल्य चुकाउनु पर्ने पक्षमा सुरुदेखि नै सचेत हुने ।

(४) प्रत्येक ४ महिनामा सार्वजनिक निकायमा भए गरेका कामको सार्वजनिक सुनुवाई गर्ने नीतिलिने ।

८.११ संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह शीर्षक अन्तर्गतका कार्यक्रमहरू संचालनको लागि कार्यनीतिहरू

(१) यस गाउँपालिकामा बेरुजु आउंने अवस्था सिर्जना नहुने गरी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनेछन् । कतैबाट सैद्धान्तिक बेरुजु आएमा जसका कारणले बेरुजु आएको छ उसैलाई जिम्मेवार वनाइ यथासिघ्र फर्छ्यौटको कदम चालिने छ ।

(२) गाउँपालिका कार्यालय तथा वडा कार्यालयहरूले गर्ने काममा कुनै पनि खालको ढिला सुस्ती हुन नपाउंने व्यवस्था गरिने छ ।

(३) कुनै व्यक्तिका कारणले जनताले दुखसास्ती र क्षति भोग्नुपरेमा त्यस्तोव्यक्तिबाट पीडकलाई क्षतिपूर्ति भराउने व्यवस्था सहितको नियम बनाउने ।

परिच्छेद ९: बिषयगत शीर्षकहरूको बार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट

यस परिच्छेदमा राखिएका कार्यक्रम र बजेट परिच्छेद ४ देखि ८ सम्ममा भएका विषयगत शीर्षकका योजना नै हुन् । उक्त परिच्छेदहरूमा प्रत्येक बिषयगत शीर्षकको १ देखि ५ बर्ष सम्मका कार्यक्रम र बजेट राखिएका छन् । आवधिक योजनाले बार्षिक योजना तर्जुमागर्न निर्देशित गर्ने हुनाले यस परिच्छेदमा हरेक बर्षको लागि सबै बिषयगत शीर्षक अन्तर्गत राखिएका कार्यक्रम र बजेट एकै ठाउंमा राखिएका छन् । आफूलाई चाहिएको बर्षको पेजमा जानासाथ त्यो बर्षको सबै बिषयगत शीर्षकका कार्यक्रम र बजेट आर्थिक विकास देखि संस्थागत विकास र सेवा प्रवाहासम्म एउटै सिलसिलामा पाउंन सकिन्छ । यस प्रकारको सिलसिलाबद्ध प्रस्तुतिले बार्षिक योजना तर्जुमागर्न सजिलो हुनेछ भन्ने विश्वास गरिएको छ ।

९.१ *बर्ष - १ (आ व २०७६।७७)*

१. आर्थिक विकास

क्र सं	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३८	७५०	१,२५०	६०	२,१९८
	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	स्थानीय बिऊ संकलनकेन्द्र स्थापना	५, १, ६	३	९				९
२	अलैंचि विरुवा उत्पादन र बिस्तार	सबै	१० हजार	८				८
३	आलु संकलन र बिक्री केन्द्र स्थापना	सबै	७	१४				१४
४	अदुवा बेसार संकलन र बजारीकरण	१,३, ४, ६	४	१६			१०	२६
५	बेमौसमी तरकारी खेती अनुदान	सबै	५	६				६
६	भटमास संकलन तथा बजारीकरण	६	१	१०				१०
७	सुन्तला खेती प्रबर्द्धन	१, ४, ५	३ पकेट	६				६
८	सुन्तला कोल्डस्टोर निर्माण	५	१			२००		२००
९	अल्लो प्रसोधन केन्द्र स्थापना	१,२,३,७	४		१३२		२८	१६०
१०	माटो परीक्षण गर्ने	सबै	७		१०			१०
	कृषिको जम्मा			**६९**	**१४२**	**२००**	**३८**	**४४९**
	पशुपालनः							०
११	व्यवसायिक बाखापालन अनुदान	सबै	७ समूह	१४			१४	२८
१२	व्यवसायिक बंगुर र कुखरा पालन	सबै	७ समूह	१४				१४
१३	अर्ना (उन्नत) भैंसीपालन अनुदान	सबै	७ समूह	१४				१४
	पशुपालनको जम्मा			**४२**	**०**	**०**	**१४**	**५६**
	सिंचाईः							
१४	सिंचाई योजना निर्माण तथा मर्मत	सबै	७ योजना			७००	७	७०७
१५	जेलबाङ ठुलोगाउं सिंचाई योजना	७	१ योजना		११२			११२
१६	लिफ्ट सिंचाई योजना निर्माण	सबै	७ योजना			३५०		३५०
	सिंचाईको जम्मा				**११२**	**१,०५०**	**७**	**१,१६९**
	अन्यः							
१७	पर्यटन विकासका लागि पूर्वाधार निर्माण	सबै	१० योजना	७	९१			९८
१८	खानी अन्वेषण तथा अध्ययन	सबै	७ योजना	१४	४९			६३
१९	चुनढुङ्गा परीक्षण	सबै	७ योजना		५६			५६
२०	जलविद्युत आयोजनाहरुको डिपिआर	पालिकास्तर	७ योजना	१४	३५०			३६४
	अन्यको जम्मा			**३५**	**५४६**	**०**	**०**	**५८१**
	कुल जम्मा			**१४६**	**८००**	**१,२५०**	**५९**	**२,२५५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-८**	**-५०**	**०**	**१**	**-५७**

२. सामाजिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१८४	०	०	६०	२४४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	नीजिस्रोतका शिक्षकलाई अनुदान	पालिकास्तर	१७ बिद्यालय	५०				५०
२	बिद्यालय घेराबार	पालिकास्तर	५ बिद्यालय	२०				२०
३	कक्षा १२ सम्मको मा वि बनाउने	५	१ बिद्यालय	५				५
४	विद्यालय भवन मर्मत	पालिकास्तर	५ बिद्यालय	५				५
५	भवन (मा वि के)	पालिकास्तर	२ विद्यालय		१५			१५
६	भवन निर्माण (४ कोठे)	५	१ बिद्यालय		४०			४०
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	२ जना	२				
	शिक्षाको जम्मा			**८२**	**५५**	**०**	**०**	**१३५**
	स्वास्थ्य							
८	औजार उपकरण खरिद	सबै	सबै स्वा.के	५				५
९	निशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	१०				१०
१०	गाउंघर ल्किनिक व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५			७	२२
११	सुत्केरी तथा नवजात शिशु व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	५			२१	२६
१२	कम्प्यूटर उपकरण खरिद	सबै	सबै स्वा.के	१०				१०
१३	निशुल्क स्वास्थ्य शिविर संचालन	६,४	२ शिविर	१०			१०	२०
१४	क्षमता बृद्धि तथा अनुगमन	सबै	सबै स्वा के	१०				१०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**६५**	**०**	**०**	**२८**	**१०३**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समिति भवन निर्माण	४	१ भवन	५				५
१६	क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	१				१
१७	अल्लो कपडा बुनाई तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम			२५		२५
१८	महिला हिंसा तथा वालबिवाह न्यूनीकरण सजगता कार्यक्रम	१,२	२ कार्यक्रम	१				१
१९	वालविवाह सम्बन्धी आधारभूत सर्वेक्षण	पालिकास्तर	१ सर्वेक्षण	२				२
२०	वाल ल्कव गठन तथा परिचालन	१	५ वटा	१				१
२१	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	५,६	२ वटा	२				२
२२	अपांगहरुका लागि सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम	५			५	१०
२३	जेष्ट नागरिकका लागि न्यानो कपडा वितरण	पालिकास्तर	१ पटक	२				२
२४	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१ पटक	४			५	९
२५	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			१५	२०
२६	दलित विपन्न क्षपता विकास तालिम	पालिकास्तर	५० जना	८			१०	१८
	लक्षित वर्गको जम्मा			**३६**	**०**	**२५**	**३५**	**९६**
	खानेपानीः							
२७	भोटानेखोला खा पा निर्माण	१	१ योजना	१०				१०
२८	बाच्छेखोला खा पा निर्माण	१	१ योजना	१०				१०
	खा पा को जम्मा			**२०**	**०**	**०**	**०**	**२०**
	कुल जम्मा			**२०३**	**५५**	**२५**	**६३**	**३५४**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१९**	**-५५**	**-२५**	**-३**	**-११०**

३. पूर्वाधार विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३६८	७५०	१,२५०	१५०	२,५१८
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः:							
१	फुलिवन घुस्वाङ सडक विस्तार	१	२० कि मि	५		३५०		३५५
२	बाहिरिगाम गोहाखोला हुदै विभाङ सडक	२	१० कि मि	५		२००		२०५
३	बाहिरिगाम, गजा हुदै गा पा जोड्ने सडक	३	१५ कि मि	१०		२५०		२६०
४	स्यूरी वडा कार्यालयदेखि तनीफेद हुदै गा पा जोड्ने सडक	४	११ कि मि	५		२००		२०५
५	मा वि कमला देखि माभाङ कृषि सडक विस्तार	५	१० कि मि	४		२५०		२५४
६	फगाम वडा पालिकादेखि धङसी हुदै गा पा जोड्ने सडक	६	२१ कि मि	५	३५०			३५५
७	गलवाङ, खिवाङ देखि मामाङ हुदै गा पा जोड्ने सडक	७	१६ कि मि	१०	४००			४१०
	सडकको जम्मा			**४४**	**७५०**	**१,२५०**	**०**	**२,०४४**
	भवनः							
८	वडा कार्यालय, भित्रीगाम निर्माण	२	१	३४				३४
९	वडा कार्यालय, फगाम निर्माण	६	१	३४				३४
१०	सहीद संग्राहालय भवन निर्माण	६	१	१०				१०
	भवनको जम्मा			**७८**	**०**	**०**	**०**	**७८**
	पुलः							
११	सेरम झोलुङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल	१००				१००
१२	भित्रि गाम झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल	१००				१००
१३	हारम भै खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	३	१ पुल	१००				१००
१४	मनमाङ खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल				७५	७५
१५	रिमा खोला (भित्री गाम) झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल				७५	७५
	पुलको जम्मा			**३००**	**०**	**०**	**१५०**	**४५०**
	कुलजम्मा			**४२२**	**७५०**	**१,२५०**	**१५०**	**२,५७२**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-५४**	**०**	**०**	**०**	**-५४**

४. वातावरण तथा विपद

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			९२	०	०	०	९२
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन उपभोक्ता सचेतना र क्षमता विकास गोष्टि	४	३ गोष्टि	६				६
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति गठन र सचेतना	सबै	१० समिति	१०				१०
३	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	१,२	२ नर्सरी	१०				१०
४	सामुदायिक वन कांटछाट तथा व्यवस्थापन	सबै	१४ वन	१४				१४
५	जडीबुटी उत्पादन क्षमता विकास र सहयोग	सबै	१४ समुदाय	१४				१४
	वनको जम्मा			**५४**	**०**	**०**	**०**	**५४**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
६	व्यक्तिगत चर्पि निर्माण अनुदान	२,३	१०० घर				१०	१०
७	टोल गाउँ सरसफाई कार्यक्रम	४	२ पटक	२				२
८	पिउने पानी संरक्षण तथा सम्वर्द्धन	१	२० वटा	२०				२०
९	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना वनाउने	५,६,७	३ योजना	१५				१५
१०	वातावरण सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	सबै	२८ कार्यक्रम	१४			१४	२८
११	उच्च समथर भू-भागमा पोखरी निर्माण	सबै	१४ पोखरी	१४	२८			४२
	वातावरणको जम्मा			**६५**	**२८**	**०**	**१४**	**१०७**
	विपदः							
१२	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४				१४
१३	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	४२				४२
१४	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	सबै	१४ तालिम	४२				४२
१५	हेलिप्याट निर्माण	सबै	७ हेलिप्याट	३५				३५
१६	सबै वडामा विपद व्यवस्थापन कोष निर्माण तथा थप गर्ने	सबै	७ कोष		३५			३५
	विपदको जम्मा			**१३३**	**३५**	**०**	**०**	**१६८**
	कुलजम्मा			**२५२**	**६३**	**०**	**१४**	**३२९**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१६०**	**-६३**	**०**	**-१४**	**-२३७**

५. संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३८	०	०	०	१३८
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							
१	क्षमता विकाश तालिम - समन्वय र सहकार्य	पालिका	२५ जना	१४				१४
२	क्षमता विकाश तालिम - जलवायु परिवर्तन	पालिका	१०० जना	२०			२०	४०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२० जना	१०			५	१५
	जम्मा			**४४**	**०**	**०**	**२५**	**६९**
	संस्थागत क्षमता विकासः							
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन	पालिका	५० जना	१०	५०			६०
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	५०	५०			१००
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
	जम्मा			**७०**	**१००**	**५०**	**०**	**२२०**
	सुशासनः							
७	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
८	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	९				९
९	अन्तरक्रिया, परामर्स भेला	पालिका	३ पटक	५				५
१०	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	१ वडामा	५				५
११	सुशासनको अवस्था चित्रण	पालिका	१ अध्ययन	५			५	१०
१२	पुरस्कार	पालिका	५ जना	२				२
	जम्मा			**३६**	**०**	**०**	**५**	**४१**
	कुल जम्मा			**१५०**	**१००**	**५०**	**३०**	**३३०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१२**	**-१००**	**-५०**	**-३०**	**-१९२**

बर्ष - १ (आ व २०७६।७७) को जम्मा बजेट

क्रसं	बिषयगत शीर्षक	बजेट लाखमा				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आर्थिक विकास	१४६	८००	१,२५०	५९	२,२५५
२	सामाजिक विकास	२०३	५५	२५	६३	३५४
३	पूर्वाधार विकास	४२२	७५०	१,२५०	१५०	२,५७२
४	वन तथा वातावरण	२५२	६३	०	१४	३२९
५	संस्थागत विकास र सेवा	१५०	१००	५०	३०	३३०
	जम्मा	**१,१७३**	**१,७६८**	**२,५७५**	**३१६**	**५,८४०**

९.२ बर्ष - २ (आ व २०७७।७८)

१. आर्थिक विकास

क्र सं	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२४४	०	०	८०	३२४
	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	बेमौसमी तरकारी खेती प्रबर्द्धन (व्यवसायिक)	४,५	१४ समूह	१०			४	१४
२	लसुन र प्याज खेती प्रबर्द्धन (व्यवसायिक)	५, १	१८ समूह	१०			५	१५
३	कोदो खेतीमा प्रोत्साहन र प्रबर्द्धन	४,५,६	१५० कृषक	१५				१५
४	सुन्तला खेती प्रबर्द्धन	४	३ ल्पट	९			८	१७
५	अदुवा, बेसार र खोर्सानी व्यवसायिक खेति	१	१० प्लट	१०				१०
६	जडिबुटि उत्पादन र प्रबर्द्धन	२,३,७	२० प्लट	२०				२०
७	अल्लो व्यवसायीकरण र प्रबर्द्धन	२,३,७	३०० कृषक	१८				१८
८	मौसमी बसाई सराई न्यूनीकरण सजगता कार्यक्रम	सबै	७ कार्यक्रम	७			७	१४
	कृषिको जम्मा			**९९**	**०**	**०**	**२४**	**१२३**
	पशुपालनः							
९	व्यवसायिक बाखापालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ समूह	१४			१४	२८
१०	व्यवसायिक बंगुरपालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ समूह	१४			१४	२८
११	पशुस्वास्थ्य कार्यक्रम बिस्तार	सबै		७			७	१४
	पशुपालनको जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**३५**	**७०**
	सिंचाईः							
१२	साना सिंचाई निर्माण तथा मर्मत	सबै	१४ योजना	१४				१४
१३	थोपा सिंचाई निर्माण	सबै	७ योजना	१४				१४
१४	ठूला सिंचाई आयोजना निर्माण	सबै	७ योजना	२८			२१	४९
	सिंचाईको जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**२१**	**७७**
	अन्यः							
१५	पर्यटन विकास एवम् प्रबर्द्धन	सबै	७ योजना	२१				२१
१६	खानी उत्खनन् र प्रबर्द्धन	सबै	७ योजना	३५				३५
	अन्यको जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**०**	**५६**
	कुलजममा			**२४६**	**०**	**०**	**८०**	**३२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-२**	**०**	**०**	**०**	**-२**

२. सामाजिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२८१	८५०	१,३५०	८०	२,५६१
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	अनुदान शिक्षण	पालकिास्तर	३२ विद्यालय	७५				७५
२	प्राविधिक शिक्षालय स्थापना	पालिकास्तर	१ शिक्षालय			९००		९००
३	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	१	३ भवन		४००			४००
४	खेलकुद, परीक्षा र उपलव्धि	पालीकास्तर		१०				१०
५	कक्षा १-१२ मा वि भवन निर्माण	१	१ भवन		१४५			१४५
६	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	६ जना	३			५	८
७	वालकक्षा खाजा व्यवस्थापन	पालिकास्तर	५०० विद्यार्थी	२५			५	३०
८	अविभावक शिक्षा कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै विद्यालय	१०			६	१६
	शिक्षाको जम्मा			**१२३**	**५४५**	**९००**	**१६**	**१,५८४**
	स्वास्थ्य							
९	निशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	२५				२५
१०	सुत्केरी तथा नवजात शिशु स्याहार	सबै	सबै स्वा.के	१५			२०	३५
११	स्वास्थ्य चौकी निर्माण (राष्ट्रिय मापदण्ड)	७,३,५	३ भवन			४५०		४५०
१२	गाउंघर ल्किनिक भवन निर्माण	१,२,३,४	४ भवन		२८०		१०	२९०
१३	स्वास्थ्य संस्था संचालन तथा व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५				१५
१४	तालिम तथा शिविर संचालन	सबै	सबै स्वा.के	३५	२५		१०	७०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**९०**	**३०५**	**४५०**	**४०**	**८८५**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समिति गठन । पुनर्गठन	१,५	१० वटा	२			४	६
१६	सचेतना - महिला हिंसा तथा वालविवाह	३,६	४ कार्यक्रम	३			५	८
१७	वाल ल्कव गठन तथा परिचालन	२	५ वटा	२			२	४
१८	वालवालिका स्थितिपत्र तयारी र प्रकाशन	पालिकास्तर	१ प्रकाशन	३				३
१९	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	१, २	२ वटा	४				४
२०	अपांग भएका व्यक्तिहरुको विस्तृत सर्वेक्षण	पालिकास्तर	१ सर्वेक्षण	३			२	५
२१	समन्वय समिति क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	२			२	४
२२	जेष्ट नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य परीक्षण	पालिकास्तर	सबै जे ना	६			२	८
२३	व्यवस्थित आरन निर्माण	६	४ आरन	७			२	९
२४	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			५	१०
२५	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१ पटक	६				६
	लक्षित वर्गको जम्मा			**४३**	**०**	**०**	**२४**	**६७**
	खानेपानीः							
२६	वासा खानेपानी योजना निर्माण	२	१ योजना	१२				१२
२७	हाम्जा खा पा योजना निर्माण	५	१ योजना	१३				१३
	खा पा को जम्मा			**२५**	**०**	**०**	**०**	**२५**
	कुल जम्मा			**२८१**	**८५०**	**१,३५०**	**८०**	**२,५६१**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**०**	**०**	**०**	**०**

३. पूर्बाधार विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४२७	५१०	८१०	१६०	१,९०७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	गामदेखि स्याउलिवाङ जोड्ने सडक	३	२० कि मि			४००		४००
२	घुस्वाङदेखि उवा जोड्ने सडक	१	७ कि मि			२००		२००
३	मामाङदेखि गा पा जोड्ने सडक	७	५ कि मि			२२५		२२५
४	धुङसीदेखि नारवाङ हुँदै गा पा जोड्ने सडक	६	१० कि मि		३००			३००
५	गाजादेखि २ नं वडामा जाने सडक	२,३	९ कि मि		२१०			२१०
	सडकको जम्मा			**०**	**५१०**	**८२५**	**०**	**१,३३५**
	भवनः							
६	वडा कार्यालय, कसला भवन निर्माण	५	१ भवन	३५				३५
७	वडा कार्यालय, स्यूरी भवन निर्माण	४	१ भवन	३५				३५
८	गा पा भवन निर्माण	५	१ भवन	२००				२००
	भवनको जम्मा			**२७०**	**०**	**०**	**०**	**२७०**
	पुलः							
९	किसनवाङदेखि सुनछहरी झरना जोड्ने झोलुङ्गेपुल निर्माण	४,५	१ पुल	१००				१००
१०	गजघो (भित्रि गाम) झोलुङ्गेपुल निर्माण	२	१ पुल	६०				६०
११	वाछेखोला झोलुङ्गेपुल निर्माण	१	१ पुल				१६०	१६०
	पुलको जम्मा			**१६०**	**०**	**०**	**१६०**	**३२०**
	कुलजम्मा			**४३०**	**५१०**	**८२५**	**१६०**	**१,९२५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-३**	**०**	**-१५**	**०**	**-१८**

४. वन तथा वातावरण

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३४	३४०	५४०	८०	१,०९४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन उपभोक्ता सचेतना र क्षमता विकास गोष्टि	५	४ गोष्टि	५			५	१०
२	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	४,५	२ नर्सरी	२०	२०			४०
३	जडिबुटि उत्पादन तथा प्रशोधन	३,७	२० समूह				४०	४०
४	वन डडेलो नियन्त्रण रेखा निर्माण	सबै	१० किमि	१०	२०			३०
	वनको जम्मा			**३५**	**४०**	**०**	**४५**	**१२०**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
५	व्यक्तिगत चर्पि निर्माणको लागि अनुदान	१,२,३	३०० प	६०				६०
६	टोल गाउँ सरसफाई कार्यक्रम	५,६,७	६ कार्यक्रम				३०	३०
७	पिउने पानी तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	२,३	१० योजना			१५०		१५०
	वातावरणको जम्मा			**६०**	**०**	**१५०**	**३०**	**२४०**
	विपदः							
८	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४	१४०	२८०		४३४
९	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	२८			२८	५६
१०	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	पालिका	२ तालिम	१०			४	१४
११	हेलिप्याट स्तर उन्नति	सबै	७	७				७
१२	वडामा विपद व्यवस्थापन कोषमा रकम थप गर्ने	सबै	७	२१	२१		७	४९
१३	पालिकास्तरीय विपद व्यवस्थापनकोष स्थापना	पालिका	१	१०	१००	१००		२१०
१४	फुसको छानालाई टीनमा परिणत गर्न अनुदान	पालिका	५०० प	१०	२०			३०
	विपदको जम्मा			**१००**	**२८१**	**३८०**	**३९**	**८००**
	कुल जम्मा			**१९५**	**३२१**	**५३०**	**११४**	**१,१६०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६१**	**१९**	**१०**	**-३४**	**-६६**

५. संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१३४	०	०	०	१३४
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							
१	क्षमता विकाश तालिम - सुशासन	पालिका	२५ जना	१२				१२
२	क्षमता विकाश तालिम - जलवायु अनुकुलन	पालिका	७५ जना	१२			२०	३२
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२० जना	१८				१८
	जम्मा			**४२**	**०**	**०**	**२०**	**६२**
	संस्थागत क्षमता विकासः							
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	५० जना	१०	६०			७०
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	१५				१५
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०	५०			६०
७	सावरी साधन खरिद	पालिका	३	१०		२००		२१०
	जम्मा			**४५**	**११०**	**२००**	**०**	**३५५**
	सुशासनः							०
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१२				१२
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१०				१०
१०	अन्तरक्रिया, परामर्स भेला	पालिका	३ पटक	७				७
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१२				१२
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	६			१०	१६
१३	पुरस्कार	पालिका	५ जना	२				२
	जम्मा			**४९**	**०**	**०**	**१०**	**५९**
	कुल जम्मा			**१३६**	**११०**	**२००**	**३०**	**४७६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-२**	**-११०**	**-२००**	**-३०**	**-३४२**

बर्ष - २ (आ व २०७७।७८) को जम्मा बजेट

क्रसं	बिषयगत शीर्षक	बजेट लाखमा				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आर्थिक विकास	२४६	०	०	८०	३२६
२	सामाजिक विकास	२८१	८५०	१,३५०	८०	२,५६१
३	पूर्वाधर विकास	४३०	५१०	८२५	१६०	१,९२५
४	वन तथा वातावरण	१९५	३२१	५३०	११४	१,१६०
५	संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह	१३६	११०	२००	३०	४७६
	जम्मा	**१,२८८**	**१,७९१**	**२,९०५**	**४६४**	**६,४४८**

९.३ बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९)

१. आर्थिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३८१	१,०००	१,४५०	१००	२,९३१
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	मकै, कोदो र गहुं संकलन तथा भण्डारन	पालिकास्तर	५ टन	१०			५	१५
२	आलु कोल्डस्टोर निर्माण	३,७	२		२००			२००
३	टिमुर नर्सरी निर्माण र प्रवर्द्धन	सबै	७ नर्सरी	१४				१४
४	कृषि सहकारी स्थापना र व्यवस्थापन	सबै	७	७			७	१४
५	अलैचि खेती बिस्तार	४,७	२	१०				१०
६	अल्लोको उत्पादन व्यवस्थापन	१,२,७	३	६				६
७	बिद्युतीय थ्रेसर मेसिन वितरण	सबै	७० वटा		९१			९१
८	कर्न सेलर मेसिन वितरण	सबै	७०० वटा	१४				१४
९	मिनि पावर टेलर मेसिन वितरण	सबै	२८ वटा	१४			५	१९
१०	बेमौसमी तरकारी प्रवर्द्धन	४,५,७	३ प्लट	६		०	१७	२३
११	चिया खेतीको थालनी	४	२ विगाह	५०				५०
	कृषिको जम्मा			**१३१**	**२९१**	**०**	**३४**	**४५६**
	पशुपालनः							
१२	पशुस्वास्थ्यका लागि औषधि व्यवस्थापन	सबै	७ स्थानमा	७			७	१४
१३	पशु नश्ल सुधार कार्यक्रम संचालन	सबै	७ स्थानमा	७				७
१४	पशुपालन नियमन कार्यक्रम संचालन	सबै	सबै कृषक	७				७
१५	दुध ढुवानी व्यवस्था - गाडी खरिद	५	१ योजना		३५			३५
१६	अन्न खेतीमा आत्मनिर्भर कार्यक्रम	सबै	७ योजना	२८			७	३५
१७	वडा स्तरमा पशु र कृषि प्राविधिक थप	सबै	७ जना	१४				१४
१८	पशुपालन प्रचार प्रसार कार्यक्रम	सबै	७कार्यक्रम	७			७	१४
१९	उन्नत घांस उत्पादन कार्यक्रम	सबै	७० प्लट		१४			१४
२०	तरकारी ढुवानीका लागि गाडी खरिद	पालिकास्तर	१		४०			४०
	पशुपालनको जम्मा			**७०**	**८९**	**०**	**२१**	**१८०**
	सिंचाईः							
२१	साना सिंचाई योजना निर्माण	सबै	२८योजना	२१	१४०	१४०	१०	३११
२२	सोलार पम्पीङ्ग सिंचाई निर्माण	५	२ योजना			१५०	१०	१६०
२३	थोपा सिंचाई कार्यक्रम	सबै	७० रोपनी	७			१४	२१
२४	विवाङ दहको वांध निर्माण र संरक्षण	२	१ योजना			१००		१००
	सिंचाईको जम्मा			**२८**	**१४०**	**३९०**	**३४**	**५९२**
	अन्यः							
२५	पर्यटन विकास कार्यक्रम	पालिकास्तर	३कार्यक्रम		१५०	९०	१०	२५०
२६	लघु जलबिद्युत उत्पादन	पालिकास्तर	१ योजना			५००		५००
२७	जेलवाङ फलाम खानी उद्योग संचालन	७	१ उद्योग		३००	५००		८००
२८	अल्लो प्रशोधन उद्योग संचालन	५	१ उद्योग	१००				१००
२९	पाहाडी कागज उद्योग संचालन	५	१ उद्योग	५०	३०			८०
३०	सेब्रेटी रोप वे निर्माण	१,४	२			२२०		२२०

	अन्यको जम्मा			**१५०**	**४८०**	**१,३१०**	**१०**	**१,९५०**
	कुल जम्मा			**३७९**	**१,०००**	**१,७००**	**९९**	**३,१७८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**२**	**०**	**-२५०**	**१**	**-२४८**

२. सामाजिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३५०	६००	८७०	१००	१,९२०
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	२,३	२ भवन			३००		३००
२	निजी शिक्षक अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	८०				८०
३	शिशु कक्षा खाजा व्यवस्थापन	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	५		१००		१०५
४	विद्यालय फर्निचर निर्माण	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	७	१००			१०७
५	अन्तरक्रिया कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
६	कक्षा १-१२ मा वि निर्माण	४	१ विद्यालय	१०	१००	१५०		२६०
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	८ जना	४				४
८	पालिका स्तरीय खेलकुद कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	१५				१५
	शिक्षाको जम्मा			**१२६**	**२००**	**५५०**	**०**	**८७६**
	स्वास्थ्य							
९	निशुल्क औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
१०	किशोर किशोरी मैत्री सेवा भवन निर्माण	३,५,७	३ भवन		३००			३००
११	स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण	१,४	२ भवन			३२०		३२०
१२	स्वास्थ्य चौकी व्यवस्थापन तथा अभिमुखीकरण	सबै	सबै स्वा.के	२५				२५
१३	एम्बुलेन्सको व्यवस्था	पालिकास्तर	३ एम्बलेन्स		१००			१००
१४	सेवाग्राही मैत्री सेवा संचालन	पालिकास्तर	सबैवडा	९०				९०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१५५**	**४००**	**३२०**	**०**	**८७५**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास समूह पुनरताजगीकरण	६,७	१० समह	२			५	७
१६	स्यानिटरी प्याड निर्माण तालिम	पालिकास्तर	५० जना	२			५	७
१७	वालविबाह सचेतना कार्यक्रम	१,४	४ कार्यक्रम	२			५	७
१८	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	पालिकास्तर	२ कार्यक्रम	२			५	७
१९	अपांगको नेतृत्व तथा क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तलिम	२			३	५
२०	अपांग परिचयपत्र वितरण शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२				२
२१	जेष्ट नागरिक निःशल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२			१०	१२
२२	महिला विकास भवन निर्माण	६	१ भवन	१०			१०	२०
२३	यूवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	५			५	१०
२४	गा पा स्टेडियम निर्माणको डि पि आर	पालिकास्तर	१	५			५	१०
२५	छुवाछुत मुक्त गा पा घोषणा	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	५			५	१०
२६	सुधारिएको आरन कार्यक्रम, सेरम	१	१ कार्यक्रम	१			४२	४३
	लक्षित वर्गको जम्मा			**४०**	**०**	**०**	**१००**	**१४०**
	खानेपानीः							
२७	कालोमाटो खा पा योजना निर्माण	३	१ योजना	१०				१०
२८	किपाजा, कछारखोला खा पा योजना	३	१ योजना	१३				१३
२९	जाडकरीखोला खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	१२				१२
	खा पा को जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**०**	**३५**
	कुल जम्मा			**३५६**	**६००**	**८७०**	**१००**	**१,९२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६**	**०**	**०**	**०**	**-६**

३. पूर्वाधार विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४५७	४००	५८०	२००	१,६३७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	जेलवाङ वडा कार्यालय ऐसेलुखर्क हुदै जलजला जाने सडक	७	२५ कि मि		५०	२००		२५०
२	धारा देखि भनवाङ जोड्ने कृषि सडक	५	५ कि मि			८०	५०	१३०
३	फुलिवन झंडकी सडक	१	७ कि मि			१००		१००
४	घुस्वाङ डाङ्गोदेखि सजर हुदै गोठवाङ सडक	१	१२ कि मि		२००			२००
५	झेलिगडदेखि वडा कार्यालय जोड्ने सडक	२	४ कि मि		१००			१००
६	मौलावनदेखि घुस्वाङ जोड्ने सडक	१,३	४० कि मि		५०			५०
७	भित्रि गाम वडा कार्यालयदेखि डागासम्मको सडक	२	१२ कि मि			२००		२००
८	गरायोडाँडा कोरवाङ जोड्ने सडक	७	८ कि मि	५०				५०
	सडकको जम्मा			**५०**	**४००**	**५८०**	**५०**	**१,०८०**
	पुलः							
९	नूनेबेसी सोमाखोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१,४	१ पुल	१५०				१५०
१०	दोहरीखोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	१	१ पुल	१००				१००
११	सेरमाप खोला झोलुङ्गे पुल निर्माण	२	१ पुल	१००			५०	१५०
	पुलको जम्मा			**३५०**	**०**	**०**	**५०**	**४००**
	अन्यः							
१२	सेरमखोला झोलुङ्गेपलदेखि वि क डेरासम्म सिडिबाटो	१	४ कि मि	५७			५०	१०७
१३	ठूलिगाउ गोरेटो सिडि निर्माण	३	३ कि मि	४०			५०	९०
१४	सेरम वडा भवनदेखि दमाङसम्म गोरेटो बाटो	१		१०				१०
१५	विवाङ्गदह मन्दीर एवम् तालसंरक्षण	२	१ योजना	५	३०			३५
१६	केन्द्रीय विद्युत लाइन विस्तार	३	१ योजना	५		५०		५५
१७	रिपुकोट पर्यटकीय स्थल सम्भाव्यता अध्ययन	६	१	५				५
१८	केवलकार निर्माणको लागि सम्भाव्यता अध्ययन	७	१	५				५
	अन्यको जम्मा			**१२७**	**३०**	**५०**	**१००**	**३०७**
	कुलजम्मा			**५२७**	**४३०**	**६३०**	**२००**	**१,७८७**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-७०**	**-३०**	**-५०**	**०**	**-१५०**

४. वातावरण र विपद

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१८३	०	०	१००	२८३
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	सामुदायिक तथा राष्ट्रिय वनको टिमुर संकलन गरी रस निकाल्ने उद्योग स्थापना	२,३,७, ५	१ उद्योग	३०			३०	६०
२	कृषि वन कार्यक्रमको सम्भावना अध्ययन	पालि	१ अध्ययन	५				५
३	डडेलो नियन्त्रण सचेतना गोष्टि	पालि	२ गोष्टि	१०			१०	२०
४	बृक्षा रोपण (रुद्राक्ष)	पालि	१,००० वोट	५०				५०
	वनको जम्मा			**९५**	**०**	**०**	**४०**	**१३५**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
५	वातावरण संरक्षण गिति प्रतियोगिता	पालि	१ कार्यक्रम	५			५	१०
६	पिउने पानी मुहान तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	६	४० मुहान				२०	२०
७	व्यक्तिगत चर्पि निर्माण अनुदान	४,५	२०० प	२०			१०	३०
८	वातावरण संरक्षण हजिरिजवाफ प्रतियोगिता	सबै	सबै वि	१६			१६	३२
	वातावरणको जम्मा			**४१**	**०**	**०**	**५१**	**९२**
	विपदः							
९	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	पालि		२०				२०
१०	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	७ गोष्टि	२१				२१
११	फुसको छानालाई टीनमा परिणत गर्न अनुदान	पालि	१०० प	२०				२०
१२	विपत व्यावस्थापन समिति गठन तथा शसक्तिकरण	सबै	७ समिति	७			१४	२१
	विपदको जम्मा जम्मा			**६८**	**०**	**०**	**१४**	**८२**
	कुल जम्मा			**२०४**	**०**	**०**	**१०५**	**३०९**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-२१**	**०**	**०**	**-५**	**-२६**

५. संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१५२	०	०	०	१५२
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - समता विकास	पालिका	२५ जना	११				११
२	क्षमता विकाश तालिम - व्यवसायीकरण	पालिका	७५ जना	१५			३०	४५
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	५० जना	२५				२५
	जम्मा			**५१**	**०**	**०**	**३०**	**८१**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	५० जना	१५	७०			८५
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	३०				३०
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	३	१०	१००			११०
	जम्मा			**६५**	**१७०**	**५०**	**०**	**२८५**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१०				१०
१०	सेवाग्राहीसंग हातेमालो कार्यक्रम	पालिका	१ पटक	५			५	१०
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	८				८
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	८			५	१३
१३	पुरस्कार	पालिका	२५ जना	१०				१०
	जम्मा			**५१**	**०**	**०**	**१०**	**६१**
	कुल जम्मा			**१६७**	**१७०**	**५०**	**४०**	**४२७**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१५**	**-१७०**	**-५०**	**-४०**	**-२७५**

बर्ष - ३ (आ व २०७८।७९) को जम्मा बजेट

क्रसं	बिषयगत शीर्षक	बजेट हजारमा				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आर्थिक विकास	३७९	१,०००	१,७००	९९	३,१७८
२	सामाजिक विकास	३५६	६००	८७०	१००	१,९२६
३	पूर्वाधर विकास	५२७	४३०	६३०	२००	१,७८७
४	वन तथा वातावरण	२०४	०	०	१०५	३०९
५	संस्थागत विकास तथा सेवाप्रवाह	१६७	१७०	५०	४०	४२७
	जम्मा	**१,६३३**	**२,२००**	**३,२५०**	**५४४**	**७,६२७**

९.४ बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०)

१. आर्थिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			५४७	१,१००	१,५५०	१२०	३,३१७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	हाडे ओखरको व्यवसायिक खेतीको थालनी	सबै	७ प्लट	२१				२१
२	जडिबुटी खेती प्रवर्द्धन	सबै	७ प्लट	२१			१४	३५
३	अनार खेती थालनी	सबै	१४ प्लट	१४				१४
४	बदाम तथा कागती खेतीको व्यवसायिक थालनी	सबै	२१ प्लट	२१			१४	३५
५	कृषि उपज संकलनकेन्द्र स्थापना	५	१ केन्द्र	७५	७५			१५०
६	व्यवसायिक केरा खेतीको थालनी	सबै	१४ प्लट	२१				२१
७	व्यवसायिक लसुन तथा प्याज खेती प्रवर्द्धन	सबै	२१ प्लट	२१			७	२८
८	बांस, अमरिसो र निगालो खेती प्रवर्द्धन	सबै	७ हे			१४०		१४०
	कृषिको जम्मा			**१९४**	**७५**	**१४०**	**३५**	**४४४**
	पशुपालनः							
९	बाखा पालनको आधुनिक खोर व्यवस्थापन	१,२,३	३० खोर	२०	६०		९	८९
१०	गाई तथा भैंसीको आधुनिक गोठ व्यवस्थापन	४,५,६,७	४० गोठ	२०	८०		२०	१२०
११	पशु रोग नियन्त्रण तथा उपचार कार्यक्रम	सबै	सबै किसान	१४				१४
१२	दुध तथा दुग्दजन्य पदार्थ उत्पादन तथा प्रशोधन	५	१ केन्द्र	४०		२००		२४०
१३	भेडा तथा बाखाको ऊन प्रशोधन	सबै	७ योजना	६३	६३			१२६
१४	व्यवसायिक मौरी पालन	सबै	७० किसान	३५				३५
	पशुपालनको जम्मा			**१९२**	**२०३**	**२००**	**२९**	**६२४**
	सिंचाईः							
१५	नहर सिंचाई योजना	४,५,७	३ योजना		१०६	६००		७०६
१६	साना सिंचाई मर्मत तथा निर्माण	सबै	२१ योजना	४२	४२०		२०	४८२
१७	थोपा सिंचाई निर्माण	सबै	२१ योजना	४२	८४			१२६
१८	सोलार लिफ्टीङ सिंचाई योजना	पालिकास्तर	३ योजना		१००	२१०		३१०
	सिंचाईको जम्मा			**८४**	**७१०**	**८१०**	**२०**	**१,६२४**
	अन्यः							
१९	चुन ढुङ्गा, तामा र फलाम उत्खनन्	२	३ योजना			३००		३००
२०	सावुन उद्योग स्थापनाा	५	१ योजना	२०		१००	२०	१४०
२१	फर्निचर उद्योग आधुनिकिकरण	सबै	७ योजना	२१	५६			७७
२२	चोयाबाट बुन्ने सामग्री उत्पादन र प्रवर्द्धन	सबै	७ योजना	४२	५६		१६	११४
	अन्यको जम्मा			**८३**	**११२**	**४००**	**३६**	**६३१**
	कुल जम्मा			**५५३**	**१,१००**	**१,५५०**	**१२०**	**३,३२३**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-६**	**०**	**०**	**०**	**-६**

२. सामाजिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४३८	६६०	६२०	१२०	१,८३८
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	पक्की आर सि सि आ. वि भवन निर्माण	४,५	२ विद्यालय		२५०			२५०
२	निजीस्रोत शिक्षक अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	८०				८०
३	कक्षा १-१२ मा वि निर्माण	५	१ विद्यालय	५०		२५०		३००
४	शिक्षक क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	५० जना	१०				१०
५	अन्तरक्रिया कार्यक्रम	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
६	वाल विकास भवन निर्माण	पालिकास्तर	१ भवन	१०	१२५			१३५
७	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	१२ जना	६				६
८	उपलब्धि, परीक्षा र पुरस्कार	पालिकास्तर	सबै मा वि	५				५
	शिक्षाको जम्मा			**१६६**	**३७५**	**२५०**	**०**	**७९१**
	स्वास्थ्य							
९	स्वास्थ्य ल्यावको व्यवस्था	सबै	सबै स्वा.के	१५		३००		३१५
१०	औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	७०				७०
११	आमा सुरक्षा कार्यक्रम	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
१२	भौतिक पूर्वाधार मर्मत तथा निर्माण	सबै	सबै स्वा.के	१०	२००			२१०
१३	विशेषज्ञ सेवा संचालन	५,६	२ शिविर	४०				४०
१४	प्रतिक्षालय निर्माण	४,५,७	३	१५	६०			७५
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१९०**	**२६०**	**३००**	**०**	**७५०**
	लक्षित वर्गः							
१५	महिला विकास भवन निर्माण	५	१ भवन	५		७०		७५
१६	हिंसा पीडित महिलाहरुलाई तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम	५	२५		२०	५०
१७	निर्वाचित महिलाहरुको क्षमता विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम	५			५	१०
१८	वाल संजाल गठन र परिचालन	पालिकास्तर	१	२			५	७
१९	किशोर किशोरी प्रजनन् स्वास्थ्य तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम	४			५	९
२०	वालमैत्री स्थानीय शासन अभिमुखीकरण	३,४,७	३ कार्यक्रम	३			५	८
२१	अपांग परिचयपत्र र अभिमुखीकरण	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	२				२
२२	जेष्ट नागरिक निःशुल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	२			१९	२१
२३	यूवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	४			६	१०
२४	गा पा स्टेडियम निर्माणको थालनी	पालिकास्तर	१	५			२०	२५
२५	पंचेबाजा संरक्षण कार्यक्रम	सबै	७० जना	१०	१०		३०	५०
२६	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१	१०			५	१५
	लक्षित वर्गको जम्मा			**५७**	**३५**	**७०**	**१२०**	**२८२**
	खानेपानीः							
२७	फूलवारी टोलमा खा पा योजना निर्माण	४	१ योजना	१०				१०
२८	नारवाङ्ग खा पा योजना निर्माण	५	१ योजना	८			१०	१८
२९	चलपोलखोला खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	७			१०	१७
	खा पा को जम्मा			**२५**	**०**	**०**	**२०**	**४५**
	कुल जम्मा			**४३८**	**६७०**	**६२०**	**१४०**	**१,८६८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**-१०**	**०**	**-२०**	**-३०**

३. पूर्वाधार विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४५६	४४०	६२०	२४०	१,७५६
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	फुलिवन सेरम सडक	१	११ कि मि			२००		२००
२	सालवारी जेलवाङ वडा कार्यालय सडक स्तरउन्नति	७	२५ कि मि			२२०		२२०
३	मौलावाङ वाहिरि गाम भित्री गाम सडक	२,३	२५ कि मि			२००		२००
४	सुलिचौरदेखि फगाम वडा कार्यालयसम्म सडक स्तरउन्नति	६	२० कि मि		२००			२००
५	विभाङ, तिलाचन, जन्तर जलजला हुदै जेलवाङसम्म पर्यटकीय सडक	१,२,७	१०० कि मि	४५६				४५६
	सडकको जम्मा			**४५६**	**२००**	**६२०**	**०**	**१,२७६**
	भवनः							
६	वाहिरि गाम वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	२	१ भवन		८०			८०
७	सेरम वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	१	१ भवन		८०			८०
८	जेलवाङ वडा कार्यालय भवनमा तल्ला थप	७	१ भवन		८०			८०
	भवनको जम्मा			**०**	**२४०**	**०**	**०**	**२४०**
	अन्यः							
९	फगाम ठूलोगाउं तटबन्ध	६	५०० मि				१२०	१२०
१०	फुलिवन शान्तिखोला तटबन्ध	१	३०० मि				१२०	१२०
११	सुनछहरी पर्यटन पूर्वाधार विकास	४	१ योजना	१०				१०
	अन्यको जम्मा			**१०**	**०**	**०**	**२४०**	**२५०**
	कुलजम्मा			**४६६**	**४४०**	**६२०**	**२४०**	**१,७६६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–१०**	**०**	**०**	**०**	**–१०**

४. वातावरण तथा विपद

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			२३७	०	०	१२०	३५७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन तथा फलफुल नर्सरी निर्माण र व्यवस्थापन	३,४,५	३ नर्सरी	३०				३०
२	टिमुर प्रशोधन उद्योगलाई थप सहयोग	पालि	१ उद्योग	२०			२०	४०
३	सम्भाव्यताको आधारमा कृषि वन उत्पादन	सबै	१४ समूह	१४				१४
	वनको जम्मा			**६४**	**०**	**०**	**२०**	**८४**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							
४	पिउने पानी संरक्षण र सम्बर्द्धन	७	४० वटा	२०			२०	४०
५	वातावरण संरक्षण नाटक मन्चन	सबै	२१ का	४२			१४	५६
६	सार्वजनिक चर्पि निर्माण	सबै	२१ चर्पि	६३				६३
७	वातावरण संरक्षण भिडियो निर्माण	पालि	१	१०			१०	२०
८	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन चेतनामूलक तालिम	सबै	१४ तालिम	४२			१४	५६
	वातावरणको जम्मा			**१७७**	**०**	**०**	**५८**	**२३५**
	विपदः							
९	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	पालि		१०			१०	२०
१०	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	पालि	२ गोष्टि					०
११	वडा विपद व्यवस्थापन कोषमा रकम थप	सबै	७ कोष	१४			३५	४९
१२	विपत व्यावस्थापन समिति गठन तथा शसक्तिकरण			५				५
	विपदको जम्मा			**२९**	**०**	**०**	**४५**	**७४**
	कुल जम्मा			**२७०**	**०**	**०**	**१२३**	**३९३**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-३३**	**०**	**०**	**-३**	**-३६**

५. संस्थागत विकास तथा सेवा प्रवाह

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१४६	०	०	०	१४६
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - योजना तर्जुमा	पालिका	२५ जना	१०				१०
२	क्षमता विकाश तालिम - सामाजिक विकास	पालिका	३० जना	१०			१०	२०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२५ जना	१५				१५
	जम्मा			**३५**	**०**	**०**	**१०**	**४५**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	१० जना	५	२०			२५
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	१०				१०
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	१०		५०		६०
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	३	१०	५०			६०
८	भौतिक संरचना मर्मत संभार	पालिका	सबै	२०		५०		७०
	जम्मा			**५५**	**७०**	**१००**	**०**	**२२५**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१२				१२
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	१२				१२
१०	सेवाग्राहीसंग हातेमालो कार्यक्रम	पालिका	१ पटक	८			१०	१८
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१०				१०
१२	सुशासनको अवस्था समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	१०			५	१५
१३	पुरस्कार	पालिका	१० जना	४				४
	जम्मा			**५६**	**०**	**०**	**१५**	**७१**
	कुल जम्मा			**१४६**	**७०**	**१००**	**२५**	**३४१**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**–७०**	**–१००**	**–२५**	**–१९५**

बर्ष - ४ (आ व २०७९।८०) को जम्मा बजेट

क्रसं	बिषयगत शीर्षक	बजेट लाखमा				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आर्थिक विकास	५५३	१,१००	१,५५०	१२०	३,३२३
२	सामाजिक विकास	४३८	६७०	६२०	१४०	१,८६८
३	पूर्वाधार विकास	४६६	४४०	६२०	२४०	१,७६६
४	वन तथा वातावरण	२७०	०	०	१२३	३९३
५	संस्थागत विकास तथा सेवाप्रवाह	१४६	७०	१००	२५	३४१
	जम्मा	**१,८७३**	**२,२८०**	**२,८९०**	**६४८**	**७,६९१**

९.५ बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१)

१. आर्थिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			६३७	७५०	१,०५०	१४०	२,५७७
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडा नं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	कृषिः							
१	दांते ओखर उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७० हेक्टर		१०५			१०५
२	किवि खेती पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	४९ हेक्टर	४२			१४	५६
३	आलु उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७ बलक	७०			१४	८४
४	कोदो खेती उत्पादन पकेट क्षेत्र निर्माण	सबै	७ बलक	४९				४९
५	मकै बिऊ उत्पादन कार्यक्रम	सबै	७ बलक	४९			७	५६
६	अलैचि खेती एवम् प्रशोधन केन्द्र निर्माण	सबै	७ बलक	९१				९१
७	टिमुर खेती प्रबर्द्धन कार्यक्रम	सबै	७ बलक	४९			१४	६३
८	अल्लो खेती विस्तार	सबै	७ बलक	४९			७	५६
९	स्याउ खेती विस्तार	सबै	७ बलक	४९				४९
१०	कागती र सुन्तला खेती विस्तार	सबै	७ बलक	५६			१४	७०
११	कोल्ड स्टोर निर्माण	पालिकास्तर	१			५००	१	५०१
१२	पदमचाल संकलन तथा खेती विस्तार	सबै	७०० कृषक	१४				१४
	कृषिको जम्मा			**५१८**	**१०५**	**५००**	**७१**	**१,१९४**
	पशुपालनः							
१३	व्यवसायिक माछा पालन	१,७	२ योजना			१००	२२	१२२
१४	उन्नत घांस उत्पादन क्षेत्र विस्तार	सबै	४२ बलक	२१				२१
१५	भैंसीपालन व्यवसाय प्रबर्द्धन	सबै	२१ ब्लक	२१			२१	४२
१६	व्यवसायिक कुखुरा पालन प्रबर्द्धन	सबै	१४ ब्लक	१४				१४
	पशुपालनको जम्मा			**५६**	**०**	**१००**	**४३**	**१९९**
	सिंचाईः							
१७	ठूला सिंचाई योजना निर्माण	पालिकास्तर			२००			२००
१८	सानासिंचाई निर्माण तथा मर्मत	सबै	७ योजना	४९			१४	६३
१९	थोपा सिंचाई विस्तार	सबै	१४ योजना	४९	४९		१४	११२
२०	ड्याम निर्माण गरी माछापालन	पालिकास्तर	१ योजना			५०		५०
	सिंचाईको जम्मा			**९८**	**२४९**	**५०**	**२८**	**४२५**
	अन्यः							
२१	भेडा उन प्रशोधन उद्योग स्थापना	पालिकास्तर	१ उद्योग			२००		२००
२२	सम्भाव्य खानी उत्खनन्	पालिकास्तर	१		२००			२००
२३	आलु चिप्स उत्पादन उद्योग स्थापना	पालिकास्तर	१ उद्योग		२००	२००		४००
	अन्यको जम्मा			**०**	**४००**	**४००**	**०**	**८००**
	कुल जम्मा			**६७२**	**७५४**	**१,०५०**	**१४२**	**२,६१८**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-३५**	**-४**	**०**	**-२**	**-४१**

२. सामाजिक विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			५७३	१,०००	१,४००	१४०	३,११३
क्रसं	गरिने काम	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	शिक्षाः							
१	शिक्षण अनुदान	पालिकास्तर	३२ विद्यालय	१४०				१४०
२	पक्की आर सि सि भवन निर्माण	१,५,६,७	५ भवन	५०		७००		७५०
३	कक्षा १-१२ मा वि भवन निर्माण	६,७	२ भवन	५०	४००			४५०
४	प्राविधिक शिक्षालय स्थापना	पालिकास्तर	१ शिक्षालय	५०		३००		३५०
५	विद्यालय भवन तथा कक्षा कोठा मर्मत	सबै	३२ विद्यालय	५०	३००			३५०
६	उच्च शिक्षा छात्रबृत्ति	पालिकास्तर	१६ जना	८				८
७	खेलकुद, परीक्षा, पुरस्कार	पालिकास्तर		१०			१०	२०
	शिक्षाको जम्मा			**३५८**	**७००**	**१,०००**	**१०**	**२,०६८**
	स्वास्थ्य							
८	ल्याव संचालनको लागि जनशक्ति व्यवस्था	सबै	सबै स्वा.के		५०	१००		१५०
९	आमा सुरक्षा	सबै	सबै स्वा.के	३०			२०	५०
१०	औषधि खरिद	सबै	सबै स्वा.के	४०				४०
११	स्वास्थ्य संस्था फोहोर व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा.के	१५			१०	२५
१२	१५ सैयांको असपताल निर्माण	५	१	५०	२००	३००	५०	६००
१३	स्वास्थ्य संस्था व्यवस्थापन	सबै	सबै स्वा. के.	३०			१०	४०
	स्वास्थ्यको जम्मा			**१६५**	**२५०**	**४००**	**९०**	**९०५**
	लक्षित वर्गः							
१४	महिला विकास सहकारी संस्था स्थापना	३,४	२ संस्था	२				२
१५	लैंगिक हिंसा सचेतना कार्यक्रम	पालिकास्तर	२ कार्यक्रम	२				२
१६	सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	२ तालिम		३०			३०
१७	वालमैत्री स्थानीय शासन गा पा घोषणा	पालिकास्तर	१ कार्यक्रम	५			१०	१५
१८	वाल भेला	पालिकास्तर	१ भेला	३			५	८
१९	अपांगहरुका लागि सीप विकास तालिम	पालिकास्तर	१ तालिम		२०		१०	३०
२०	जेष्ट नागरिक निशुल्क स्वास्थ्य शिविर	पालिकास्तर	१ शिविर	३			१०	१३
२१	युवाहरुका लागि व्यवसायिक सीप अनुदान	पालिकास्तर	१० जना	१०			५	१५
२२	पालिकास्तरीय खेलकुदको आयोजना	पालिकास्तर	१	१२				१२
	लक्षित वर्गको जम्मा			**३७**	**५०**	**०**	**४०**	**१२७**
	खानेपानीः							
२३	कसला खानेपानी योजना	५	१ योजना	१०			५	१५
२४	माजिङ्गखोला डांडाखर्क खा पा योजना निर्माण	७	१ योजना	१०			५	१५
	खा पा को जम्मा			**२०**	**०**	**०**	**१०**	**३०**
	कुल जम्मा			**५८०**	**१,०००**	**१,४००**	**१५०**	**३,१३०**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**–७**	**०**	**०**	**–१०**	**–१७**

३. पूर्वाधार विकास

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			४२५	५००	७००	२८०	१,९०५
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	सडकः							
१	स्यूरी घोगाछेडा बाट गा पा जोड्ने सडक	४	१३ कि मि			१००		१००
२	गोहाखोला बागलुङ जोड्ने सडक	२	५३ कि मि			२५०		२५०
३	स्यूरीको तनिफेद सौहाङ हुदै सुनछहरी झरना जोड्ने सडक	४	७ कि मि			२५०		२५०
४	धनवाङ जेलवाङ जोड्ने सडब	५,७	७ कि मि			१००		१००
५	सेरम खेरवाङदेखि उरीवाङ हुदै तिलाचन जोड्ने कृषि सडक	१	२५ कि मि		२००			२००
६	जेलवाङ रिगेम हुदै मिरुल जोड्ने सडक	७	३५ कि मि		३००			३००
	सडकको जम्मा			**०**	**५००**	**७००**	**०**	**१,२००**
	पुलः							
७	सेरम यावाङ मसिन जोड्ने झोलुङ्गेपुल	१	१ पुल	१००				१००
८	मङरवान झोलुङ्गेपुल	२	१ पुल	१००				१००
९	फगामको घुङसी र जेलवाङको खिवाङ जोड्ने झोलुङ्गेपुल	६,७	१ पुल	१००				१००
१०	कसला जवाङ फेद गम्स्यालवेरी जोड्ने झोलुङ्गेपुल	५	१ पुल	१६५				१६५
	पुलको जम्मा			**४६५**	**०**	**०**	**०**	**४६५**
	अन्यः							
११	कसला तटबन्ध	५	१				१००	१००
१२	जेलवाङ तटबन्ध	७	१				१००	१००
१३	भित्रि गाम तटबन्ध	२	१				८०	८०
१४	केन्द्रीय विद्युत लाईन विस्तार योजना	४	१ योजना			५०		५०
१५	नारवाङ्ग खेल मैदान स्तरोन्नति	५	१ योजना	१०				१०
	अन्यको जम्मा			**१०**	**०**	**५०**	**२८०**	**३४०**
	कुलजम्मा			**४७५**	**५००**	**७५०**	**२८०**	**२,००५**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-५०**	**०**	**-५०**	**०**	**-१००**

४. वातावरण तथा विपद

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			३१९	२५०	३५०	१४०	१,०५९
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	वनः							
१	वन प्राविधिकको क्षमता विकास गोष्टि	पालि	१ गोष्टि	४			४	८
२	सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति क्षमता विकास	सबै	२८ समिति	२८			१४	४२
३	वन तथा फलफूल नर्सरी व्यवस्थापन	सबै	७ नर्सरी	३५				३५
४	सामुदायिक वन कांटछाट तथा व्यवस्थापन	सबै	सबै सा वन	२८				२८
५	जडिबुटि प्रसोधन उद्योगको स्तर उन्नति	पालि	३ उद्योग		१५०	५०		२००
६	कृषि वन उत्पादनलाई बजारीकरण	पालि				१००		१००
	वनको जम्मा			**९५**	**१५०**	**१५०**	**१८**	**४१३**
	वतावरण तथा जलवायु परिवर्तनः							०
७	सार्वजनिक चर्पि निर्माण	पालि	१० वटा	१०	१००		१०	१२०
८	टोल गाउं सरसफाई कार्यक्रम	सबै	१४ पटक	२८				२८
९	पिउने पानी तथा पोखरी संरक्षण तथा सम्बर्द्धन	सबै	२८ वटा			९१		९१
१०	जलवायु परिवर्तन अनुकुलन योजना समिक्षा	सबै	७ गोष्टि				७०	७०
११	वातावरण सम्बन्धी जनचेतना कार्यक्रम	सबै	३२ वि	३२			१६	४८
	वातावरणको जम्मा			**७०**	**१००**	**९१**	**९६**	**३५७**
	विपदः							
१२	वडा तथा गाउंमा पहिरो नियन्त्रण	सबै		१४		१००		११४
१३	विपद पूर्वतयारी सचेतना गोष्टि	सबै	१४ गोष्टि	७०				७०
१४	विपद कार्यदल क्षमता विकास तालिम	सबै	१४ तालिम	५६			२८	८४
१५	हेलिप्याट स्तर उन्नति	सबै	७ हेलिप्याट	१४				१४
	विपदको जम्मा			**१५४**	**०**	**१००**	**२८**	**२८२**
	कुल जम्मा			**३१९**	**२५०**	**३४१**	**१४२**	**१,०५२**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**०**	**०**	**९**	**-२**	**७**

५. संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह

	आँकलन गरिएको बजेट सिलिङ			१७०	०	०	०	१७०
क्रसं	योजना (गरिने काम)	वडानं	एकाई	बजेट (लाखमा)				
				गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
	व्यक्ति क्षमता विकासः							०
१	क्षमता विकाश तालिम - योजना मूल्यांकन	पालिका	२५ जना	१५				१५
२	क्षमता विकाश तालिम - वातावरण संरक्षण	पालिका	३० जना	२०			१०	३०
३	अध्ययन अवलोकन भ्रमण	पालिका	२५ जना	२५				२५
	जम्मा			**६०**	**०**	**०**	**१०**	**७०**
	संस्थागत क्षमता विकासः							०
४	करार जनशक्ति व्यवस्थापन - निरन्तरता	पालिका	१० जना	६	६०			६६
५	फर्निचर तथा मेसीनरी औजार व्यवस्थापन	पालिका	आवस्यक	७				७
६	सूचना प्रविधि - उपकरण तथा तालिम	पालिका	आ अ	५	५०			५५
७	सवारी साधन खरिद	पालिका	२			१००		१००
८	भौतिक संरचना मर्मत संभार	पालिका	सबै	२०				२०
	जम्मा			**३८**	**११०**	**१००**	**०**	**२४८**
	सुशासनः							
८	घुम्ती शिविर	पालिका	२ पटक	१०				१०
९	सार्वजनिक सुनुवाई	पालिका	३ पटक	११				११
१०	सेवाग्राहीसंग घर दैलो कार्यक्रम	पालिका	सबै वडामा	१२			१०	२२
११	सार्वजनिक लेखा परीक्षण	पालिका	२ वडामा	१०				१०
१२	आवधिक योजना समीक्षा गोष्टि	पालिका	२ गोष्टि	१०			५	१५
१३	आगामि ५ बर्षका लागि आवधिक योजना निर्माण	पालिका	१ योजना	३०			५	३५
१४	पुरस्कार	पालिका	१० जना	५				५
	जम्मा			**८८**	**०**	**०**	**२०**	**१०८**
	कुल जम्मा			**१८६**	**११०**	**१००**	**३०**	**४२६**
	बजेट सिलिङ र योजनाको अनुपात			**-१६**	**-११०**	**-१००**	**-३०**	**-२५६**

बर्ष - ५ (आ व २०८०।८१) को जम्मा बजेट

क्रसं	बिषयगत शीर्षक	बजेट हजारमा				
		गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
१	आर्थिक विकास	६७२	७५४	१,०५०	१४२	२,६१८
२	सामाजिक विकास	५८०	१,०००	१,४००	१५०	३,१३०
३	पूर्वाधर विकास	४७५	५००	७५०	२८०	२,००५
४	वन तथा वातावरण	३१९	२५०	३४१	१४२	१,०५२
५	संस्थागत विकास	१८६	११०	१००	३०	४२६
	जम्मा	**२,२३२**	**२,६१४**	**३,६४१**	**७४४**	**९,२३१**

९.६ *सबै आर्थिक बर्षहरूको सबै विषय शीर्षकको बजेट*

रु लाखमा							
आ व	१ आर्थिक	२ सामाजिक	३ पूर्वाधार	४ वातावरण	५ संस्थागत	जम्मा	प्रतिशत
२०७६।७७	२,२५५	३५४	२,५७२	३२९	३३०	५,८४०	१५.९
२०७७।७८	३२६	२,५६१	१,९२५	१,१६०	४७६	६,४४८	१७.५
२०७८।७९	३,१७८	१,९२६	१,७८७	३०९	४२७	७,६२७	२०.७
२०७९।८०	३,३२३	१,८६८	१,७६६	३९३	३४१	७,६९१	२०.९
२०८०।८१	२,६१८	३,१३०	२,००५	१,०५२	४२६	९,२३१	२५.१
जम्मा	**११,७००**	**९,८३९**	**१०,०५५**	**३,२४३**	**२,०००**	**३६,८३७**	१००
प्रतिशत	**३१.८**	**२६.७**	**२७.३**	**८.८**	**५.४**	**१००**	

९.७ सबै आर्थिक बर्षहरूको सबै बजेटको स्रोत (कति रकम कताबाट आउने आशा गरेकोछ ?)

रु लाखमा					
आ व	गा पा	प्रदेश	केन्द्र	अन्य	जम्मा
२०७६।७७	१,१७३	१,७६८	२,५७५	३१६	५,८४०
२०७७।७८	१,२८८	१,७९१	२,९०५	४६४	६,४४८
२०७८।७९	१,६३३	२,२००	३,२५०	५४४	७,६२७
२०७९।८०	१,८७३	२,२८०	२,८९०	६४८	७,६९१
२०८०।८१	२,२३२	२,६१४	३,६४१	७४४	९,२३१
जम्मा	**८,१९९**	**१०,६५३**	**१५,२६१**	**२,७१६**	**३६,८३७**
प्रतिशत	२२.३	२८.९	४१.४	७.४	१००.०

यसरी जम्मा ३ अरब अटसट्ठी करोड सैतीसलाखको योजना बनेको छ । योजनाको जम्मा बजेट मध्ये २२.३ प्रतिशत गाउँपालिकाको आफ्नै कोषमा आउने रकम हो भने २८.९ प्रतिशत प्रदेश र ४१.४ प्रतिशत केन्द्र सरकारबाट थप योजनाको रूपमा ल्याउन सकिन्छ भन्ने आंकलन हो । त्यसैगरी ७.४ प्रतिशत अन्य संघ संस्थाहरूका आयोजनाहरू आउंदछन् भन्ने आँकलन रहेके छ । योजना निर्माणगर्दा महत्वाकांक्षी त हुंनै पर्दछ । राष्ट्रले पनि संधै घाटाको बजेट बनाउंदछ । यध्यपि आवधिक योजनाको जम्मा बजेट, यसका स्रोत र आँकलन प्रतिशत हेर्दा यो योजना सारै धेरै महत्वकांक्षी छैन र गाउँपालिका परिवारको संयुक्त प्रयास भएमा कार्यान्वयनमा आउंने सम्भावना बढी नै छ भन्न सकिन्छ ।

परिच्छेद १०: आवधिक योजनाको समग्र नतिजा तालिका

गाउँ विकासको प्रयासकालागि तयार गरिएको मार्गचित्र अनुसार योजनाहरू अगाडि बढे कि बढेनन् ? लक्ष अनुसारको प्रगति भयो कि भएन ? कहां कमजोरी भयो ? आदि हेर्ने प्रयासलाई नै अनुगमन तथा मूल्यांकन भनिन्छ । यसका लागि हरेक स्तरका लक्ष तथा उद्देश्यहरूका लागि सूचकहरूको आवश्यकता पर्दछ । यस तालिकामा त्यस्ता सूचकहरू दिने प्रयास भएको छ । यी सूचकहरू गाउँविकास मार्गचित्रमा अपेक्षा गरिएका विकास र परिवर्तनका आधारमा तयार गरिएका हन् । यस योजनामा स्थानीयतहको अधिकार क्षेत्रलाई आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार विकास, वन तथा वातावरण र संस्थागत विकास र सुशासन समेत पांचवटा बिषयगत शीर्षकहरूमा एकीकृत गरिएको छ । विकासको सिद्धान्त अनुसार तयार गरिएको यस सुनछहरी गाउँपालिकाको पाँच बर्षे योजनाको एकीकृत नतिजा तालिका देहायअनुसार रहेको छ ।

१०.१ समग्र नतिजा तालिका

नतिजा श्रृङखला	सूचकहरू	इकाई	उपलब्धि मापन बर्ष			पुष्ट्याइका आधारहरु	परिकल्पना
			आधाररेखा ०७५/७६)	आ व ०७७।७८	आ व ०८०।८१		
समग्र लक्ष्यः कृषिमा आधुनिकीकरण, पशुपालनमा व्यवसायीकरण, सामाजिक न्याय सहितको सेवा र सुविधा विस्तार, समावेशीकरणप्रति प्रतिबद्धताको अनुभूति र वातावरणीय अनुकुलनतामा आधारित पूर्वाधारको विकास गर्दै सुनछहरी गाउँपालिका बासीको दीगो आर्थिक उन्नति गर्ने ।	गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने घुरघरी (परिवार)	संख्या	३,२८६			गाउँको प्रोफाइल, अध्ययन, मूल्याङ्कन र प्रगति / अनुगमन प्रतिवेदनहरु र आवधिक योजना समीक्षा	संघ, प्रदेश र स्थानीयतह बीचको समन्वय, अधिकार र बजेटको बांडफाडमा स्पष्टता आउने छ ।
	गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या	संख्या	१९,०५४				
	प्रतिव्यक्ति बार्षिक आय रु १ लाखभन्दा कमआम्दानी हुने	परिवार	८२२				
	आफ्नो उत्पादन र आम्दानीबाट वर्षभरी खान पुग्ने परिवार	परिवार	२,१३६				
	खाद्यान्न उत्पादनबाट हुने बचत - बचतको मात्र	मे टन	१५				
	स्नातक वा सो भन्दा माथिका शैक्षिक डिग्रि प्राप्त गर्ने	संख्या	५०				
	व्यवसायिक प्राविधिक सीपयुक्त दक्ष व्यक्ति	संख्या	०				
	पक्की (पीच) सडकमा पुग्न लाग्ने औषत समय	घण्टा	६				
	गाउँपालिकाको सेवा प्रवाहबाट सन्तुष्ट सेवाग्राही	प्रतिशत	८५				
	बैंक र बजार केन्द्रमा पुग्न लाग्ने औषत समय	घण्टा	६				
१.आर्थिक विकासः कृषि र पशुपालनलाई उन्नत र उत्पादनसिल बनाउदै स्थानीय प्राकृतिक स्रोत र साधनमा आधारित उद्योग व्यवसायको विकास गरी उत्पादनमा बृद्धि, थप रोजगारीका अवसर र गुणस्तरीय उपयोगको अवस्था स्रिजना गरी गाउँपालिका वासीको जीवनयापनमा दीगो सुधार गर्ने ।	गैरकृषि पेशा (उद्यम व्यापार जागिर) मा निर्भर जनसंख्या	संख्या	८२२			बार्षिक प्रतिवेदन समीक्षा, आवधिक योजनाको समीक्षा	राजनीतिक स्थिरता सहित संघीय शासन व्यवस्था संस्थागत हुनेछ ।
	व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालनमा संलग्न परिवार	संख्या	१५				
	निकासीजन्य उद्योग	संख्या	५				
	गाउँपालिकामा आउने बार्षिक पर्यटक -बिदेशी । स्वदेशी	संख्या	२०				
	गाउँपालिकामा भएका सहकारी संस्था	संख्या	१५				

१.१ कृषिक्षेत्रमा सम्भाव्य उत्पादका पकेटक्षेत्रहरू पहिचानगरी कृषिफसलहरूलाई उत्पादनमा आधुनिकीरणसहितको व्यवयायीकरणको माध्यमबाट उत्पादकत्व र उत्पादन परिमाण बृद्धि भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक फसल उत्पादन पकेट क्षेत्र	संख्या	०			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	सरकारी र निजी क्षेत्रको कृषिमा लगानीमा बृद्धि हुनेछ ।
	व्यवसायिक कृषि उत्पादनमा लागेका कृषक	संख्या	५				
	कृषिमा प्रयोग भएका आधुनिक औजार तथा उपकरण	प्रकार	१				
	तरकारी बिक्री - आलुसमेत	टन	३०				
	फलफूल बिक्री	टन	२				
१.२ पशुपालनमा नश्लसुधारसहितको व्यवसायिकरणगरी उत्पादकत्व, परिमाण र गुणस्तरमा सुधार भएको हुनेछ ।	व्यवसायिक पशुपालनमा संलग्न कृषक परिवार	संख्या	१५			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	सरकारी र निजी क्षेत्रको कृषिमा लगानीमा बृद्धि हुनेछ ।
	दुध तथा दुग्धजन्य उत्पादन	टन	२				
	नश्ल सुधार, कृतिम गर्भाधान तथा पशुउपचार केन्द्र	संख्या	०				
	क्रियाशिल ग्रामीण पशु स्वास्थ्य कार्यकर्ता	संख्या	५				
	खसि, बोकाको बिक्रि मूल्य (जिउंदो प्रति के जि)	रु	५००				
१.३ कृषि-वनमा सम्भाव्य उद्योगको पहिचान, व्यवसायको विकास र थप आम्दानी तथा रोजगारीको स्रिजना भएको हुनेछ ।	कृषि वनमा आधारित चालु घरेलु उद्योग	संख्या	५			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	निजी क्षेत्रको आकर्षण र स्वस्थ्य प्रतिस्पर्धा हुनेछ ।
	निकासीजन्य जडीबुटीका कच्चा पदार्थको परिमाण	टन	१०				
	कृषि वनमा आधारित व्यवसायमा संलग्न परिवार	संख्या	०				
	व्यवसायिक सीपमूलक तालिम प्राप्त व्यक्ति	संख्या	०				
	जडिबुटी संकलन तथा प्रशोधन केन्द्र	संख्या	२				
१.४ परम्परागत सिंचाई प्रणालीलाई प्रबर्धन गर्दै सिंचाईका वैकल्पिक उपाएहरूको पहिचान र परीक्षण गर्दै सिंचाई सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ ।	१२ है महिना सिंचाई हुने क्षेत्र	रोपनी	५००			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	केन्द्र र प्रदेशको सिंचाईका लागि लगानीमा बृद्धि हुने छ।
	६ महिना सिंचाई हुने क्षेत्र	रोपनी	१,०००				
	सुचारु सिंचाई आयोजना	संख्या	२				
	प्रयोगमा आएका सिचाईका वैकल्पिक प्रविधिहरु	संख्या	०				
	वैकल्पिक प्रविधिहरुद्वारा सिंचित क्षेत्र	रोपनी	०				
१.५ पर्यटकीय स्थलहरूको पहिचान, सम्भाव्य सेवा र पूर्बाधारहरूको विकास, सम्भाव्य ठाउंहरूमा होमस्टेको विकास र प्रवर्धन भएको हुनेछ	सम्भावित पर्यटकीय स्थान तथा स्थल	संख्या	१०			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	संघ, प्रदेश तथा विकास साझेदार र निजी क्षेत्रबाट पर्यटन विकासमा लगानी हुनेछ ।
	होमस्टे संचालन गर्न सकिनेगाउँ	संख्या	४				
	होमस्टे संचालन गरिरहेका परिवार	संख्या	०				
	वनभोज स्थान तथा पार्क, भ्यू टावर	संख्या	०				
	पर्यटकीय पदमार्ग	किमि	२				
१.६ स्थानीय बैक तथा वित्तीय संस्था र सहकारीको सुदृढीकरणगर्दै वित्तीय सेवा र सुविधाको विस्तार भएको हुनेछ ।	बैकको संख्या	संख्या	१			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	वित्तीय सेवा र सुविधा स्थानीय तहमा विस्तार हुनेछ
	सहकारीमा आवद्ध परिवार	संख्या	८००				
	बैकमा खाता हुंने परिवार	संख्या	०				
	सहकारी पसल	संख्या	०				
	सहकारीद्वारा संचालित उत्पादन संकलन केन्द्र	संख्या	०				

२. सामाजिक विकास: आधारभूत, शिक्षा, स्वास्थ्य, सामाजिक न्याय, सुरक्षा, सेवा तथा सुविधाको पहुंचमा गुणस्तरीय ढंगले दिगोहुंनेगरी सुधार गरी गाउँपालिका बासीको जीवनयापनलाई सरल, सुलभ र सुखी बनाउने।	१५ देखि ६० वर्षसम्मका साक्षर जनसंख्या	प्रतिशत	५५			आवधिक योजनाको समीक्षा, बार्षिक समीक्षा	सरकारी, गैरसरकारी र निजी क्षेत्रको लगानीमा बृद्धि हुनेछ, शिक्षक दरबन्दी प्राप्त हुनेछ ।
	उच्च शिक्षामा अध्ययन गरिरहेका विद्यार्थी	संख्या	१०				
	स्नातकतह उत्तीर्ण महिला	संख्या	५				
	स्नातक तह उतिर्ण दलित	संख्या	०				
	स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुती गराउने गर्भवती महिला	प्रतिशत	८०				
२.१ विद्यालयहरूको भौतिक पूर्बाधारको सुधारगर्दै सार्वजनिक विद्यालय शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर बृद्धि भएको हुनेछ ।	विद्यालय वाहिर रहेका (५-१५ वर्ष) बालबालिका	प्रतिशत	५			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	सरकारी लगानी र कार्यक्रममा बृद्धि हुनेछ
	पक्की भवन भएका सार्वजनिक विद्यालय	संख्या	२				
	स्वीकृत दरबन्दीका शिक्षक	संख्या	-				
	महिला शिक्षकको अनुपात	प्रतिशत	२०				
	कक्षा १० को उत्तीर्ण दर	प्रतिशत	७०				
२.२ आधारभूत स्वास्थ्य सेवा तथा सुविधाको उपलब्धता तथा गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।	स्वस्थ्य चौकी, स्वास्थ्य केन्द्र	संख्या	७			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु, सार्वजनिक सुनुवाई	पूर्बाधारमा लगानी जुट्नेछ ।
	अस्पताल	सैया	०				
	अधारभूत सुविधा उपलब्ध स्वास्थ्य संस्था	संख्या	७				
	सबै खोप लिएका बालबालिका	प्रतिशत	८५				
	क्रियाशिल महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका	संख्या	३०				
२.३ खानेपानी तथा सरसफाई सेवा सुविधाको उपलब्धता र गुणस्तरमा वृद्धि भएको हुनेछ ।	निजी धारा उपलब्ध घर परिवार	प्रतिशत	१०			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु, सर्वेक्षण प्रतिवेदन	स्थानीय प्रतिवद्धता र साझेदारीमा बृद्धि हुनेछ ।
	पाइपलाइनबाट वितरित पानी प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	२५				
	स्वच्छ (प्यान भएको) शौचालय भएका घरधुरी	प्रतिशत	१५				
	सार्वजनिक शौचालय	संख्या	५				
	चर्पिको प्रयोग पछि साबुनपानीले हात धुने	प्रतिशत	७५				
२.४ विपन्न तथा लक्षित वर्ग, जेष्ट नागरिक, एकल महिला तथा दलितको क्षमता, सहभागिता र आधारभूत सेवा तथा सुविधाको पहुँचमा वृद्धि भएको हुनेछ ।	महिला तथा पिछडिएको वर्गको समिति तथा संजाल	संख्या	२			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु,	सकारात्मक विभेद नीति र लक्षित वर्ग कार्यक्रमको निरन्तरता हुनेछ ।
	लैंगिक हिंसा र छुवाछुत सम्बन्धी घटना (बार्षिक)	संख्या	११५				
	लक्षितवर्गबाट उजुरी गुनासो (बार्षिक)	संख्या	११५				
	उद्दार, उपचार र सहयोग प्राप्त गर्ने पीडित	संख्या	११५				
	वैदेशिक रोजगारीमा गएका युवा	संख्या	३९५				
२.५ सु-संस्कृत, सिर्जनशील र व्यवसायिक युवाशक्तिको विकास भएको हुनेछ ।	युवा संलग्न स्थानीय संरचना वा ल्कव	संख्या	४			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु,	युवामैत्री वातावरण र लगानीमा बृद्धि हुनेछ ।
	उद्यम, व्यवसाय र स्वरोजगारीमा संलग्न युवा	प्रतिशत	०				
	खेलकुद मैदान	संख्या	१३				
	गाउँपालिका स्तरीय खेलकुद प्रतियोगिता	संख्या	१				
	प्रदेश तथा राष्ट्रियस्तरका खेलाडी	संख्या	०				

२.६ स्थानीय कला, संस्कृति र सम्पदाको संरक्षण तथा प्रवर्धन भएको हुनेछ ।	कला, संस्कृति, भाषा र साहित्य प्रतिनिधित्व गर्ने स्रष्टा	संख्या	३			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु,	स्थानीय सहभागितामा बृद्धि हुनेछ ।
	संस्कृति, कला, सम्पदा संबन्धी अध्ययन तथा अनुसन्धान	संख्या	०				
	कला, संस्कृति, सम्पदा, भाषा साहित्यमा आधारित प्रकाशन	संख्या	३				
	कला, संस्कृति, सम्पदा, विकासका भएका कार्यक्रम	संख्या	०				
	संस्कृति संरक्षण केन्द्र	संख्या	०				
३. भएका पूर्वाधारहरूको स्तरउन्नति गर्दै स्थानीय आवश्यकतामा आधारित नयाँ पूर्वाधारहरु व्यवस्थित र सुरक्षित ढंगले निर्माण गरी गाउँपालिका भित्रका बासीको जीवनयापन सहज र सुरक्षित बनाउने	१२ ै महिना यातायात सुचारु सडक लम्बाई	किमि	५०			आवधिक योजनाको समिक्षा, बार्षिक समिक्षा, सार्वजनिक सुनुवाई	पूर्वाधारको लागि लगानी जटाउन सकिने छ ।
	६ महिनासम्म यातायात चल्ने सडक लम्बाई	किमि	१००				
	पदमार्ग लम्बाई	किमि	२				
	पालिका र वडाका पक्की भवन	संख्या	३				
	झोलुङ्गे पुल	संख्या	४४				
३.१ भएका मुख्य सडकहरूलाई कम्तीमा ग्राभेलस्तरमा स्तरोन्नतिगरी गाउँपालिकाका सबै वडाकेन्द्रहरूसम्म बर्षैभरी यातायात सुचारु भएको हुनेछ ।	कालोपत्रे सडक	किमि	०			सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरु प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	संघ, प्रदेश र गैरसरकारी र निजी क्षेत्रको लगानी र कार्यक्रममा बृद्धि हुनेछ ।
	ग्राभेल सडक	किमि	२२				
	धुले सडक	किमि	२००				
	पक्की पुल (वेली समेत)	संख्या	०				
	वायोइन्जिनिरिङ्ग प्रविधि र सडक साइड वृक्षारोपण	किमि	०				
३.२ गाउँपालिका र वडा कार्यालयहरू का भवनहरूको निर्माण, स्तरोन्नति र सुधारगरी गाउँपालिका अन्तर्गतका सबै कार्यालयहरू व्यवस्थित र सुरक्षित भएको हुनेछ ।	पक्की पालिका तथा वडाका सार्वजनिक भवन	संख्या	३			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	आवश्यक लगानि जुट्ने छ ।
	पक्की अरु सार्वजनिक भवन	संख्या	०				
	भएका भध्ये भूकम्प प्रतिरोधी प्रविधि र मापदण्ड अनुसार निर्माण भएका भवन	प्रतिशत	०				
	सुरक्षित भवन निर्माण गर्नसक्ने दक्ष व्यक्ति	संख्या	१०				
	आधारभूत पूर्वाधारसहितको व्यवस्थित बजार	संख्या	०				
३.३ आवश्यक ठउंहहरूमा सिडिबाटो तथा तटबन्धहरू निर्माणगरी पैदल यात्रा सुन्दर, सुखदायक र सुरक्षित भएको प्रत्याभूति हुनेछ ।	पैदलयात्राबाट भएका दुर्घटना बार्षिक	संख्या	५			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	
	स्थानीय प्रविधिबाट सुधार गरिएका पैदल मार्ग	किमि	५				
	सिडि बनाएको पैदलमार्ग	किमि	२				
	पर्यटन विकासकालागि वनाइएका पैदलमार्ग	किमि	२				
	द्वन्द पर्यटनकालागि बनाएका पैदलमार्ग	किमि	०				

४. वातावरण तथा विपद: वन, वातावरण, प्राकृतिक स्रोत तथा उपलब्ध खनिज पदार्थको सम्बर्द्धन, संरक्षण र दीगो उपयोग गर्दै जलवायु परिवर्तनले ल्याएका चूनौतीहरु र सम्भाव्य विपदका जोखिमहरु सहन गर्न सक्ने स्तरको जीवनयापन विकास गर्ने ।	रुख विरुवाले ढाकेको वा हरियाली वा वन क्षेत्र	प्रतिशत	४५			गाउँको वस्तुगत विवरण (प्रोफाइल) सर्वेक्षण प्रतिवेदनहरु प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	वन तथा वातावरण नीतिको पालना हुनेछ । कुनै विपद आउंने छैन
	वनमा आधारित उद्योग तथा व्यवसाय	संख्या	०				
	उत्पादित गैह्रकाष्ठ वन पैदावर	टन	५५				
	विपद व्यवस्थापन कोषमा संचय गरिएको रकम	रु	७८,०००				
	हेलिप्याड	संख्या	०				
४.१ सामुदायिक वन कार्यक्रम मार्फत वन श्रोतको संरक्षण। सम्बर्द्धन तथा वैज्ञानिक व्यवस्थापन र संचितीमा वृद्धि भएको हुनेछ।	सामुदायिक तथा कबुलियती वन क्षेत्र	प्रतिशत	१५			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदनहरु	संघीय प्रणली अनुसार वन ऐन तथा नियमावलीको संसोधन हुने छ ।
	सरकारद्धारा व्यवस्थित सरकारी वन क्षेत्र	प्रतिशत	८५				
	निजी वन क्षेत्र (कवुलियती)	संख्या	५				
	कृषि वनमा आधारित व्यवसाय संचालित वन क्षेत्र	हेक्टर	०				
	जडिबुटी संकलन गर्न सकिने वन क्षेत्र	हेक्टर	४०				
४.२ जलाधार संरक्षण तथा भूमिको एकीकृत तथा व्यवस्थित उपयोगमा बृद्धि भएको हुनेछ ।	नदी नियन्त्रण लम्बाइ	मि	५			गाउँ वस्तुगत विवरण (प्रोफाइल) सर्वेक्षण प्रतिवेदन प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन	अतिबृष्टि तथा अनाबृष्टिको प्रकोप हुने छैन।
	संरक्षण गर्नुपर्ने संवेदनसिल ठाउंहरु	संख्या	१५				
	उपचार गरिएको/संरक्षित गल्छी र पहिरो	संख्या	२				
	भू-क्षय र बाढी संवेदनशील क्षेत्र	संख्या	२०				
	वायोइञ्जिनियरिङ प्रविधि प्रयोग संरचनाको लम्बाई	किमि	०				
४.३ गाउँको सुन्दरता तथा पर्यावरणीय स्वच्छता र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन क्षमतामा बृद्धि भएको हुनेछ	वातावरण व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन अनुकुलन आयोजना/कार्यक्रम	संख्या	०			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन	सचेतना कार्यक्रमहरुका लागि प्रयाप्त बजेट हुने छ ।
	स्थानीय जलवायु अनुकुलन कार्ययोजना तर्जुमा	संख्या	०				
	कम्पोष्ट-विन र गार्वेज-पिट प्रयोग गर्ने परिवार	प्रतिशत	५०				
	नियमित सरसफाइको अभ्यास गर्ने समुदाय	प्रतिशत	७५				
	जलवायु परिवर्तनको प्रशिक्षण पाउने व्यक्तिहरु	संख्या	२				
४.४ विपद् जोखिमको सामना गर्ने क्षमताको बृद्धि तथा क्षति न्यूनीकरण भएको हुनेछ ।	विपदका समयमा बस्न सकिने खुल्ला क्षेत्र	संख्या	७			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन	सचेतना कार्यक्रमहरुमा जनचासो रहनेछ ।
	विपद् व्यवस्थापन समितिहरु	संख्या	१				
	विपद् व्यवस्थापनमा लाग्न हुनसक्ने संघ/संस्थाहरु	संख्या	१५				
	विपद व्यवस्थापन तालिम प्राप्त स्वयंसेवकहरु	संख्या	०				
	एम्बुलेन्स	संख्या	०				

५. गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरुलाई सशक्त स्थानीय सरकारका रूपमा स्थापित गरी यसका वरिपरि रहेर कामगर्ने सबै सरोकारवालाहरुको कार्यसम्पादनमा पारदर्शिता, सहभागिता, सामाजिक समावेशीकरण र जवाफदेहिताको स्तर जनताले प्रत्यक्ष अनुभूति गर्न सक्ने स्तरमा बृद्धि गर्ने ।	गाउँपालिकामा उपलब्ध प्राविधिक मानव संशाधन	संख्या	५			गाउँ वस्तुगत विवरण (प्रोफाइल) सर्वेक्षण प्रतिवेदन प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन	संघीय प्रणाली अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीयतहका नीति र कानून तर्जुमा हुनेछन् ।
	गाउँपालिकामा उपलब्ध प्रसाशनिक मानव संशाधन	संख्या	१५				
	गाउँपालिकामा विकास साझेदार संस्था	संख्या	२				
	गाउँपालिकामा भएको दरबन्दीमा पदपूर्तिको अवस्था	प्रतिशत	५०				
	क्षतिपूर्ति सहितको नागरिक वडापत्र	संख्या	०				
५.१ गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयहरूको संस्थागत क्षमता, मानव संशाधन र कार्य दक्षतामा बृद्धि भएको हुनेछ ।	गाउँपालिकाले स्वीकृत गरेका कानून तथा नीति	संख्या	१३			सर्वेक्षण प्रतिवेदन प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन	केन्द्र तथा प्रदेश सरकारले मानव संसाधनको स्पष्ट नीति लागु गर्ने छन् ।
	क्रियाशिल नीतिगत समिति	संख्या	५				
	सार्वजनिक सुनुवाइ	संख्या	३				
	घर दैलो वा घुम्ती शिविर कार्यक्रम	संख्या	०				
	सार्वजनिक परीक्षण	संख्या	१				
५.२ स्थानीय कानून, नीति तर्जुमा चुस्त दुरुस्त र पालना अभिबृद्धि भएको हुनेछ ।	गाउँपालिका तथा वडा कार्यालयका पक्की भवन	संख्या	३			प्रगति/अनुगमन प्रतिवेदन बार्षिक समीक्षा	गाउँपालिकामा कर्मचारीहरु लामो समयसम्म बस्ने छन् । खालि भएको पदपूर्तिको अधिकार हुने छ ।
	गाउँपालिका अन्तरगतका सेवा तथा श्रोत केन्दहरु	संख्या	२				
	योजना समीक्षा गोष्टि	संख्या	१				
	क्षमता विकास प्रशिक्षणमा सहभागी जनप्रतिनिधिहरु	संख्या	३०				
	क्षमता विकास प्रशिक्षणमा सहभागी कर्मचारीहरु	संख्या	१०				
५.३ गाउँपालिकाको आन्तरिक तथा वाह्य श्रोत परिचालनमा बृद्धि भएको हुनेछ ।	गाउँपालिको आन्तरिक आय	लाख	५			गाउँपाललिकाको बार्षिक प्रतिबेदन	स्थानीय सरकारको आर्थिक नीतिमा स्पष्टता आउने छ ।
	संघीय सरकारबाट प्राप्त रकम	लाख	१८				
	प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकम	लाख	१				
	बार्षिक खर्चको अवस्था	प्रतिशत	८०				
	औषत वार्षिक वेरुजु रकम	लाख	२				
५.४ योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन तथा अनुगमन नतिजामूलक र प्रभावकारी भएको हुनेछ ।	स्थानीय गौरवका आयोजनाहरुको सूची	संख्या	०			गाउँपाललिकाको बार्षिक प्रतिबेदन	गाउँपालिकामा दक्ष मानव संसाधन उपलब्ध हुनेछ।
	उपभोक्ता समितिबाट कार्यान्वयन भएका आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	८०				
	कूल मध्ये समयमा सम्पन्न आयोजनाको अनुपात	प्रतिशत	४०				
	गाउँपालिकाबाट प्रकाशित दस्तावेज र प्रतिवेदन	संख्या	१				
	योजना तर्जुमा र अनुगमनमा लक्षित वर्गको प्रतिनिधित्व	प्रतिशत	५०				

१०.२ समग्र लक्ष, उद्देश्य र सूचकहरुको योग

माथि उल्लेखित नतिजा तालिकामा भएका सबै लक्ष, उद्देश्य र ती लक्ष तथा उद्देश्यहरूबाट आशा गरिएका उपलब्धि के कति भयो ? अनुगमन गर्नका लागि सबै लक्ष, उद्देश्य र सूचकहरूको संख्या तलको टेवलमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क्रसं	बिषयगत शिर्षक	लक्ष उद्देश्यहरूको संख्या	उद्देश्यहरूको संख्या	सूचकहरूको संख्या
१	समग्र लक्ष	१		१०
२	अर्थिक विकास	१	६	३५
३	सामाजिक विकास	१	६	३५
४	पूर्बाधार विकास	१	३	२०
५	वातावरण तथा विपद	१	४	२५
६	संस्थागत विकास र सेवाप्रवाह	१	४	२५
	जम्मा	**६**	**२३**	**१४०**

यसरी यस आवधिक योजनाको समीक्षा गर्नकालागि जम्मा १४० वटा सूचकहरू निश्चित गरिएका छन् । यिनै सूचकहरूका आधारमा गाउँपालिकाले बार्षिक योजनाको र आवधिक योजनाको समीक्षा गर्नुपर्ने हुन्छ ।

परिच्छेद ११: अनुगमन तथा मूल्यांकन

अनुगमन तथा मूल्यांकन, योजना कार्यान्वनको ऐना हो । नीति, योजना, अनुसार कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूमा लगानी तथा साधन र श्रोतको परिचालन समुचित ढंगले भएको छ वा छैन, कार्यतालिका अनुसार क्रियाकपालहरूको कार्यान्वयन भई लक्षित प्रतिफल प्राप्त भएको छ वा छैन भनी विभिन्न तहका निकाय वा पदाधिकारीहरूबाट नियमित र आवधिक रूपमा गरिने सुपरीवेक्षण तथा निगरानीलाई अनुगमन (Monitoring) भनिन्छ । गाउँपालिकाबाट गरिने आबधिक वा बार्षिक गाउँबिकास योजनाको अनुगमनले सम्बन्धित विकास र निर्माणको प्राबिधिक पक्षबाट हेरिने गुणस्तर र उत्पादित बस्तु वा सेवाको दीगोपन कायम गर्न सहयोग पुऱ्याउने अपेक्षा राख्दछ ।

११.१ अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संरचना

अनुगमनले चालु आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको सिलसिलामा भरपर्दो सूचना एवं जानकारी उपलब्ध गराउँदछ । आयोजना सम्पन्न भएको अवस्थामा लक्ष्य र उदेश्य प्राप्तिको सुनिस्चितता र उत्पादित बस्तु वा सेवाको गुणस्तर कायमगर्न मद्धत गर्छ । यसले नीतिगत समस्यालाई परिमार्जन र व्यवहारिक बनाउन समेत सहयोग गर्दछ । यसर्थ अनुगमनलाई मासिक र चौमासिक रूपमा नियमित ढंगले गर्ने परिपाटीको सुनिश्चितता गरिनु पर्ने हुन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाले बिषयगत शाखा हेर्ने जनप्रतिनिधिहरू र प्राबिधिक सहितको समाबेशी समिति र त्यसको कार्यबिधि बनाई सबै आयोजनाहरूको समानुपातिक रूपमा अनुगमनगर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने हुन्छ ।

११.२ मध्यावधि मूल्याङ्कन

यो आवधिक योजनामा समाविष्ट कार्यक्रम तथा परियोजनाहरू निश्चित समय र आँकलन गरिएको बजेटको सीमाभित्र रहेर तर्जुमा गरिएका हुन् । समयक्रममा नागरिक तथा उपभोक्ताका चाहना एवं आवश्यकताहरूसँगै यस योजनामा समाविष्ट कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूलाई पनि समायोजन, परिमार्जन एवं संशोधन गर्दै लगिनुपर्ने हुन्छ । यी पक्षहरूलाई मिलान गर्दै आवधिक योजनालाई समय सापेक्ष बनाउँदै लैजान यस आवधिक योजनाको मध्यावधि मूल्यांङ्कन गर्न अति आवश्यक हुन्छ । यो योजनाको मध्य अवधिसम्ममा प्राप्त भएका उपलब्धिहरूको आधारमा नयाँ सिर्जित आवश्यकताहरूलाई समेत समावेस गरी यस आवधिक योजनालाई परिमार्जन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो परिमार्जन पश्चात गाउँपालिकाले आबश्यक कानूनी प्रक्रिया पुऱ्याई परिमार्जित आवधिक योजनालाई पुनः कार्यान्वयन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

११.३ अन्तिम मूल्याङ्कन

समग्र आवधिक योजना, रणनीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयनका क्रममा भएका सवल तथा कमजोर पक्षहरूबाट पाठ सिकी भावी योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरू तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा आवश्यक सुधार गर्न गाउँपालिका अग्रसर हुनुपर्ने हुन्छ । सम्बन्धित निकाय/पदाधिकारीलाई त्यस्ता योजना, नीति, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको कार्यान्वयन, श्रोतको उचित प्रयोग र नतिजा प्रति जवाफदेही बनाउन समेत मध्यावधि र अन्तिम मूल्याङ्कनले सहयोग पुऱ्याउंदछ । यो आवधिक पंचबर्षीय योजनाको अन्तिम मूल्याङ्कन आ ब २०८०/०८१ को अन्त पश्चात गर्नुपर्ने हुन्छ । सो मूल्याङ्कनबाट प्राप्त

सिकाईका आधारमा गाउँपालिकाले आगामि आवधिक योजना तर्जुमा संस्थागत रूपमा गर्दै जाने अपेक्षा गरिएको छ ।

आवधिक गाउँविकास योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि योजनामा उल्लेखित प्रभाव, असर, प्रतिफल तथा नतिजा मापन तथा संचालित कार्यक्रमको प्रक्रिया अनुगमन गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रक्रिया अनुगमन तथा प्राप्त नतिजाको मापन गर्ने जिम्मेवारी गाउँकार्यपालिकाको हुनेछ तथापि यस कार्यमा सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिलाई परिचालन गर्नुपर्ने हुन्छ । आवधिक गाउँविकास योजनाको नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको ढांचा देहायअनुसार रहेको छ ।

गाउँ विकासको नतिजा श्रृङ्खला	नतिजा मापन गर्ने सूचकहरू			अनुगमनका साधन तथा मापन विधि	अनुगमनको समय	अनुगमनको जिम्मेवारी
	सूचक	आधाररेखा	लक्ष			
प्रभाव (समग्र लक्ष)						
असर (बिषयगत लक्ष)						
प्रतिफल (बिषयगत उद्देश्य)						
कार्यक्रम तथा आयोजना (गरिने काम)						

लक्ष, उद्देश्य, सूचक तथा आधार रेखाहरू परिच्छेद १० को नतिजा तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। तिनै सूचकहरूका आधारमा माथि उल्लेखित ढाँचामा अनुगमन तथा मूल्याङकन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

गाउँविकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको जिम्मेवारी देहायअनुसार हुन सक्तछ ।

- गाउँ कार्यपालिका तथा विषयगत समिति
- सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति
- जिल्ला समन्वय समिति
- विषयगत शाखा उपशाखा, परियोजना, संघ, संस्था
- नागरिक समाज, स्थानीय संस्था तथा आवश्यकता अनुसार तेश्रो पक्ष

आवधिक गाउँविकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका साधन तथा विधि देहायअनुसार हुन सक्तछन् ।

- स्थलगत अनुगमन
- कार्ययोजना (लक्ष्य) र प्रगति वीच तुलना
- नागरिक अनुगमन
- नतिजामा आधारित ढाँचा अनुसार बार्षिक समीक्षा
- नतिजामूलक ढाँचा अनुसार सहभागितामूलक मध्यावधि समीक्षा
- नतिजामूलक ढाँचा अनुसार सहभागितामूलक अन्तिम समीक्षा (तेश्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन)

आवधिक तथा बार्षिक गाउँविकास योजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको प्रक्रिया देहायअनुसार हुनु पर्नेछ।

के अनुगमन गर्ने?	कसले अनुगमन गर्ने?	कहिले अनुगमन गर्ने?	कसरी अनुगमन गर्ने?
कार्यक्रम वा प्रक्रिया अनुगमन (प्रत्येक आयोजना)	सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति, वडा समिति सरकारी र गैसस द्वारा संचालित योजना भएमा त्यस्ता आयोजना प्रमुख	पटके, मासिक, चौमासिक र बार्षिक	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने ▪ चौमासिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना गर्ने
प्रतिफल अनुगमन (विषयगत शीर्षकका उद्देश्यहरु)	गाउँ कार्यपालिका, सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति	चौमासिक, बार्षिक र मद्यावधी	▪ स्थलगत अनुगमन गर्ने ▪ बार्षिक कार्ययोजनाको लक्ष्य र प्रगति विवरणको तुलना गर्ने ▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने
असर तह अनुगमन (बिषयगत शिर्षको लक्ष)	गाउँ कार्यपालिका सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	मद्यावधी र अन्तिम बर्ष	▪ सहभागितामूलक छलफलबाट गर्ने । ▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने ▪ नमूना सर्वेक्षण गर्ने
प्रभाव तह अनुगमन (समग्र लक्ष)	गाउँ कार्यपालिका सुपरीवेक्षण तथा अनुगमन समिति र तेश्रो पक्ष	मद्यावधि र अन्तिम बर्ष	▪ नतिजामूलक अनुगमन खाका अनुसार नतिजा मापन गर्ने ▪ सहभागितामूलक छलफल गर्ने ▪ अध्ययन तथा सर्वेक्षण गर्ने

गाउँविकासको यस आवधिक योजनाले अनुगमन तथा मूल्यांकनको आधार दिने काम गरेको छ। परिच्छेद १० मा उल्लेखित समग्र नतिजा तालिकामा अनुगमनका लागि प्रयोग गरिने सूचकहरू र हरेक सूचकको आधार रेखा अर्थात आ व २०७६।७७ को अवस्था उल्लेख गरेको छ। यिनै सूचकहरूका आधारमा व्यवस्थित अनुगमन तथा मूल्यांकनका लागि छुट्टै योजना बनाउनु पर्ने हुन्छ।

महत्वपूर्ण जानकारीः हालसम्मको गाउँपालिकाको बार्षिक योजनाको अभ्यास हेर्दा पालिका अन्तर्गत बिषयगत समितिहरूले बनाएको योजना अलग्गै र वडाहरूले बनाएका योजना अलग्गै राख्नेगरेको पाईयो। अव आउंदा दिनहरूमा आवधिक योजना बनी लागु भै सकेको अवस्थामा बिषयगत समितिले बनाएका र वडाले बनाएका योजनाहरू आईसकेपछि गाउँपालिकाले समग्र योजना र स्रोत समेत खुलाई यही आवधिक योजनाले प्रयोग गरेको फर्म्याटमा पूर्ण बार्षिक योजना बनाउन आवश्यक हुन्छ।

त्यस्तो बार्षिक योजनाले गाउँपालिकाको समग्र योजना, बजेट तथा त्यसको स्रोत देखाउंदछ। बार्षिक योजना बनिसकेपछि पनि प्रदेश तथा केन्द्रबाट कुनै टुक्रे योजनाहरू र बजेट प्राप्तभए पनि यसै फर्म्याटमा राख्नुपर्ने हुन्छ। यस्तो समग्र योजनाले अनुगमन तथा मूल्यांकनको लागि समेत मार्ग प्रशस्त गर्दछ। अन्यथा यो आवधिक योजना र बार्षिक योजनालाई तुलना गर्न र आवधिक योजनाको समीक्षा गर्न सकिदैन।

११.४ सुशासनको अनुगमन

सुशासन एउटा सशक्त राष्ट्रिय नारा भएको वर्तमान सन्दर्भमा सुशासनका दृष्टिकोणले यो गाउँपालिकाको अवस्था के छ ? भन्ने जिज्ञाशा सबै सरोकारवालाहरूमा हुनु स्वाभाविकै हो । शासनको अवस्था अनुगमनगर्ने अनेक तरिकाहरू छन् जस मध्ये यो आवधिक योजनाले तलको टेवलमा उल्लेखित एउटा तरिका प्रस्तुत गरेको छ । यो तरिकाले वर्तमान अवस्थामा यस गाउँपाललिकाको सुशासनको अवस्थाको मोटामोटी आँकलन गरेको छ र भविश्यमा यस प्रकारको समीक्षालाई निरन्तरता दिने औजारका रूपमा काम गर्नेछ भन्ने आशा गरिएको छ ।

सुशासनको अनुगमन

क्तसं	कामको क्षेत्रसंग सम्बन्धित सूचकहरू	२०७५।७६	२०७८।७९	२०८०।८१
		(१ देखि १००)	(१ देखि १००)	(१ देखि १००
१	**प्रशासनिक**			
१.१	दर्ता (जन्म, मृत्यू, गाडी, चौपाय, आदि) दर्तागर्न जांदा लाग्ने समय - छिटो छरितो १००, ढिला सुस्ति ५	६०		
१.२	प्रमाणित (मूल्य, नाता, नाम, ठेगाना, बाटो, आदि) प्रमाणितगर्न जांदा लाग्ने समय - छिटो छरितो १००, ढिला सुस्ति ५	६०		
१.३	सिफारिस (घर-जग्गा, नागरिकता, पासपोर्ट, आदि) को सिफारिस लिनजांदा लाग्ने समय - छिटो छरितो १००, ढिला सुस्ति ५	८०		
१.४	मालपोत बुझाउन जांदा लाग्ने समय - छिटो छरितो १००, ढिला सुस्ति ५	८५		
१.५	अन्य कर तथा शुल्क बुझाउन जांदा लाग्ने समय - छिटो छरितो १००, ढिला सुस्ति ५	८०		
२	**आर्थिक**			
२.१	बजेट बांडफांणको अभ्यास - सबै वडालाई बराबरी, आवश्यकताको आधारमा - आवश्यकताको आधारमा १००, बराबरी ५	८५		
२.२	तोक आदेश तथा दबावका आधारमा बजेट दिने अभ्यास - अधिकांश १००, थोरै वा छैन ५	१००		
२.३	उपभोक्ता समूहले संचालन गरेका योजनामा आर्थिक चुहाओट - थोरै १००, धेरै ५	६०		
२.४	ठेकेदारसंग आर्थिक लेनदेन वा चुहावट - थोरै १००, धेरै ५	५५		
२.५	गाउँपालिकाको समग्रमा बजेटको सदुपयोग - राम्रो १००, नराम्रो ५	९०		
३	**निर्माण**			
३.१	उपभेक्ता समूह मार्फत गरिने कामको अनुपात - उपभोक्ता समूहबाट धेरै १००, थोरै ५	१००		

३.२	ठेक्काबाट गरिएको कामको गुणस्तर - राम्रो १००, नराम्रो ५	७५		
३.३	उपभोक्ता समूहमार्फत गरिएको कामको गुणस्तर - राम्रो १००, नराम्रो ५	७५		
३.४	ठेक्का दिंदा निष्पक्षता - राम्रो १००, नराम्रो ५	१००		
३.५	ठेक्कामा बाहिरिया दवाव - धेरै १००, थोरै ५	१००		

४	**योजनाबद्ध विकास**			
४.१	दीर्घकालिन योजना - छ १००, छैन ५	५		
४.२	योजनाको छनौटको आधार - दीर्घकालीन योजना १००, अरु नै आधार ५	५		
४.३	बार्षिक योजना - राम्रो र पारदर्शी ढंगले बनाइन्छ १००, नाममात्रको हुन्छ ५	१००		
४.४	जनप्रतिनिधिहरूले आवधिक तथा बार्षिक योजना बनाउन समय र ध्यान दिन्छन् - धेरै १००, थोरै ५	८०		
४.५	तलबाट आएका माग अनुसार योजना बन्दछन् - धेरै १००, थोरै ५	८०		
५	**अन्य**			
५.१	पालिका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्षसंग भेट्न सकिन्छ - सजिलै १००, मुश्किलले ५	९५		
५.२	वडा अध्यक्ष तथा सदस्यहरुसंग भेट्न सकिन्छ - सजिलै १००, मुश्किलले ५	९५		
५.३	पालिका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्षले जनताका कुरा सुन्छन् - ध्यानदिएर १००, सुनेजस्तो गर्छन् ५	९५		
५.४	मुख्य प्रतिनिधिहरूको समय जनताका काममा जान्छ - धेरै १००, थोरै ५	९५		
५.५	जनप्रतिनिधिहरू र कर्मचारीहरूको बीचको सम्बन्ध र सौहाद्रता - धेरै राम्रोछ १००, राम्रोछैन ५	९५		
	जम्मा	**१,९४५**		

जम्मा पूर्णाङ्क २,५०० मा,

- माथिको तालिकामा १,५०० देखि २,००० सम्म आएको छ भने शासन अवस्था राम्रो छ र सुशासन उन्मुख छ भन्न सकिन्छ ।
- १,००० देखि १,४९९ सम्म आएको छ भने शासनको अवस्था ठीकै छ र सुधारगर्ने प्रयत्न गरेमा छिटै सुधार हुनसक्तछ भन्न सकिन्छ ।
- ९९९ भन्दा तल आएमा शासनको अवस्था राम्रो छैन र सुधारका लागि ठुलो मूल्य चुकाउनुपर्ने हुन्छ भन्न सकिन्छ ।

माथि उल्लेखित पांचवटा कार्यक्षेत्रसंग सम्बन्धित रहेर तय गरिएका २५ वटा सूचकहरूका आधारमा गाउँपालिकामा राम्रो शासन अर्थात सुशासनको अवस्था कस्तो रहेको छ र यो कतातर्फ उन्मुख छ भन्नेकुरा अनुगमनगर्न सकिन्छ । यी सूचकहरूको प्रयोगगर्ने तरिकाका सम्बन्धमा निम्न बुंदाहरू महत्वपूर्ण रहेका छन्:

क) यो आवधिक योजना निर्माण गर्ने सिलसिलामा विभिन्न व्यक्तिहरूसंग भएका छलफलका आधारमा आ व २०७५।७६ को अवस्थाको मोटामोटी चित्रण माथिको टेबलमा गरिएको छ । यध्यपि यो वैज्ञानिक सिद्धान्तमा आधारित छैन ।

ख) सैद्धान्तिक अनुसन्धान विधि अनुसार शासनको बस्तुपरक अवस्था थाहा पाउँनकालागि यस गाउँपालिकामा बसोबासगर्ने जम्मा ३,२८६ परिवारको ५ प्रतिशत अर्थात १६४ परिवारबाट यो फारम भराउनुपर्ने हुन्छ । यो संख्यालाई यस गाउपालिकामा बसोबासगर्ने जातजातीका अधारमा समावेसी बनाउँदा निम्न अनुसारका व्यक्तिहरूको छनौट गर्नुपर्ने हुन्छः

क्रसं	जातजाती	पुरुष	महिला	जम्मा	कैफियत
१	जनजाती -मगर, गुरुङ्ग, आदि	६९	६९	१३८	यो संख्यालाई वडागत हिसावले ७ वटा वडामा बिभाजन गर्न सकिन्छ । कुन वडामा कुन जातजातीको बसोबास बढीछ, त्यसै अनुसार बिभाजनगर्नु पर्दछ ।
२	दलित - कामी, दमाई, आदि	१०	१०	२०	
३	ब्राह्मण क्षेत्री	३	२	५	
४	अन्य जातजाती		१	१	
	जम्मा	**८२**	**८२**	**१६४**	

ग) यो फारम परिवारको मुख्य व्यक्ति (घरमुली) ले भर्ने हो । आवश्यक ठानेमा त्यस्तो व्यक्तिले परिवारका अरु सदश्यहरुको समेत राय लिई अंक दिन सक्तछ । व्यक्तिले भरेपनि परिवारको धारणा हो भन्ने रूपमा मानिन्छ ।

यसरी १६४ परिवारबाट आएको पूर्णाङ्ककलाई १६४ ले नै भागागर्दा जुन भागाफल आउंछ, त्यसैलाई आधारमानी त्यो बर्षको शासनको अवस्था कस्तो रहेछ भन्नेकुरा थाहा पाउंन सकिन्छ । यो काम गाउँपालिकाले आफ्नै कर्मचारी मार्फत वा वाह्य परामर्शदाताद्वारा गराउंन सक्तछ । यस प्रकारको अनुगमन र समीक्षा हरेकबर्ष गर्नु राम्रो हो । हरेकबर्ष गर्न सकिएन भनेपनि यो आवधिक योजनाको समीक्षाको साथसाथै सुशासनको पनि समीक्षागर्नु आवश्यक हुन्छ ।

सुनछहरी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

पोबाङ, रोल्पा

५ नं. प्रदेश, नेपाल

परिशिष्ठ १: स्थानीय जननिर्वाचित प्रतिनिधिहरु

क्र.स	नाम थर	पद	क्षेत्र / वडा	मो.नं.
१	आस बहादुर पुन मगर	अध्यक्ष	गाउँपालिका	
२	पवित्रा घर्ति मगर	उपाध्यक्ष	गाउँपालिका	
३	महाविर राना	वडा अध्यक्ष	वडा नं १	९८५७८२५७५१
४	सेम कुमारी घर्ति	महिला सदस्य	वडा नं १	
५	पुस्ती वि.क.	दलित महिला सदस्य	वडा नं १	
६	जग बहादुर घर्ति	खुल्ला सदस्य, पुरुष	वडा नं १	
७	मनित घर्तिमगर	खुल्ला सदस्य, पुरुष	वडा नं १	
८	तेमन घर्ति मगर	वडा अध्यक्ष	वडा नं २	९८५७८२५७५२
९	लालमाया बुढामगर	महिला सदस्य	वडा नं २	
१०	नरमति कामी	दलित महिला सदस्य	वडा नं २	
११	रेमन घर्तिमगर	वडा सदस्य	वडा नं २	
१२	मनपती वि.क.	वडा सदस्य	वडा नं २	
१३	मोत बहादुर घर्ति	वडा अध्यक्ष	वडा नं३	९८५७८२५७५३
१४	मधुमाला घर्तिमगर	महिला वडा सदस्य	वडा नं३	
१५	हस्तरा कामी	दलित महिला वडा सदस्य	वडा नं३	
१६	टेक बहादुर बुढा मगर	वडा सदस्य	वडा नं३	
१७	हस्तराम घर्तिमगर	वडा सदस्य	वडा नं३	
१८	खडक बहादुर घर्तिमगर	वडा अध्यक्ष	वडा नं ४	९८५७८२५७५४
१९	ननकला घर्तिमगर	महिला वडा सदस्य	वडा नं ४	
२०	भिमकला कामी	दलित महिला वडा सदस्य	वडा नं ४	
२१	कुल प्रसाद बुढा	वडा सदस्य	वडा नं ४	
२२	गणेश बहादुर सुनार	वडा सदस्य	वडा नं ४	
२३	तिर्ख बहादुर बुढाथोकी	वडा अध्यक्ष	वडा नं ५	९८५७८२५७५५
२४	पुरमला खत्री	महिला वडा सदस्य	वडा नं ५	
२५	सुवित्रा वि.क.	दलित महिला वडा सदस्य	वडा नं ५	
२६	तिर्थ बहादुर घर्ति मगर	वडा सदस्य	वडा नं ५	
२७	खिमबहादुर पुन	वडा सदस्य	वडा नं ५	
२८	अमरजित पुन मगर	वडा अध्यक्ष	वडा नं ६	९८५७८२५७५६
२९	निर्मला पुन मगर	महिला वडा सदस्य	वडा नं ६	
३०	मयाकुमारी वि.क.	दलित महिला वडा सदस्य	वडा नं ६	
३१	उज्वल रोका	वडा सदस्य	वडा नं ६	
३२	कर्ण बहादुर पुन	वडा सदस्य	वडा नं ६	
३३	टिका बहादुर बुढा	वडा अध्यक्ष	वडा नं ७	९८५७८२५७५७
३४	जुनकुमारी रोका	महिला वडा सदस्य	वडा नं ७	
३५	जालकुमारी वि.क.	दलित महिला वडा सदस्य	वडा नं ७	
३७	धन बहादुर वि.क.	वडा सदस्य	वडा नं ७	
३८	राज रोका	वडा सदस्य	वडा नं ७	

परिशिष्ठ २: सुनछहरि गाउँपालिकाको नक्सा

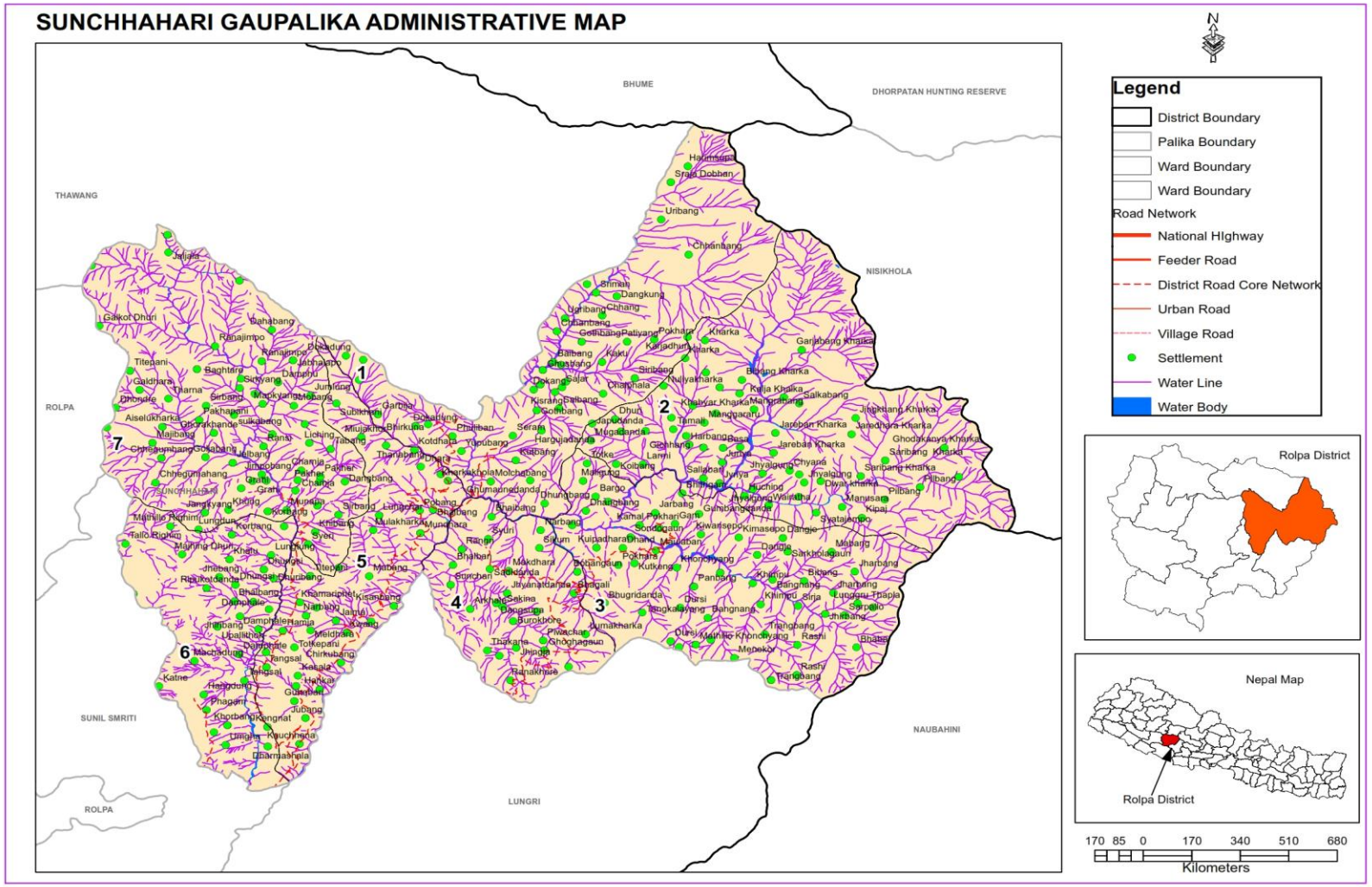
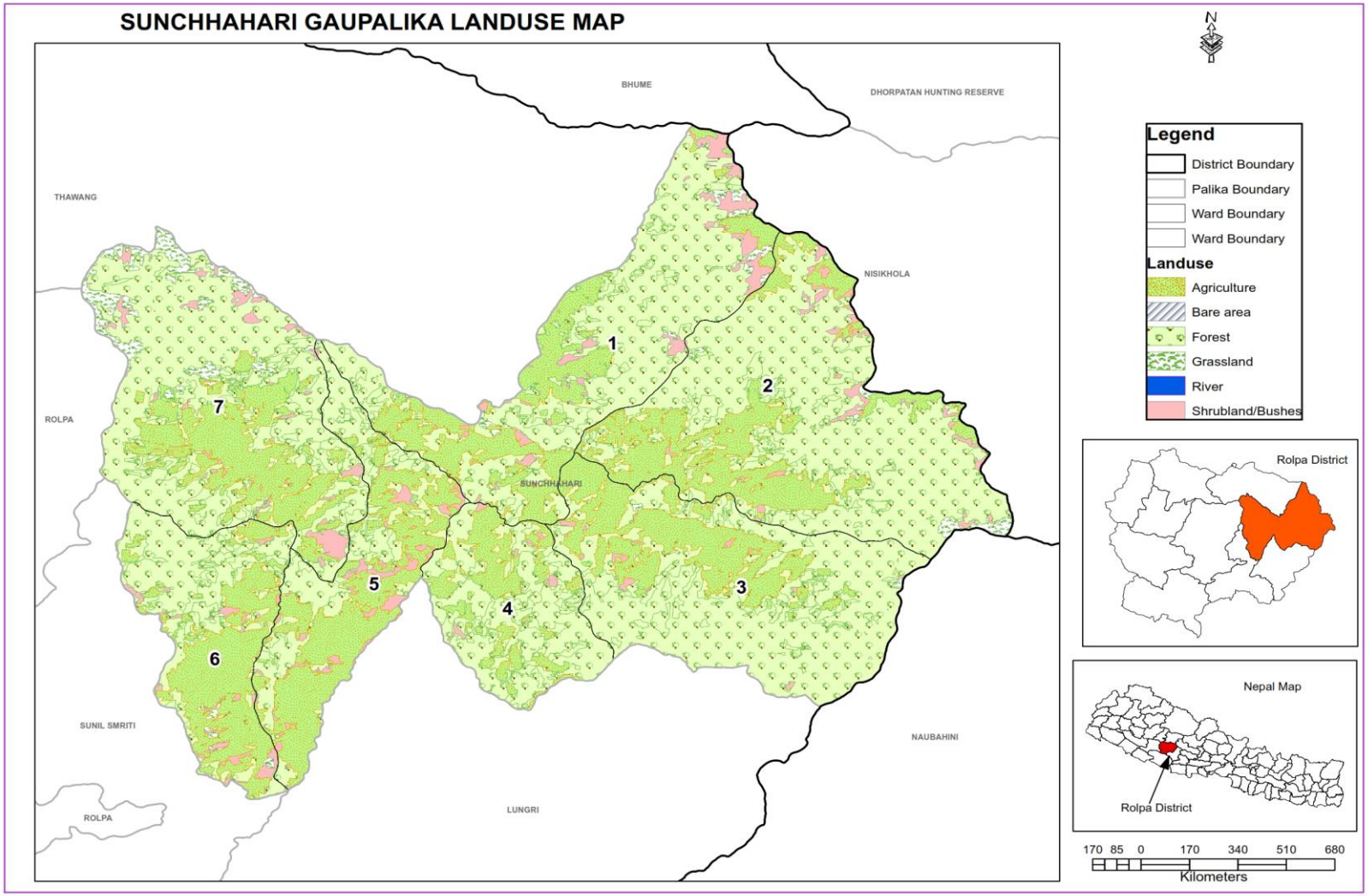
परिशिष्ठ ३: सुनछहरि गाउँपालिकाको भूउपयोग नक्सा